

ԵՐԶԱՆԿԱՅԻՇԱՏԱԿ
ԵՂԻՇԷ ՊԱՏՐԻԱՐԻ ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ

ՄԻԱԿ
1990
71

Մ Ի Ո Ւ Ն

1990 ՅՈՒՆՈՒԱՐ - ՓԵՏՐՈՒԱՐ - ՄԱՐՏ 1-2-3

5689

ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ
ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻՇԷՍ. ՊԱՏՐԻԱՐԺ

ՄԱՍԻՍԱԳԱՐԱՆ
ՄԱՍԻՍԱԳԱՐԱՆ

ՀԱՆԳԻՍՏ

ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻԾԷ Ս. ԱՐՔԵՊՍ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆԻ

ԵՐԱՆԱՇՆՈՐԷ ՊԱՅՏԻԱՐԳԻՆ

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ Ս. ԱԹՈՒՈՅՍ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

(1910 — 1990)

Ս. Յակոբեանց վշտակիր Մխաբանութիւնը խոր սուգով
կը յայտնէ անակնկալ մահը իր սիրեցեալ հօր և մեծանուն
Պետին, Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Տէրաբեանի, որ հանգ-
եաւ ի Տէր Փետրուար 1, Հինգշաբթի գիշերուան ժամը 8.40ին:

Իրմով կ'անհետանայ Ս. Աթուռ Երախտաշատ գործքով
զարգարած Քահակալը, մէկը՝ Հայց. Առաք. Ս. Եկեղեցւոյ
իշխաններէն և աշալուրջ Հովուապետներէն և Հայ Ժողովուրդի
նուիրեալ և շնորհաւատ զաւակներէն:

Անոր երեսնամեայ Պատրիարքութեան շրջանը լեցուն
եղաւ թէ՛ իրագործումներով և թէ՛ քաղաքական աշխարհի
պարտադրած ազդեանքով և տխուր ու յուսաբեկիչ երեւոյթ-
ներով, ներքին և արտաքին ճակատներու վրայ:

Իր մահով կ'ողբանք կորուստը գործադուծ հօր մը, որ
տասնամեակներ շարունակ, սիրով և հոգածութեամբ, հոգա-

տար հանդիսացաւ Արքայ Յակոբեանց Միաբանութեան անդամներուն կարիքներուն:

Աողբանք նոր ժամանակներու մեր սրբազան բեմին պերճաբարբառ քարոզիչը, մեր արդի գրականութեան ներհուն մշակը, մեր եկեղեցական ու ազգային գեմբերը բերթողութեան ու բանաստեղծական արձակի ճամբով վերաբանդակող գրագէտը ու մեր անցեալի արժէքները յետնորդ սերունդ ներուն փոխանցող նուիրեալ ուսուցիչը:

Աողբանք մօտ կէս դարէ ի վեր Ս. Աթոռոյս պաշտօնաթերթի անխռն ու հեղինակաւոր խմբագիրը, մեր Եկեղեցւոյ աւանդութեանց գերազանցօրէն հաւատարիմ հոգևորականը և մեր ուղղափառ դաւանութեան արի ու անվկանդ պաշտպանն ու ջատագովը:

Աողբանք մեզմէ յաւերժապէս բաժնուող և իւրայայտուկ արժանիքներով օժտուած անձնաւորութիւնը և Սուրբ Երկրին մէջ յարգուած ներկայացուցիչը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ և Պետր Արքայ Յակոբեանց Միաբանութեան:

Աղօթենք և մաղթենք որ Տէրը լոյսերու մէջ հանգչեցնէ իր Եկեղեցւոյ բազմաշխատ սպասաւորը, անձնորհ հովիւը և բազմաշնորհ գրիչը, և Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցիին պարգևէ հաւատարիմ ու անձնազոհ հովուապետներ, ի փառս իր սուրբ անուան, և Հայ ազգի զաւակաց հոգևոր, մշակութային, կրթական և ազգային ժառանգութեանց բարգաւաճման նախանձախնդրութեամբ:

Օրհնեալ ըլլայ իր յիշատակը:

ՓՈՒՆԸՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ԱՐԱՐԱՆ ԽԱՆԱՐԱՐ

(Լեվիտ. Գ. 17 - Ե. 14)

Երբ սիրող կը դատարկուի Աստուծոյ կեանքէն, այսինքն՝ յաւիտենական նութեան և երանութեան խորհուրդը սնուցանող զգացումէն, զայն շուտով կը լեցնեն ունայնամտութիւնը, աղիտութիւնը, անյուսութիւնը և իմացական կուրուցիւնը, որոնք քորցնելու հեթանոսացման ամենէն ախտը ախտանշաններն են։ Հոգեկան անկուրի այս վիճակին անվրէպ հետեանքը կը լինին սիշտ անպարկեշտութիւնը և ազահութիւնը։ Վասնզի բարոյականի խանգարումը ծնունդն է ընդհանրապէս կրօնական մոլորանքի։

Ճշմարիտ քրիստոնեան պէտք չէ բնաւ իր անձին թոյլատրէ ինքնասպանութեան ամենէն աղիտաւոր սյդ կեկպր, որ մահն իսկ է հոգիին։ Ատոր համար, անիկա պէտք է Քրիստոսէ ըզխող վերանորոգիչ զօրութեան յոյսով (= «Ճշմարտութիւն Յիսուսի») պայծառացնէ իր էութիւնը։ պէտք է հոգիին ազդեցութեամբը զործող սիւսքի քննութիւններով վերստուգուի ենթարկէ իր խիղճը, սրբէ՝ չնչէ իր անձին վրայէն նախկին մեղապարտ կենցաղի ամբողջ հետքերը և բոլորովին իւրացնէ Աստուծոյ պատկերին համեմատ նորաստեղծուած տիպարին սրբութիւնն ու աղքատութիւնը։

Բայց ասոնք իր ա՛յն պարտականութիւններն են, որոնք կը ծառայեն իր անձին շինութեան համար միայն։ Անիկա ունի դեռ ուրիշներ, որոնք այլոց հետ իր մշակելիք յարաբերութեանց պայմանները կը կազմեն, և են՝ ճշմարտախօսութիւնը, հեղութիւնը, հաւատարմութիւնը և լեզուի մաքրութիւնը։

Այն գաղափարը թէ ամէնքս միութեան մը մասերն ենք, իբրեւ Քրիստոսի մարմնոյն, այսինքն Եկեղեցւոյ անդամները, զորս միեւնոյն հոգին կը վարէ, պէտք է զգուշացնէ մեզ զիրար խաբելու՝ միմեանց փնասելու թերութենէն։ — Բարեկութիւնը ամենէն մարդկային տկարութիւններէն մին է, զոր զրեթէ անկարելի պիտի ըլլար արգիլել։ Բայց անհնար չէ զէթ կարճել զայն և չթողուլ որ ծանր հետեանքներու յանգի։ Պէտք է թոյլ տալ որպէսզի ժամանակը, որ մեծագոյն վարպետն է, կարենայ իր բուժիչ ներգործութեամբը շուտով խաղաղեցնել փոթորկած զգացումները։ — Գողութիւնը, որ ստանալու բնագոյն զեղծեալ ձևն է, ամենազուհիկ մոլութիւն մըն է։ իր բարոյականը անոր դէմ պատասպարելու համար, քրիստոնեան պարտի իր մէջ մշակել՝ տալու բնագոյն

մանաւանդ. այս կերպով միայն կարելի կ'ըլլայ խափանել նոր փորձութիւնները և անկումները, և հասկնալ թէ երջանկութիւնը առնելէն աւելի տալէն կու գայ: — Ինչպէս ֆիզիքականին մէջ կեղտոտ լեզուն աւրուած ստամոքս կը նշանակէ, նոյնպէս բարոյականին մէջ անմաքուր խօսքերը յայտարար են հոգեկան ապականութեան: Որպէսզի շրթունքները չպլծուին տգեղ խօսքերով և հայհոյութեամբ, պէտք է որ սիրտը մաքուր մնայ շարութեան դառնաթոյն մաղձէն, որուն մէջ կը խմորուի բարկութեան և սրտմտութեան ժահըր:

Կեանքի մէջ ամէն բան, խորհուրդ և խօսք, պէտք է ընկերին բարւոյն, օգտին, շինութեանը միայն ծառայէ: Սուրբ Հոգին, մեր աստուածային որդեգրութեան կնիքը, իր բնութեան ընդակից տարրեր զտնելով մեր մէջ, կը բերկրի և չի լքեր զմեզ, երբ քաղցր բարքի, բարեգործ վարքի, ներողամիտ վերաբերմունքի և աստուածային զոհաբերութեան և սիրոյ անուշահոտութեամբ խնկուած է մեր կեանքը:

Հակառակ ուղղութեան վրայ լարուած որ եւ է կենցաղ պատկերն ու պտուղն է սիրտի խաւարին, որուն ամենէն ամօթալի ծնունդներն են անբարոյութիւնը և ընչաքաղցութիւնը, այսինքն անձին անմիտ վատնումը և զոյից անիմաստ խնայումը, որոնցմով մարդ մէկ կողմէն ինքն իր մէջ կը ջնջէ բարութեան ոյժը և միւս կողմէն իր շուրջը կը չէզոքացնէ ուրիշներուն բարեբարեւութիւնը միջոցները:

Այսպիսի կեանք մը սակայն վայելուչ է կռապաշտ հոգիներուն միայն, որոնց կրօնքը կը հիմնուի մամոնայի ծառայութեան և սանձարձակ բարքի անձնատուութեան վրայ: Բրիստոնեան պէտք է յիշէ թէ ինքը որդի է լուսոյ, այսինքն աստուածային այն զօրութեան, որ մարդուն ներքին տրամադրութիւնները դէպի բարութիւն, անոր զործերը դէպի արդարութիւն և համոզումները դէպի ճշմարտութիւն կ'ողղէ միշտ:

Խաւարը, սիրտին խաւարը, որ մեղքին մռայլն է, ստեր՝ և ամուլ կեանքի քունն է. ու Աւետարանը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ ուժգին և քաղցր այն հռաւէրը, որ կը ձգտի մարդուն բարոյական էութիւնը արթնցնել և վեր կանգնեցնել մեռելութեան այդ վիճակէն և կենազործել զայն Բրիստոսի հաւատքին լուսատու զօրութեամբը:

ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԻ ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻԾԵՐ(*)

ՀՈԳԵԼՈՅՍ Տ. ԵՂԻՇԷ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՏԵՐՏԵՐԵԱՆԻ

Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան ծնած է 21 Յունիս 1910ին, Վասպուրական աշխարհի Ռշտունեաց գաւառի Կայնիմիրան գիւղը, երեք ժամ միայն հեռու Նարեկայ վանքէն, նախկին անունով Եղիազար, որդի գիւղապետ Դաւիթի եւ Աղանիի, եւ մկրտուած է տեղւոյն Ս. Սարգիս եկեղեցւոյն մէջ:

1915ին իր ծնողացը հետ կը գաղթէ Պարսկաստան: Հայ կամաւորներու եւ Ռուսաց ծեռքով Վասպուրականի գրաւումէն ետք Նորէն կը դառնայ Վան եւ ապա, Ռուսական բանակի նահանջի ատեն վերստին մեկնելով, կը հասնի մինչեւ Պաքուպա Միջագետքի: Նախ հոն, յետոյ Նահր էլ Օմարի գաղթականացանին մէջ կ'ընդունուի որբանոցի վարժարանը, ուր մինչեւ 1922 կը հետեւի դպրոցական ուսմանց դասընթացքի:

1922ին, երբ Հայ Բարեգործական Ընդհ. Միութեան բարեբարութեամբ բազմահարկը Հայ որբեր Միջագետքէն կը բերուին Երուսաղէմ, անոնց հետ էր նաեւ ինքը, որ երկու տարի եւս Սուրբ Քաղաքի Բարեգործականի Արարատեան Որբանոցին աշակերտելէ վերջ, 1924ին կ'ընդունուի Ս. Աթոռոյս ժառանգաւորաց Վարժարանը: Նախ Մեսրոպ Սրբազանի եւ ապա Կիրեղ Վարդապետի տեսչութեան օրով, ութ տարիներու ընթացքին, կարգ ըստ կարգէ կ'աշակերտի Հոգեւոյս Դուրեան Սրբազան Պատրիարքի, Բարգէն Կիւլսէրեան եւ Մկրտիչ Աղանունի Սրբազաններու, Հայր Պրիմէնի, Մխալեանի եւ վերջին տարին՝ Թորգոմ Պատրիարքի: Վարժարանի ընթացքը կ'աւարտէ յաջողութեամբ: Իբրեւ աւարտական քննութեան նիւթ իրեն կը տրուին Լամբրոնացիի Հոգեգալստեան Ներքողը եւ Գրիգոր Տղայի Թուղթը՝ առ Տուտէորդի գրուած:

Սարկաւագութեան ձեռնադրութիւնը կ'ընդունի Դուրեան Պատրիարքէն՝ 1928ին, իսկ վարդապետականը՝ Թորգոմ Պատրիարքէն — որ կը վերակոչէ զինք իր մեծանուն նախորդին անունով — 1932ին: 1933-1936 Դաւազանակիրի եւ անձնական քարտուղարի պաշտօններ կը վարէ Թորգոմ Պատրիարքին քովը եւ իրեն կ'ընկերանայ Եւրոպայի իր շրջապատոյտի ընթացքին: 1937ին կը ստանձնէ Տեսչութիւնը ժառնգ. Վարժարանի եւ Ընթալարանի, եւ կը վարէ սոյն պաշտօնը մինչեւ 1945:

Դպրոցի Տեսչութեան շրջանին ի յայտ պիտի գային իր հարտար վարուելակերպի ու վարչագիտութեան ծիրքերը: Ութ տարիներ կառավարեց Վարժարանը իր բարի սրտին ազդեցութեամբը եւ իր հոգիի քաղցրութեամբը: Եղիշէ Վարդապետը այդ օրերուն՝ յաջս ուսանողութեան եւ ժողովուրդին, հմայիչ էր եւ առինքնող, եւ ամենէն ազդեցիկը Միաբանութեան երիտասարդ վարդապետներուն:

Իր Տեսչութեան շրջանին, Վարժարանը պատրաստեց աւելի քան քսան հոգեւորականներ, սարկաւագ ու վարդապետ, որոնց մեծ մասը պիտի հեռանար յետոյ, 1943ի Վանքի տագնապին հետեւանքով: Վանքի իշխանութեան եւ կարգ ու սարքին դէմ յարուցուած այդ պայքարի գլխաւոր դերակատարներէն մին կը հանդիսանար ինքը, արգելք ըլլալով կարգ մը բախտախնդիրներու, որոնք ոտնակոխ ընել կ'ուզէին կանոն ու կարգը նուիրական այս Հաստատութենէն ներս:

Իր դպրոցի Տեսչութեան առաջին տարիներուն, շնորհիւ Թորգոմ Պատրիարքի, Յ. Օշականի, Շահան Պէրպէրեանի եւ ուրիշներու, ժառանգաւորաց Վարժարանն ու

(*) Կենսագրական այս նօթերը, գրուած ուղղակի երանանքով Պատրիարքին ձեռքով, յոյս սեւած են Սիոնի 1960 Յունիսի քիւին մէջ: Կը վերհասարակենք զանոնք քեթեւ հպումներով եւ փոքր յաւելումներով:

Երջանկայիշատակ Եղիշէ Պատրիարք Տէրտէրեան:

Ընծայարանը կրթական ճշմարիտ վառարանի մը պիտի վերածուէր, ազգային ու կրօնական յառաջահայեաց զգացողութեամբ եւ քաղցր շունչով ու ոգիով: Այս նոր ոգիի գոյաւորման մէջ մեծ էր բաժինը օրուան Տեսչին:

Դրական երեկոյթներ, դասախօսութիւններ եւ մտաւորական փորձեր, անխափան պարբերականութեամբ տեղի կ'ունենային, Միաբանութեան ներկայութեամբ եւ ուսուցչութեան եւ աշակերտութեան մասնակցութեամբ: Մտաւորական վայելքի ճշմարիտ պահեր էին անոնք, ուսանողներուն տալով իմացական եւ հոգեկան մտամարզութեան քաղցր պատեհութիւններ:

1944 Դեկտեմբերին, Կիւրեղ Ծ. Վրդ.ի Պատրիարք ընտրուելէն յետոյ, կ'ընտրուի Լուսարարապետ Ս. Աթոռոյ, իսկ Պատրիարքի անժամանակ վախճանէն ետք, 1949ին, Տեղապահ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան: 1951ին, Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ կ'ընդունի Եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն Երջանկայիշատակ Տ. Տ. Գէորգ Զ. Կաթողիկոսէն, իբրեւ օծակից ունենալով Նորին Ս. Օծութիւն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա.ը, Սուրէն (այժմ վախճանեալ) եւ Նորայր (Պողարեան) վարդապետները եւ Սահակ Ծ. Վրդ. Տէր Գովհանէսեանը (Մայր Աթոռոյ Միաբան, այժմ հանգուցեալ): Այս զոյգ պաշտօնները կը վարէր մինչեւ 1956ի աշնան, երբ իր բացակայութեանը, Տիրան Արքեպս. Ներսոյեանի եւ իրեններու կողմէ բռնագրաւման կ'ենթարկուի Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանը, ապօրէն ժողովներով եւ որոշումներով կը պաշտօնազրկուի օրուան Տեղապահը եւ կը վտարուի Միաբանութենէն: Իսկ Վազգէն Վեհափառը կը պատժէ զինքը փիլոնազրկութեամբ եւ Արքութեան տիտղոսի բարձումով: 26 Մարտ 1960ին կրկին կը վերադառնայ Վանք եւ Միաբանութեան փափաքով կը տիրանայ իր նախկին պաշտօններուն եւ կ'ընտրուի Պատրիարք Առաք. Ս. Աթոռոյ: Իսկ 9 Յունիսին Վեհափառը իրեն կը վերադարձնէ փիլոնը եւ Արքութեան պատիւը:

Իր Տեղապահութեան եօթը տարիներուն, երբ Պաղեստինի աղէտին իբրեւ հետեւանք Միաբանութիւնն ու ժողովուրդը զրկուած էին իրենց եկամուտի աղբիւրներէն եւ անգործ ու անհաց կը սպասէին լաւագոյն օրերու խոստումին, Եղիշէ Սրբազանը նուիրակներու առաքմամբ, սրտառու է կոչերով եւ դիմումներով պիտի բաղխէր բոլոր սիրտերը օտար երկիր ապրող բախտաւոր մեր արեւնակիցներուն եւ ազգային մարմիններուն, անոնց բոլորին օժանդակութիւնը խնդրելու այս դարաւոր Հաստատութեան եւ անոր պարիսպներուն ապաւինած անօգնական մեր ժողովուրդին համար:

1932 - 1956, քսանչորս տարիներու շրջանին, Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեանը, վերոյիշեալ գլխաւոր պաշտօններէն եւ տարած գործերէն զատ, եղած է տարիներով անդամ Պատ. Տնօրէն Ժողովոյ եւ, քանի մը տարիներով, Ատենապետ Միաբ. Ընդհ. Ժողովոյ: Ժառանգ. Վարժարանի եւ Ընծայարանի Տեսչութեան շրջանին եւ անկէ յետոյ դասատու եղած է նոյն վարժարանի բարձրագոյն կարգերուն եւ Ընծայարանի, աւանդելով Հայոց Պատմութիւն, Ընդհ. Եկեղեցւոյ Պատմութիւն, Քարոզխօսութիւն, Հովուական Աստուածաբանութիւն, Բարոյական Աստուածաբանութիւն, Վարդապետական Աստուածաբանութիւն, Հոգեբանութիւն եւ Իմաստասիրութիւն:

Թորգոմ Պատրիարքի մահէն վերջ, 17 տարիներ շարունակ վարած է Ս. Աթոռոյ պաշտօնաթերթ «Սիոն» ամսագրի խմբագրապետութիւնը, ճոխացնելով անոր քերթողական, կրօնական, պատմական եւ իմացական բաժինները բազմաթիւ յօդուածներով:

Հեղինակն է բանաստեղծական չորս հատորներու՝ «Մագդաղինէն Մեղրամովէ», «Խորտակման Դիշերներ», «Անցողիք» եւ «Ակեղղամա», ինչպէս նաեւ երեք արծակ հատորներու՝ «Լերան Վրայէն», «Նարեկը Հայ Դրականութեան մէջ» եւ «Հայաստանեայց Եկեղեցին Երէկ եւ Այսօր» երկասիրութեանց:

Ասոնցմէ զատ ունի քանի մը հատորներ լեցնող քերթողական եւ արծակ գրութիւններ, մեծ մասը գրուած վերջին մօտ չորս տարիներու ընթացքին, Ամմանի իր պանդխտութեանը շրջանին: 8 Յունիս 1960ին, Միաբ. Ընդհ. Ժողովի կողմէն կ'ընտրուի Պատրիարք Երուսաղէմի Առաք. Ս. Աթոռին եւ զահ կը բարձրանայ 21 Օգոստոսին:

ԴՈՒՆ ՀԱՅՐ ՄՏՔԻ, ՀՈԳԻԻ...(*)

Թորգոմ Պարսիարի յիշատակին

Ալչըկաս դուն, մեծ մեռել, ու ես մինակ եմ հիմա,
Այս բազմամբոխ հանդէսին՝ զոր ապրիլ մեկն կ'անուանենք,
Հսկիզքն որուն մեկն ըրինք հակասներէ հակոսնեայ,
Ես՝ ժայթփին մէջը գարնան, դուն՝ էջփիղ մէջն աշունի:

Ինչ եոս կ'անցնին տարիներ, ըսես երէկ էր որ մենք
Տարիւն դազաղը հողերուն, ուր կը հանգչէր փառքը քու,
Առաջասուած յաւերժին խաղաղագիշտ ջուրերուն:
Մարդոց այն օր ինչ իրաւ սիրքը բացուեւ էր լալու:

Կարծես դարեր են անցեր այդ օրերէն տրամախօղ,
Սակայն ներսն իմ յուզն է ողջ մայրամուսին քու շէղ.
Ինչպէ՛ս կը զգամ զիս պանդուխտ՝ սիրելիին ըսպասող:

Իմ որբութեան բախտագուրկ, զի դուն եղար հայրն իրաւ,
Հայրը անոնց ամէնուն, համբան որոնց չունեցաւ
Կանաչ ընծիւղն արիւնին. դուն հայր մեքի, հոգիի:

ԵՂԻՎ ԱՐԴ

(*) Հոգեկոյս Պարսիարին սոյն վերջումը, յոյս տեսած Սիոնի 1942ի Յուն-ուար-փետրուարի թիւին մէջ, մոռացումով մը դուրս մնացած էր Տ. Թորգոմ Պարսիարի մահուան յիշատակին առիւ յոյս տեսած պատշաճութեան բացառիկ թիւէն:

Առաքելական եւ Պատրիարքական Աթոռները սուգի մէջ.

ՊԵՐՃԱԽՕՍ ՔԱՐՈՉԻՉԸ

Երջանկայիշատակ Դուրեան և Գուշակեան Պատրիարքներու վախճանումէն վերջ, անոնց մտքի և հոգիի ներշնչումներով պատրաստուած Եղիշէ Պատրիարք Տէրաւորեան, յիսուն տարիներ չայց. Եկեղեցւոյ համար մնաց պերճախօս քարոզիչը: Ինք առաջինը եղաւ որ դուրս բերաւ քարոզը Պատուէի դասական կերպէն և ըմբռնողութենէն, և իբրեւ դեսպան Քրիստոսի Աւետարանին, գիտցաւ ժողովուրդը հանել Եգիպտոսէն և նման Մովսէսի առաջնորդէլ զայն Աւետարան Եկիր:

Իր քարոզներուն հիմքը կը կազմէ Աստուծոյ խօսքը, Աւետարանը, որուն առաջին քարոզիչը եղաւ ինքը՝ մեր Տէրը: Ընդհանուր իմաստով, Աւետարանի խօսքը խորհուրդ մըն է և ձէս մը, որ կը ծառայէ անհրաժեշտաբար փոխելու հոգիները և ընելու մարդիկ անդամներ Քրիստոսի: Այս ձևով, Աստուծոյ խօսքը երկնային հաց մըն է՝ նման Հաղորդութեան և յիշատակ մը Տիրոջ շարչարանքներուն և փառքին: Երջանկայիշատակ Եղիշէ Պատրիարք Տէրաւորեան միշտ պարտք նկատած է իր քարոզներուն մէջ իր ժողովուրդին ձայնը ըլլալ, հոգիներէն բարձրացող և հոգիներուն գացող ձայնը:

Ինք միշտ հաւատացած էր որ քարոզիչը պատգամաւոր մըն է, ունենալով իր առջև միշտ պահգաւմ և վկայութիւն բառերը, և իբր այդ իր քարոզները փրկուած են յայրատ ու վայրենի հայեցողութիւններէն և ինքնատիպ ըլլալու կիրքէն: Ինք բնաւ չէ մոռցած վկայութիւն բառը և միշտ փրկուած է սուտ բանաձևերու կրկնութենէն: Քարոզիչը չէ խօսողը, այլ Հոգին մեր Հօր, որ պիտի խօսի մեր մէջ և մեր որդիութիւնը պիտի հաղորդէ Հօր ձայնին յայտնութիւնը և թարգմանութիւնը իր միւս զաւակներուն:

Իր քարոզներուն մէջ ի յայտ կու գայ թէ քարոզը հաղորդումն է ճշմարտութեան մարդէն մարդոց, որ կը պարունակէ երկու էական տարրեր՝ նւիրութիւն և անձնաւորութիւն: Ամենաճշմարիտ և հեղինակաւոր իրադատութիւնը

Աստուծոյ կամքին հաղորդումն ուրիշ ձևով՝ փոխանակ անձնաւորութեան միջոցաւ մարդէն մարդերու, քարոզ չէ, եթէ նոյնիսկ անիկա գրուած ըլլայ երկնքի մէջ: Միւս կողմէ, եթէ մարդիկ խօսին իրարու հետ ոչ յանուն ճշմարտութեան, այլ լոկ իրենց անձնական հայեցողութեանց շուրջ, կամ ծափահարելի ընկու համար իրենց ճարտարութիւնը, կարող չեն ըլլար, վասնզի առաջինին կը պակսի անձնականութիւն և երկրորդին՝ ճշմարտութիւն:

Պերճախօս մեծ քարոզիչ Երջանկայիշատակ Եղիշէ Պատրիարք Տէրաւորեանի իրական պատրաստութիւնը կախում ունեցած է իր փոխանցելու կարողութենէն, երկու կողմին բանալով իր կեանքը, Աստուծոյ ճշմարտութեան և մարդկային պէտքերուն, ըմբռնելով մարդուն պէտքերն ու ցաւերը իրենց ազդակող ուժգնութեան մէջ և տեսնելու այդ կեանքին երեսները: Այն ատեն կը համոզուինք թէ բացի մեր Տիրոջմէն և իր փրկագործութենէն, ոչինչ կրնայ գոհացնել ի սպառ այդ կարիքները. ահա ինչ որ իրաւ մեծ քարոզիչ մը ըրաւ:

Ճշմարտութիւնը անհատականութեան միջոցաւ ճշմարիտ քարոզի նկարագիրն է: Եւ այդ ճշմարտութիւնը աւելի քան յիսուն տարիներ բխեցաւ իր անձէն և ոչ թէ իր շրթներէն կամ հասկացողութենէն ու գրչէն: Ժիշդ է որ իր քարոզները հանդերձուած են զեղեցիկ ու բանաստեղծական հանդերձանքով, հեռու մնալով զինքը կանխող Երջանկայիշատակ Դուրեան և Գուշակեան Պատրիարքներու ընտրած ու փնտռած բառերէն և բացատրութիւններէն: Իր խօսքը հոսած է իր նկարագրէն, իր զգացումներէն և իր ամբողջ մտաւոր ու բարոյական էութենէն (հոգ չէ որ շատ քիչեր այդ բոլորը իր մէջ ճանչցած ըլլան):

Ինք իբր քարոզիչ՝ հաւատքի մարդն էր, վասնզի կրակէն միայն կրակ կը ստացուի: Ան զերծ եղած է հոգեկան և մտաւոր անձնասիրութենէն: Չի բաւեր ունենալ միայն ճշմարտութիւնը, զայն պէտք է փոխանցել իր նմաններուն, Այսօր և երէկ կային ու կան մարդեր,

որոնք ճշմարտութիւնը կ'առնեն վերացականօրէն, կը հետեւին անոր և կը խորացնեն զայն, բայց բնաւ չեն մտածեր զայն փոխանցել իրենց նմաններուն, և այս անձերը չեն կրնար քարոզիչներ ըլլալ:

Ըսուած և ընդունուած է որ ծնունդով քարոզիչներ կան. թէ ի՞նչ է իրենց ունեցած տարբերութիւնը ուրիշներէն՝ դժուար է որակել. խաճ, պերճախօսութիւն, մագնիսականութիւն, քարոզելու շնորհ. բոլորը թերեւ. վերջապէս այն ուրախութիւնը՝ զոր կը զգայ մարդ ճշմարտութիւնը մարդոց տանելու իր կերպին մէջ: Այն ոյժը վերջապէս, որուն շնորհիւ մարդ կը կորսնցնէ ինքզինքը և կը դառնայ այն համակրութիւնը, այն անհուն յօժարութիւնը դէպի ճշմարտութիւն և մարդ հաւատարմաբար բացուած:

Անկասկած կարելի է ըսել թէ Երջանկայիշատակ Եղիշէ Պատրիարք Տէրաճեհան ծնունդով քարոզիչ մըն էր:

Եղիշէ Պատրիարք իբր քարոզիչ եղաւ ժամանակին մարդը: Դիտեցաւ շատ լաւ թէ մարդուն կատարելութիւնը կը կայանայ իր ժամանակի և բոլոր ժամանակներու մարդ ըլլալուն մէջ: Մարդը որ կը պատկանի միայն իր ժամանակին բայց ոչ աշխարհին՝ կը մնայ ծանծաղ, ինք միշտ բացաւ ինքզինք ճշմարտութեանց և մարդոց: Առաջինը անփոփոխելի է և երկրորդը միշտ փոփոխական: Գոյնարտութիւն և ժամանակ կը կազմեն ճշմարտ քարոզիչը: Միշտ իր քարոզներուն նիւթը եղած է յաւիտենական ճշմարտութիւնը՝ Աւետարանը, իսկ ժամանակը եկած է իբր լուսարանութիւն ծառայելու անոր: Ինք իբր քարոզիչ ամուր եղած է ճշմարտութեան նկատմամբ ադամանդի նման և քաղցր մօր մը սիրով մարդոց նկատմամբ:

Իր քարոզներուն մէջ հարուստ է ան ներշնչումներով, ինչպէս առաքելաւ կ'ըսէ. «Եթէ հոգով վարիք, չէք ընդ օրինօք»: Հոգին է նուիրական խօսքին օրէնքը, մարդոց կանոնները բան մը չեն կրնար ընել այդ մասին: Բառերով կարելի չէ ըսել թէ ի՞նչ է ներշնչումը: Ֆրանսացի մեծ մտածող Փասքալի բացատրութեամբ, «ամենօրեայ եօթն նուա-

ճումն է անիկա՝ զայն շարժման մէջ դնող գերիվերոյ Եսէ մը»: Պատահ զայն կը կոչէ զառանցանք, բոլորովին մասնաւոր առումով մը: Իր գործը մտածելէ առաջ, մարդ պէտք է նախ երազէ զայն: Ուստի երազի և արթնութեան, գիտակցութեան և անգիտակցութեան, բնազդի և բնականութեան համագործ մըն է ան: Ինչպէս Պօպէ Կ'ըսէ, «ներշնչումը որն իրուն աշխատիլն է»: Եղիշէ Պատրիարքի գերագոյն հաճոյքն էր ամենօրեայ դրական իր աշխատանքը և ընթերցումները: Ան շարժող համայնագիտարան մըն էր իր ընթերցումներով: Իր մահուան օրն իսկ կը փորձէր սեղանէն գիթ մը առնել ու կարդալ, սակայն ի յայտ կը բերէր թէ աչքերը լաւ չէին տեսներ:

Իր քարոզները ունին լաւագոյն յօրինումի մը յատկութիւնը: Գաղափարները, իր ներշնչումին շունչովը ծլած, արդէն իսկ կը մտնեն այլազան բաղկացութեանց մէջ: Ան շատ գեղեցիկ կերպով կազմակերպած է իր քարոզները, նիւթին մօլթ ըմբռնումէն անցնելով անոր յստակ իմացումին:

Գաղափար մը ունենալը բան մը չէ, եթէ չենք կրնար անցնել զայն յաջորդական վիճակներէն, որոնք պիտի յանգին զնկու զայն ունկնդրի մօքին և հոգիին մէջ: Եղիշէ Պատրիարք այս իմացումով մեծ կարեւորութիւն տուած է յօրինումի աշխարհին, դիւրութեամբ կարգի գնելով իր գաղափարները: Եօրինումը լուրջ չըրջահայեցողութիւն կը պահանջէ, քանի որ արուեստագէտին վրայ գաղափարին ազդեցութիւնը կը յաջորդէ, այսինքն աւարապետումը:

Իր քարոզները միշտ եղած են խորապէս տպաւորիչ, քանի որ սոսկ կրօնական չէին: Կրօնական օժութեամբ և հաւատքի ցոլքով լեցուն իր խօսքը լեցուն էր նաեւ ազգային զգացումով: Իր քարոզներուն մէջ կրօնքի գաղափարին հետ արծարծուած զգացումը ազգային զգացումն էր, որովհետեւ իրեն համար բացարձակ և անսեղիտալի էր այն համոզումը թէ Հայց. Եկեղեցին անբաժան ու անանջատ միութիւն մըն է հայ ժողովուրդին հետ և Հայ Եկեղեցիին ու հայ ժողովուր-

դին պատմութիւնը իրարու շաղկապուած միութիւն մը կը կազմեն: Եղան թէ՛ եկեղեցական և թէ՛ աշխարհիկ անձեր որոնք զինք քննադատած են իբր ազգայնական քարոզիչ, առանց հասկնալու թէ իր քարոզներուն հիմքը զուտ Աւետարանն ու անոր պատգամն էր:

Հին օրերուն երբ երիտասարդ Եղիշէ Վարդապետն էր, Երուսաղէմի մեր ժողովուրդը միշտ սպասուած ունէր զինքը լսել մանաւանդ Խաւարման գիշերներուն և Ապրիլ 24ին, երբ իր մեղրանոյշ ձայնը տարերի խորհուրդ մը կը ստանար:

1953 Սեպտեմբերին, մի քանի շաբաթներով Կ. Պոլիս հրաւիրուեցաւ Երջանկայիշատակ Գարեգին Պատրիարքէն: Մի քանի շաբաթները եթէ շաբաթներու վերածուեցան ժողովուրդի բուռն պնդումով և փափաքով: Յաջորդական եթէ կիրակիներ պատարագեց և քարոզեց Կ. Պոլսոյ ծաւալուն եկեղեցիներուն մէջ, Ներկայ հաւատացեալները ամբոխի վերածուած, մինչև եկեղեցիներու բակը, բարձրախօսներու դիմաց սքանչացումով զինք կը լսէին:

Անցնող տարի հաւաքած էի լսիչներ մասազրի մէջ հրատարակած իր քարոզները և արդէն մամուլոյ յանձնած: Յաւ էին համար որ առիթը հունեցաւ այդ անակնկալը ընդունելու:

Չափազանցած չեմ ըլլար եթէ ըսեմ անվերապա կերպով թէ իր մեկնումով Հայց. Եկեղեցւոյ բեմը շատ բան պիտի կորսնցնէ. հակառակ կարգ մը պերճաքաններու և քարոզ պոռագողներու: Ծիշդ է որ կեանքը ոչ միայն բարդացած ու աշխարհականացած է, այլև աշխարհիկ ազդակները կը մրցին աշխարհական կեանքին հետ և քարոզիչին ձայնը կը խեղդուի ուրիշ ձայններու մէջ, լսուած է թէ շաբաթ մը կրնայ լուած ու քնացած պուրակ մը կենդանացնել ու դիւթել իր ձայնով: Ընտրեալներու պէտքը անհրաժեշտ է, որ նախ իրենք զգան պէտքը և ապա զգացնեն զայն: մոմը լոյս տալու համար նախ ինքզինքը կը սպառէ:

Երանանորէ Եղիշէ Պատրիարքի հոգին իր հանգիստին մէջ պիտի հրճուի երբ այդպիսի ընտրեալներ յառաջ գան:

ՓԱՐՆԻԻՆ ԱՐՔԵՊՍ. ԳԱՋԱՆՃԵԱՆ

ՈՂՋԵՐԹԻ ԸՆԹՐԻՔԸ

(Սուղապատում)

Շնորհիւ Երուսաղէմի Սուրբ Աթոռի Պատրիարք Եղիշէ Արքեպս. Տէրաւորանի բարեացակամ գուրգուրանքին, վերջին քանի մը տարիներուն տեսակ մը աւանդութիւն եղած էր եկեղեցական գլխաւոր տօներուն, յատկապէս Ս. Մննդեան և Ս. Ջատկի տօնակատարումներուն, արտասանմանն եկեղեցականներ հրաւիրել Ս. Յակոբեանց վանք, գլխաւորաբար Միաբան անդամներ: Աննախընթաց երեսոյթ մը Ս. Աթոռի տարեգրութեան մէջ:

Կարծես հայրական նախազգացումէ մղուած, Նորին Ամենապատուութիւնը տեսութեան փափաքով կը համարէր իր հոգեմէն եղբայրները, ստանձնելով ոչ միայն անոնց ճամբորդութեան և Երուսաղէմ կեցութեան ամբողջ ծախսերը և դիւրակեցութիւնը, այլ նաև անոնց նուիրագնման կանխիկը, իր ինքնեկ բնութեամբ, իսկական հոգատարութեամբ: Արդէն ան իր ամբողջ կեանքին մէջ անիրաւ մամոնան զործածող մը եղած էր և ոչ թէ հաւաքող մը: Երբեք զօշաքաղ և արծաթասէր մը, բացայայտօրէն հեռու անոր յերկրածոյ վերագրումներէն: Ասիկա յիսուն տարուան փորձառութեամբ ստուգուած իրողութիւն է և ոչ թէ նկատում, դիտումով տարուած նշում, իր իսկ վկայութեամբ գրաւական. շնորհալուր կը չափեմ անոր՝ որ կը փորձէ խօսիլ իմ գրաժական զեղծումներու կամ իւրացումներու հաշուոյն: Ես տուած եմ միայն և ոչ ինչ առած: Այս մեծ իրողութեան կրնան վկայել հազարաւորներ, Երուսաղէմէն ներս թէ դուրս (ՀԱՐԷՅԻ ՂԷՄ գրած իր գրքոյկէն, էջ 64): Տայը Տէրաւորան Պատրիարքի կեանքին գերագոյն իրողութիւնն եղած է:

Տէրաւորան Պատրիարք ոչ միայն բացառիկ օժտումով բեղուն գրիչ և բեմաւայտ եղած է, հայատոյչ որ և Հայ Եկեղեցւոյ գերազանց խորհուրդով դարաւեր հոգեւորական մը, այլ նաև մարդկային առաքինութիւններով և բարեմասնութիւններով թաթաղուն ՄԱՐԴԸ, զգացու-

մով թէ մտածումով ներազգած ազնուական հոգի, ձիրքերով օծուն, անսակարկ հեղինակութիւն, ողջմիտ, արդարադատ, անյիշատի, լայնախոհ և ներողամիտ նոյնիսկ զինք անիրաւօրէն քննադատող-ներուն հանդէպ, միանգամայն անզիջող՝ չարախիռ գամառութեամբ հետապնդող յիմարամիտներուն նկատմամբ: Իր իսկ բառերով, շորձեղութեան առջև կը բացուին ճանկերս և ոչ ոքի պիտի խնայեմ. երրուստեմի աւանդութեան կողմէն է, որ սակաւ մը կռնակին առած՝ չարիք կը բաշխէ, յերիւրանք կը սերմանէ:

Ս. Յակոբեանց տարեգրութեանց մէջ աննախընթաց է, հաւանաբար այլ վանքերու ալ, ծախսալից միախմբումը հոգեւոր եղբայրներու յաջորդական չորս-հինգ տարիներու, շնորհիւ առատաձեռն Տէրաւորեան Պատրիարքի:

Հրաւիրուած հոգեւորականները իր հովանիին մէջ ունենալէն ետք, կը սիրէր ոչ միայն անոնց սեղանակցութիւնը, ազնւական հիւրամեծարութեամբ, այլև անոնց առանձինն և միասնաբար երեկոյնան տեսակցութիւնը: Վանեցի հայրիկն էր այս բոլորը ընելու ինքնեկ փափաքով. կարծես իսկական հայ հոգեւորականի կապարօտն ունէր իր ասպարէզակիցներուն սրտակցութիւնը:

Այս շնորհին արժանացողներէն եղած եմ երեք տարիներէ ի վեր, հակառակ իր մտերմութեան թերացումիս, և այն՝ առանց դուզնաքեայ տկնարկումի: Իսկ վտարուած մը փոխան զիջի՝ հրապարակաւ բամբասած է հանրային ծաղրին դէմ:

Վերջին հրաւերը ստացայ 1990ին, Ս. Ծնունդի առիթով և շարունակ վայելցի նորին Ամենապատուութեան անվերապահ և շէնչող մտերմիկութիւնը, առիթ հմտութիւնը հոգեկանին և իմացականին, հայեցիին թէ եկեղեցականին:

Տէրաւորեան Պատրիարք իր այս բաշխման վսեմ յատկութիւններով ինքնածին ակնածանք, նոյնիսկ ինքնեկ պատկառանք առթած էր ինծի:

Ըստ սովորութեան, Յունուար 31ի Չորեքշաբթի երեկոյնան իր մօտն էի Ս. Աթոռի Լուսարարապետ Գարեգին Արքեպ. Գաղանճեանի և Սեդրաք Պալեանի

հետ, երբ պատուիրեց. «Վաղը իրիկուն ալ եկէք մասնաւոր ճաշի»: Ինձ համար զգրլիսիչ էր հրաւերն այն, երկու օրէն մեկ-նելու պատրաստութեանս մէջ էի:

Փետրուար 1. Հինգշաբթի երեկոյնան ժամը 6ին, Պատրիարքին քովէ էինք նորէն երեքս. մասնաւոր ճաշը չսու պէտք էր: Առանց որեւէ նեղութիւն յայտնելու, ինք ալ ճաշակեց սու պէտքէկ մը և կորիկով մածնապուրը և սովորականին պէս սենեակի դարձաւ և իր սովորական աթոռին նստաւ և անարամադիր սկսաւ հաւկըճտալ (կախած գլխով մրափել): Բացայայտ էր երեւոյթը: Սեդրաք անոր արամագրութիւնը փոխելու հոգով երգեց. «Տըլէ եաման, արեւն ելաւ...»: Պահիկ մը Պատրիարքն ալ մասնակցեցաւ երգին, քայց գլուխը կախած՝ գոցեց աչքերը: Մենք գիտնալով որ բժիշկը յանձնարարած էր պահիկ և միայն չորս ժամ աթոռի վրայ նստիլ, խնդրեցինք որ պառկի: Հաւանեցաւ, չլաւ, գացէք ըսելով: Ինձմէ առաջ սենեակէն դուրս ելած էին Պ. Սեդրաքը և Գարեգին Սրբազան, իսկ ես ալն համբուրեցի մնաք բարովով: Ժամը չուրջ 7.30ն էր: Սենեակս դարձայ և ջանեցի քնանալ, յաջորդ գիշերուան ժամը 3.30ին մեկնելու համար: Հաղիւ թէ աչքերս փակած էի, երբ ժամը 8ին Մեսրոպ Վրդ. Ասողեան արթնցուց զիս ըսելով. «Ելի՛ր, պետք դնաց»: Քնաթաթախ հարցուցի. «Ի՞նչ կ'ըսես, որ պետք»: Երբ գտնեց «Պատրիարք Սրբազանը»՝ բարձէն վեր առած գլուխս վար ինկաւ... անհաւատալի էր... փութացի Պատրիարքարան: Ստոյգ էր, Եղիշէ Արքեպոս. Տէրաւորեան ի Տէր հանգած էր: Մարմինն իսկ տարած էին: Չմարտուած ողջերթի ընթրիքս թոյն դարձաւ:

Մահեր կան սահմակեցուցիչ ազդեցութեամբ և մտալիկիչ հետեւանքով, անփոխարինելի կորուստով մերձաւոր և հեռաւորի հաւաքականութեան կակիծով, ոչ միայն ամօքիչ՝ այլև խորտակիչ ճնշումով, վասնզի անոնք հաւաքականութեան մը կենսունակ կառոյցին փլուզումն են,

Արքամկալիչատան Պատրիարք Արքայան Հօր դազար
Ծաբաթ օր կը դիմադրուի Դաւիթ դմմն.

Ս. ՏԵՂԵԱՑ ԻՐԱԿԱՆՑ ՆԱԽԱՆՁԱԽՆԴԻՐ ՊԱՀԱՊԱՆԸ

Երանաշնորհ Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքի առաքինութիւններէն մին եղաւ Ս. Տեղեաց հայկական իրաւանց անխախտ պահպանութիւն գործին մէջ իր նախանձախնդիր կեցողածքը: Առաքինութիւն մը, որ տեսակ մը հոգեկան ժառանգութեամբ կը մնայ անխորտակելի Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան բոլոր անդամակիցներուն օրտին ու հոգիին խորը, եթէ անոնք աճած ու սնած ու հարազատ քաղաքացիները հանդիսացած են Հայկական Երուսաղէմի փոքրիկ թագաւորութեան: Այս հասկացողութեամբ ալ պատմութիւնը շարունակուած է Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան:

Իբրեւ Ս. Տեղեաց հայկական իրաւանց եւ Status Quo-ի վերահսկիչ, պաշտօնի բերումով ամէն անգամ որ իրեն կը ներկայացնէինք Ս. Տեղեաց մէջ ծագած դժուարութիւն մը կամ խնդիր մը, իր կեցողածքը մեկին էր ու յստակ — պաշտպանել մեր դարաւոր նուիրական իրաւունքները եթէ պէտք է նոյնիսկ արեան գնով: Իր բերնին մէջ մենք յաճախ կը լսէինք Դուրեան Ս. Պատրիարքի յատկանշական խօսքը. — «Իմ Պատրիարքութիւնը հաստատուած է Ս. Տեղեաց բուրվառին վրայ»: Իրեն համար հետեւաբար անտեղիտալի սկզբունք էր այդ բուրվառի կրակին ու ծուխին թոյարծարծ կենդանութիւնը: Ա-

տով իսկ հասկնալի են իր պատրիարքութեան օրերուն Ս. Տեղեաց մէջ ի պաշտպանութիւն մեր իրաւանց քանիցս կատարուած բաղխումները մեզի իրաւակից համայնքներուն հետ, որոնք չէին վարաներ երբեք ի մնաս մեր իրաւանց յաւակնութիւններ սնուցանել: Այսպիսի պարագաներուն ինք հաստատապէս քաջալերող ու մղիչ ոգին էր այդ բաղխումներուն:

Այս տեսակէտէն յատկանշական երեւոյթներ են նաեւ այն շինուածական վերանորոգութիւնները, որոնք տեղի ունեցան իր պատրիարքութեան օրով Աստուածամօր Տաճարին մէջ, ուր հիմնական և շատ կարեւոր նորոգութիւնը կատարուեցաւ Տիրամօր գերեզմանի փոքրիկ մատուռին և մանաւանդ Ս. Յարութեան Տաճարին, որ տեւեց մօտ 30 տարիներ և որ տակաւին կը շարունակուի: Ընդ և յարաւելութիւն պահանջող իրագործումներ և մանաւանդ իրագործումներ, որոնք դուռ կը բանային նիւթական-տնտեսական շատ ծանր պարտաւորութիւններու, յատկապէս այն օրերուն, երբ վանքը կը գիժագրաւէր տնտեսական անձուկ պայմաններ:

Մենք իբրեւ Ս. Տեղեաց և յատկապէս Ս. Յարութեան Տաճարի վերանորոգութեանց հսկիչ, այս կապակցութեամբ զնահատանքի և արժեւորումի խօսքեր միայն ունինք հանդէպ Երանաշնորհ Պատրիարքին, որ ամենայնիւ եզաւ քաջալերող հովանաւոր մը, առանց դոյզն կարեւորութիւն աւելու նոյնիսկ տիտղոսաւոր մեծապատիւներուն, որոնք յաճախ փորձեցին չկամօրէն խռչնդոտներ ստեղծել

խորտակումն ու չքացումը, որ կը համակէ սարսուղին անգոհանքով:

Այս օրերու հայ իրականութեան մահերէն էր Երուսաղէմի Ս. Աթոռին գահակալ Եղիշէ Արքեպս. Տէրաճերան Սըրբազան Պատրիարքի անակնկալ մահը, բացառիկ երեւոյթ մը իր յորդաբուխ գործով, ճարտարան քարոզով և անմըրցելի հեղինակութեամբ, որ անջնջելի պիտի մնայ ոչ միայն Երուսաղէմի Ս. Աթոռի տարեգրութեան մէջ, այլ նաեւ Հայ եկեղեցւոյ գրական տարեգրութեան մէջ:

Ս. Տեղեաց մէջ ծագած դժուարութիւնները, որոնք իրեն համար հետեւաբար անտեղիտալի սկզբունք էր այդ բուրվառի կրակին ու ծուխին թոյարծարծ կենդանութիւնը: Ա-

Պատրիարքի յատկանշական խօսքը. — «Իմ Պատրիարքութիւնը հաստատուած է Ս. Տեղեաց բուրվառին վրայ»: Իրեն համար հետեւաբար անտեղիտալի սկզբունք էր այդ բուրվառի կրակին ու ծուխին թոյարծարծ կենդանութիւնը: Ա-

ՀՄԱՅԵԱԿ ԵՊՍ. ԻՆՏՈՅԵԱՆ

Ս. Տեղեաց վերանորոգութեանց հայկական իրաւանց անխախտ պահպանման շատ կենսական այս գործի ճամբուն վրայ: Մեր սրբատեղիները մեր Պատրիարքարանի գոյութեան հիմնախարիսխն են, մեր Պատրիարքարանի միջազգային վարկին ու հանգամանքին վկայականներն են, մեր դարաւոր ու անգնահատելի ժառանգութիւնն են մեր երանելի պապերէն: Եղիշէ Պատրիարք այնքան պատրաստակամօրէն դիմացաւ նորոգութեանց գործին հսկայական ծախքերուն և վանքի տնտեսական ամենանեղ օրերուն իսկ Ս. Յարութեան նորոգութեանց ծախքերը եղան իր մտահոգութիւններուն առաջինը:

Տեղին է այստեղ յիշատակել Ս. Յարութեան Տաճարի հայկական պեղումներուն հսկայական և շատ ծախսալից գործը երբ նոյն մեծապատիւ տիտղոսաւորները շատ թեթեւամտօրէն կը փորձէին խոչընդոտել և արժէքազրկել այդ կենսական ձեռնարկը, յայտարարելով. «Եղածը ի՞նչ է, մալաւաներ կը բանան», Եղիշէ Պատրիարք գիտցաւ շնորհել իսկական արժեւորումը այդ մեծածախս գործին, առանց երկմտելու: Այդ պեղումները ընդարձակեցին և արժեւորեցին մեր սրբատեղեաց սեփականութիւնները թէ՛ իբր տարածք և թէ իբրն պատմական արժէքաւոր ներդրում: Անոնք հարստացուցին Ս. Տեղեաց վաղ պատմութիւնը և արժեւորեցին մեր Պատրիարքարանի վարկը յաշտ օտարներուն:

Անվարան որ հանգուցեալ Պատրիարքի գեղեցիկ մէկ ուրիշ նախաձեռնութիւնը եղաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ վերանորոգութեան գործը, որ սկսուեցաւ անցեալ փետրուարին և անձկութեամբ կը սպասէր անոր աւարտին ու բացման նաւակատիքին, ինչ որ կը մտածէր մեծ հանգիստաւորութեամբ կատարել: Այսօր այդ եկեղեցւոյ վերանորոգութիւնը բաւական յառաջացած է, և յայտնի կերպով եկեղեցին իր ներկայ վերանորոգութեամբ պիտի ըլլայ Երուսաղէմի ամենէն գեղե-

ցիկ և պատմականօրէն ամենէն յատկանշական եկեղեցիներէն մին: Դժբախտաբար սակայն մահը խափանեց իր այս նախաձեռնութեան վերջնական իրադործումը տեսած ըլլալու իր բարի տենչանքը:

Ընդառաջելով մեր խնդրանքին, հանգուցեալ Պատրիարքը արդէն իսկ որոշած էր Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ վերանորոգութենէն յետոյ ձեռնարկել Սուրբ Փրկչի վանքին հնօրեայ եկեղեցւոյն և վանական կառոյցին վերանորոգութեան և վերսկսիլ սրբադան պաշտամունքները այդ սրբավայրէն ներս: Նոյն իսկ վերանորոգութեան որոշ ծրագիրներ ևս խորհրդակցութեան նիւթ ըրաւ և սակայն մահը խափանեց նաև իր այս սրտագին փափաքին իրադործումը:

Թէև Ս. Տեղեաց վերանորոգութեանց գործէն դուրս է, և սակայն կ'արժէ որ այս առթիւ յիշատակուի նաև մեր Պատրիարքարանի ընդհանուր նորոգութեան ձեռնարկը, որ կատարուեցաւ Երանանոյն Ս. Պատրիարքի նախաձեռնութեամբ: Այս առթիւ ոչ միայն կատարուեցան ներքին մասերու ներկի և ծեփի և արտաքին նախաարհի (դիւաններու սրահ) կառուցողական վերանորոգութիւններ, այլև նոր և շատ վաշելուչ կահոյքով և արժէքաւոր, մեծածաւալ գորգերով ու հսկայ ջահերով օժտուեցաւ Պատրիարքարանը ու ճեշտա քարի արժէքաւոր և հնագիտական արժէք ունեցող առարկաներով զարդարուեցաւ Պատրիարքարանի ընդունելութեանց փոքր սրահը:

Մեր բոլորին սրտագին աղօթքը թող ըլլայ որ Աստուած Հանգուցեալ Երանանոյն Պատրիարքի հոգին ընդունի որպէս քաղաքացին իր երկնաւոր, յաւիտենական թագաւորութեան, և մեր Աթոռին համար յարուցանէ արժանաւոր նոր Գահակալ մը որ շարունակէ Երեսօղէմի Աթոռին շինութեան և բարեկարգութեան նուիրական և սուրբ գործը:

ԿԻՒՐԵՆ ԵՊՍ. ԳԱՐԻԿԵԱՆ

ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ ԵՂԻՇԷ ՊԱՏՐԻԱՐԷՐ

(Կարկառուն զիծեր իր կեանքին)(*)

«Ձի եւ այսուհետեւ նուիրեալ եմ, եւ ժամանակ դարձի իմոյ հասեալ կայ: Զբարեւ պատե-
րազմն պատեւազմեցայ, զընթացն կատարեցի,
զհաւասն պահեցի: Այսուհետեւ կայ մնայ
իմն արդարութեան պատկն, զոր հասուցե-
լիմն Տէր յաւուր յայնմիկ արդարեւ դասաւոր,
աչ միայն իմն, այլեւ ամենեցուն որ սիրեցիմ
զյայննորիմն նորա: (Բ. ՏԻՄ., Դ. 6-8):

Պողոս առաքեալ իր կեանքի աւար-
տին սոյն խօսքերը կ'արտասանէր գրելով
իր աշակերտին՝ Տիմոթէոսին: Ան շրջած էր
քաղաքակիրթ ամբողջ աշխարհը և ունե-
ցած բեղուն գործունէութիւն մը, լի
վերիվայրուններով: Առաջնորդուած էր
կայսրութեան մայրաքաղաքը՝ Հռոմ, այն-
տեղ դատուելու: Բանտէն իր սիրելի ա-
շակերտին կը գրէր և կ'ըսէր. «Պատե-
րազմեցայ բարի պատերազմը, աւարտեցի
ընթացքս, պահեցի հաւատքը»:

Այսօր մենք երուսաղէմի Ս. Աթոռի
հանգուցեալ Պատրիարք՝ Տ. Եղիշէ Տէր-
աւերեանի վախճանման քառասունքին ա-
ռիթով Ս. Պատարագ կը մատուցանենք,
հանդիսաւոր սա պահուն կրնանք հան-
գուցեալի բերնին մէջ դնել առաքեալի
բառերը և կրկնել. «Պատերազմեցայ բարի
պատերազմը, աւարտեցի ընթացքս, պա-
հեցի հաւատքը»: Հարց պիտի տանք մենք
մեզի:

Ի՞նչ պատերազմ մղեց հանգուցեալը:

Ամէն անհատ հասնելու համար նպա-
տակի մը կամ իտէալի մը պատերազմ մը
ունի մղելիք: Յաղթանակները կ'ապա-
հովուին ճակատամարտերով: Այս փորձա-
ռութիւնը բաժինը եղած է այս դարու
սկիզբները ծնող և ապրող հայ սերունդին:
Անոնք մարմնական և հոգեւոր ճակատա-
մարտերու բովէն անցած են, Աստուծոյ
արդար արեւին տակ ապրելու տեղ մը ա-
պահովելու համար: Այդ խումբէն մին
եղած է պատանի Եղիազար Տէրաւերեանը:

Ան Եղեռնի սերունդին կը պատկանի, շատ
փոքր տարիքէն որբացած, անապատէ ա-
նապատ քալած, ապրած՝ Միջագետքի
կիզիչ անապատին մէջ և ապա փոխա-
դրուած Երուսաղէմի Արարատեան Որբա-
նոցը: Այնտեղէն որպէս ուշիմ աշակերտ
փոխադրուած է Ժառանգաւորաց Վար-
ժարան: Տարիննորով սերտած և տքնած,
մղելով բարի պատերազմը. արժանացած է
ձեռամբ Եղիշէ Դուրեան Պատրիարքի,
Սարկաւազութեան աստիճանին: Երեք մեծ
Արմաշական դէմքերու շունչին տակ դաս-
տիարակուած է ան: Եղիշէ Դուրեանի,
Բաբգէն Կիւլէսէրեանի և Թորգոմ Դու-
շակեանի: Ասոնցմէ վերջինը մանաւանդ
խորապէս ապաւորած է զինք և իր ձե-
ռամբ ձեռնադրուած և օծուած է կուսա-
կրօն քահանայ 1932 թուին, ստանալով
անունը երկրորդ Շնորհալիին, այսինքն
Եղիշէ Դուրեանի:

Քահանայութեամբ իր բարի պատե-
րազմը չէր աւարտեր այլ բնդհակառակը
նոր ճակատամարտեր կը սպասէին իրեն:
Ձեռնադրութենէն տարի մը ետք կը դառ-
նար Գաւազանակիր Թորգոմ Պատրիարքի,
ձեռով մը անձնական քարտուղարը անոր,
ապա կը կարգուէր ուսուցիչ Ժառանգա-
ւորաց և Թորգոմաշաց Վարժարաններու:
Հետզհետէ կը դառնար Տեսուչ Ժառանգա-
ւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի, յօդ-
ուածներ կը ստորագրէր «Սիոն» ամսա-
թերթին մէջ և կը նկատուէր վաւերական
բանաստեղծներէն մին հայ գրականու-
թեան անդամատնէն ներս: Երջանկայի-
շատակ Թորգոմ Պատրիարքի վախճանու-
մէն ետք, 1939 Փետրուարին, կը ստանձ-
նէր «Սիոն» խմբագրապետութիւնը և
կ'ըլլար Ասենապետ Միաբանական Ընդ-
հանուր Ժողովի: Պարտականութիւններ՝
որոնք դիւրամարս չէին, սակայն ան
իրեն ունեցած յատուկ ձիրքերով կը յա-
ջողէր իր ուսերուն վրայ դրուած ծանր
բեռը քաջաբար կրել և յաջողութեամբ
կը պատկուէին իր ստանձնած պարտաւո-
թիւնները:

(*) Խօսուած Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի քե-
մէն Կիրակի, 11 Մարտի առաւօտուն, Տ. Եղիշէ Պա-
տրիարքի մահուան բաղապստեմէն առիւ:

1943-44 թ. վանական պայքարներէ և երջանկայիշատակ Մեսրոպ Պատրիարք Նշանանի վախճանումէն ետք կ'ընտրուէր Ս. Աթոռոյ Լուսարարապետ։ Այդ օրերուն Հայր Եղիշէն յաջողած էր անուն մը շինել իր անձին շուրջ։ Գրող, ճարտարական շնորհներով օժտուած խօսող և համակրելի ուսուցիչն էր սերունդի մը, ձեռով մը կուռքը դարձած էր Պաղեստինի հայ գաղութին։ Իր շնորհներով ան դարձած էր վաւերական գրագէտ մը, ծանօթ սփիւռքի և հայրենիքի մէջ։ Կարճ ժամանակաշրջանի մը խաղաղութենէն ետք Պաղեստին աշխարհի երկնակամարը կը մթափնէր և վանքի համար նոր դժուարութիւններ կը ստեղծուէին։ Զօրեղ անձնաւորութիւններու կարիքն ունէր վանքը։ Կիւրեղ Պատրիարքի կողքին, Եղիշէ վարդապետն ալ ունէր իր կատարելիք գերը։ Զինադադարի կնքումէն տարի մը ետք, ցուրտ հողին կը յանձնուէր Կիւրեղ Պատրիարք 1949 թ. և Եղիշէ վարդապետը կ'ընտրուէր Պատրիարքական Տեղապահ։ Իր եկամտաներէն զրկուած Միաբանութեան և իր առօրեայ ապրուստէն զրկուած և վանք ապաստանած հայ գաղթականութեան կենսական կարիքները ապահովելու մտքով Տեղապահ Հայրատէրը կը չրջէր Լիբանան, Եգիպտոս, Իրաք, Եթովպիա, Լնդկաստան և այլ վայրեր։ 1951 թ., միաբանակից երկու եղբայրներու հետ կ'այցելէր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին և ձեռամբ Գէորգ Զ. Կաթողիկոսի Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուէր, օծակից ունենալով Մայր Աթոռի այժմու գահակալ նորին Ս. Օմարի և Տ. Տ. Վաղգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը։ Տեղապահութեան վերջին տարիներուն նոր տաղանայներու ենթակուցաւ Ս. Աթոռը, տաղնապ մը՝ որ տեւեց չորս տարի։ 1960 թ. ան ընտրուեցաւ Պատրիարք և պետական հրովարտակ ստանալէ ետք նոյն տարուայ Օգոստոսին գահակալեց որպէս Պատրիարք Ս. Աթոռոյ։

Պատրիարքութեան առաջին տարիները բեղուն գործունէութեան շրջան մը եղան Եղիշէ Պատրիարքի համար։ Ամմանի մէջ կառուցուեցան դպրոց և եկեղեցի, ինչ որ փայփայած երազն էր Յորդանանի

հայ գաղութին։ 1963 թ., Պատրիարքի նախաձեռնութեամբ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հովանաւորութեամբ և Հայ Սփիւռքի թեմակալ առաջնորդներու գործուն մասնակցութեամբ ու Կիւլպէնկեան Հաստատութեան և Բարեգործական ազգապարծան Միութեան օժանդակութեամբ սկսան Ս. Յարութեան Տաճարի վերանորոգութեան աշխատանքները, որոնք աւարտեցան 1975 թ. և նոյն տարին, նորոգուած մեր բաժնին նաւակատիքը կատարուեցաւ ձեռամբ Վեհափառ Հայրապետին, զուգահեռաբար Ալեք Մանուկեան ամուրի կառուցած Փառանգաւորաց Վարժարանի նոր շէնքին։

Դրական այս գործերու կարգին դժբախտաբար տխուր դէպքեր ալ պատահեցան։ Դէպքեր՝ որոնք պահ մը շինարարական աշխատանքները կասեցուցին և ստեղծուեցաւ ամուլ շրջան մը։ Սակայն Եղիշէ Պատրիարք մնաց միշտ պատենշի վրայ։ Բարի պատերազմը պատերազմելու կամքը ունէր, բայց Ֆիզիքական պատճառներով կը պակսէր իր մէջ աշխատանքի կորովը։ Այնուհանդերձ վերջին շրջաններուն խրախուսեց շինարարական աշխատանքները և դրական կերպով մասնակցեցաւ Բեթղեմէի, Ս. Յարութեան, Ս. Աստուածածնի և Ս. Հրեշտակապետաց տաճարներուն և եկեղեցիներուն նորոգութիւններուն, որոնցմէ ոմանք իրենց աւարտին չեն հասած մինչև այսօր։

Քրտի պատերազմը պատերազմեցայ, ընթացքը կատարեցի։

Իր կոչումին գիտակից ամէն անձ իր կեանքի երկար ճանապարհին վրայ ընթացք մը ունի կատարելիք։ Մարդիկ կը ջանայ իր նպատակակէտին հասնիլ, ծնողք մը կը փորձէ իր զաւակները լաւ դաստիարակել, Աստուծոյ և իր ժողովուրդին ծառայող կրօնական մը կը նկրտի իր բոլոր կարելիութիւնները ի սպաս դնել վասն փառացն Աստուծոյ և յօգուտ մարդկութեան։

Ընթացք մը յաջողութեամբ կատարելու համար անհրաժեշտ են նուիրում, գիտակցութիւն, խիղախութիւն և այլ առաքելութիւններ։ Հանգուցեալը, օժտուած այդ առաքելութիւններով, իր վաթսու

Երևանի տաճարի Կաթողիկոսի զմեռելու արարողության ժամանակ
Սուրբ Իսահակի կողմից բարձրացվող խաչի վրա

տարիներու կրօնական կեանքի ընթացքին առանց ընկրկելու, առանց ետե նախելու յաջողեցաւ և քաղեց դէպի նպատակակէտ: Եթէ ան տկար անձնաւորութիւն մը ըլլար, կամադուրկ նկարագրի տէր, իր զօնարութիւններու պահերուն կը լքէր ամէն ինչ և կ'ենթարկուէր իրեն վերապահուած տխուր ճակատագրին:

«Հաւատքը պահեցի»:

Ամէն մարդ հաւատք մը ունի: Իսկ հայ կրօնաւորը նախ ունի հաւատքը քրիստոնէական ուսուցումներուն: Կը հաւատայ և կը գործադրէ Տիեզերական երեք ժողովներու որոշումներն ու վարդապետութիւնները: Կը կառչի Եկեղեցւոյ Խորհուրդներուն և ձէսերուն: Ասոնցմէ զատ կը հաւատայ նաև Հայ Եկեղեցւոյ դերին, աւանդութիւններուն, օրէնքներուն, ազգային նկարագրին և պատմութեան: Այս երկրորդ մասին քերթ հաւատացող մըն էր Եղիշէ Պատրիարք: Եթէ չուենար այդ հաւատքը չէր կրնար ներշնչուիլ և գրել «Լուսաւորիչը», «Օտարականը», «Հեթանոսաց Առաքեալը», «Եւրեկը Հայ Գրականութեան մէջ», «Հայաստանեայց Եկեղեցին Երէկ և Այսօր», «Լեւոն Վրայէն», «Լուսամատեան» և այլ գործեր: Իր գրած քարոզները, վարդապետական չրջանին, մէյմէկ զոհարներ են, որոնց ընթերցումը հիացում կը պատճառէ միայն:

Այս բոլոր գրութիւնները կը հաստատեն որ ան գիտէր ներշնչուիլ ոչ միայն Լուսաւորիչէն, Ներսէսներէն, Սահակներէն, Մեսրոպներէն, Նարեկացիներէն, այլ նաև Ս. Գրական մեծ գէմքերէն, Մովսէսներէն, Դաւիթներէն, Սողոմոններէն, և այս բոլորին առանցքը հանգիստացող Աստուածորդի Յիսուսէն:

«Բարի պատերազմը պատերազմեցայ, ընթացքս կատարեցի, հաւատքը պահեցի» ըսելէ ետք, Առաքեալը իր խօսքը շարունակելով կ'ըսէ.

«Այսուհետեւ կայ ու կը մնայ ինձ արդարութեան պատկը, զոր Տէրը պիտի տայ անոնց որոնք սիրեցին իր յայտնութիւնը»:

Տէր, Քու ծառայիդ՝ Եղիշէ Արքեպս. Տէրաւերանի հոգւոյն ի հանգիստ հոգեհանգստեան պաշտօն պիտի կատարենք այժմ. ընդունէ անոր հոգին Քու երկնային օթեաններուդ մէջ, արժանացուր զինք Քու երանաւէտ տեսութեանդ, վարձատրէ զինք արդարութեան պատկովդ, իսկ միւրիւրէ մեզ և զօրացուր որպէսզի կարենանք շարունակել նուիրական այն գործը որ Դուրեաններ և Գուշակեաններ և անոնցմէ առաջ շատեր և անոնցմէ վերջ ուրիշներ կատարեցին, պայծառ պահելու համար այս Ս. Աթոռը, դարաւոր այս հաստատութիւնը, ի փառս Աստուծոյ և ի վայելումն ազգիս Հայոց: Ամէն:

ԳԱԻԻԹ ԵՊՍ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ

ԿՈՐՈՒՍՏՆ ԱՆՓՈՒԱՐԻՆԵԼԻ

Վախճանումովը Երուսաղէմի Պատրիարք Եղիշէ Արքեպս. Տէրաւերանի, Հայ ժողովուրդը կորսնցուց զինք բարացուցող ամենէն հարազատ մէկ ծնունդը: Հայց. Եկեղեցին կորսնցուց ամենէն հեղինակաւոր եկեղեցականը:

Երուսաղէմի Ս. Աթոռը՝ իր արժանաւոր Գահակալը:

Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը՝ իր լայնախոհ, ողջմիտ և անյիշատակ պետը:

Հայ գրականութիւնը կորսնցուց իր բեղուն գրիչը:

Իսկ ես՝ Հայ եկեղեցական դասուն ամենէն բարեացակամ և մտերմիկ հոգեւորականը, որ ինքնածին ակնածանք և պատկառանք կ'առթէր ինձի:

Եղիշէ Տէրաւերանի Պատրիարքի անունը անջնջելի պիտի մնայ Հայ ժողովուրդի, Հայ Եկեղեցւոյ, Հայ Երուսաղէմի Ս. Աթոռին և հայ գրականութեան տարեգրութեանց մէջ: Ան նրբացած Խրիմեան Հայրիկն էր, որուն յիշատակը օրհնութեամբ պիտի յիշուի միշտ:

ՀՄԱՅԵԱԿ ԵՊՍ. ԻՆԴՈՅԵԱՆ

Փետր. 1 1990, Երուսաղէմ

Մ Ս Բ Դ Դ Ո Ւ Ն . . .

Յորեն պէ՛տք է ունենա՜նք հազար զին՝
 Որ հասուննա՜ս, գերեզմանին ըլլա՜ս կեր
 Պէ՛տք է մըղեն ո՛րքան դաժան, բուռն կո՛ւր
 Որ հողը հուսկ հանգստացնէ սիրերդ ծեր . . . :

Ոսկի, արծաթ, պէ՛տք է խրեն դուրս ո՛րքան
 Քու նըմանէ՛դ, զայն նզմելով անդադար՝
 Որպէսզի օր մը կարենա՜ս ձեռնունայն
 Երբսկ պառկիլ է՛ն աղֆախի հաւաար . . . :

Եւ վերջապէս, Մարդ դո՛ւ, ո՛րքան պէ՛տք է դեռ
 Ըզնեղ այրէ՛ տնայանք ու սէր ու նախանձ,
 Մինչեւ որ հուրըդ անցընեն բխր որդեր . . . :

Մերք ալ ո՛րքան, կիրճով մը մեծ ու անանց,
 Պէ՛տք է ֆողես դուրս գիտութիւն աշխարհէս,
 Ու միայն զա՛յն հեքրդ տանի՛ս ու քաղես . . . :

1943

Վ.Ա.ՀԱՆԻ ԹԵՔԷՆՆԵՐ

«ՈՐԴԻՔՆ ՈՐՈՏՄԱՆ» (*)

«Կարէ՛ք ըմպել զբաժակն զոր ըմպելոց եմ»
(ՄԻԿ., Ժ. 38)

Եկեղեցին այսօր կը հանդիսաւորէ նորէն առաքելական խումբէն Ջերեզեան զօյգ եղբայրներու՝ Յակոբոսի և Յովհաննէօի աօնը, մին առաքելական խումբի առաջին մարտիրոսը իսկ միւսը՝ Աւետարանի մեծ պատգամախօսը:

Ուշագրաւ է խնդրանքը զոր երկու եղբայրները ըրին Յիսուսի, իրենց մօրը միջոցաւ. խնդրելով որ իր ապագայ թաղաւորութեան մէջ առաջին տեղերը տրուին իրենց. Անոնք մարմնական մասնուածով յարած էին Յիսուսին և Անոր երկու կողմերէն կը քալէին նոր վերջին անգամ Երուսաղէմ կու գային:

Մարդիկ ընդհանրապէս մեծ ցանկութիւններ կը սնուցանեն իրենց ներքո, սակայն այդ փափաքները մարդուն ըլլալով՝ մարդկային չեն: Ո՞վ պիտի չուզէր սենեկով առաւ անգամ մը իր և իրենց ներքին համարը՝ Ո՞ր գաղտնի պիտի չուզէր ունենայ իր օրսը անտառին մէջ: Ինչ որ մարդուն կը ներսի մարդկային չէ, Այս տեսութեամբ, երկու եղբայրներուն ուշգոյշ մարդուն էր, բայց ոչ մարդկային:

Որովհետեւ մարդը կեանք բռնած իրականութեան դէմ երկու կեցուածքներ կը ձգէ՝ առհասարակ, մին իր անձին անդին ուղելու և անիմալ տարբեր, որ իրեն անփակասեցնել կը ստիպէ այն բոլոր բարիքները զորս ոչխարէ կրնայ ստի, իսկ միւսը անբաւարարուն է ինքզինքին, տանելու համար անձը առաքելութեան յաղթանակին, մարտիրոսութեան: Առաջին կէտին մէջ կը յաղթանակէ մեր աննօղ եսը, երկրորդին մէջ՝ մեր տուժող եսը: Այս զգացումով էր որ Յիսուս նայեցաւ խնդրամտօյց զօյգին և ապա՝ յարեց.

(*) Այս յօդուածը, անխորազիր և անստորագիր, գտնուած է Լուսահոգի Պատրիարքի գրասենեակէն և է հաւանօրէն իր գրէն եղած վերջին գրութիւնը: Կ'ենթադրենք թէ մեծ հանգուցեալը ծրագրած էր հրատարակել զայն Վիտնիի այս թիւին մէջ:

«Այժմ քամուած է օրերու գինին և լիցուած մահուան բաժակին մէջ, ձեռքերս պիտի չդողան զայն շրթներուս տանելու համար: Ով որ կը փրկէ՝ պէտք է վճարէ փրկագինը իր անձով, կարճ եղան իմ օրերս ձեզի հետ, բայց մենք կրցինք իրարաւճիպեցնել մեր սիրտերու խոստումը, միասին երթալու ճշմարտութեան: Մի վախճաք մանէն, որ միայն պատգամաւորը չէ երկնքին, այլ նաև յայտնադր ճշմարտութեան: Երբ զգանք ճշմարտութիւնը, մահն անգամ գեղեցիկ պիտի երևի մեզի: Աշխարհ մահ բերողներ միայն կը վախանան մահէն»:

Յետոյ դարձաւ զոյգ եղբայրներուն և բաւ. «Կարէ՛ք ըմպել զբաժակն զոր ես ըմպելոց եմ»: «Այո», ըսին անոնք: Այս հաւատալիքը փոստն էր երկու եղբայրներու սրտանիքին: Սակայն պիտի անկցնէր. «Ով որ ձեր մէջէն մեծ ըլլալ կ'ուզէ՝ ծառայել պարտի բոլորին: Իմ թաղաւորութեան մէջ իշխողը և զերին հաւատարմն իրարու: Հողի թաղաւորութիւնը պէտք չունի անբողոքներ և զերիններ»:

Իստեք կան մարդկային կեանքի մէջ որոնց ընթացքով մեծ տրտմանքներուն և յեղափոխութիւններուն իրազգործուած: Այդ բտեղէն մին է ծառայել բոլոր: Նոր էր բոլոր Յիսուսի շրջանին, բայց կը գործածուէր նուազագուցիչ իմաստով: Ծառայ ըլլալ և ծառայել՝ գերիներու, ստորին աստիճանի մարդերու յատուկ տարբեր էր: Յիսուս, իբրեւ մեծ յեղաշրջիչ տրմէքներու, վերածեց այդ բոլոր գեղեցկութեան և փառքի, և ըրաւ զայն ոսկի բանային իր վարդապետութեան: Անիկա ուղիս ցեղեհու պատմութեան էր առաքելութեան և մեծութեան, զոր ամէն մարդ կ'ուզէր հաղնիլ:

Այս պատգամով կը լիցաւորուէր ամբողջ ինչ քաղաքակրթութիւնը տէրերու և ծառաներու, և կը հնչէր քրիստոնեայ գաղութին և ուսուցումին պատգամը: Առաքելները յետոյ պիտի հասկնային թէ ծառաներ պիտի ըլլային, զերծ պահելու եղբայր մարդերը չարիքէ և նախապաշարուածէ: Գերի պիտի ըլլային ազատագրելու փրկութեան գաղափարը: Լուծերու

ներքև պիտի ծախին, մշակելու հոգևոր անդամատանները մարդոց: Յետոյ պիտի մեռնէին յօթարակամ ապրեցնելու գաղափարը իրենց և ուրիշներու մէջ:

Միայն փոքրոգիները, մակարոնները, միտքով աղքատները կը սիրեն որ ուրիշները ծառայեն իրենց: Մարդեր՝ որոնք զուրկ են բան մը ընելու կարողութենէն, ինչպէս նաև բան մը տալու կարողութենէն ունայն: Իրական մեծը չի կրնար չտալ, նման ջուրի երակին, որ չի կրնար հողին ներքև ծածկուած մնալ, և նման արևին, որ չի կրնար չբաշխել իր լոյսն ու կրակը բոլորին, և նման ծառին, որ իր պտուղները տալէն յետոյ, յաջորդ գարնան նորէն կը ծաղկի ապագայի յոյսով: Կեանքը կու տայ, սէրը կը բաշխէ, մահը միայն կ'առնէ: Ահա թէ ինչպէս ծառայութեան և նուիրումի այդ ոգիով բուռ մը մարդեր պիտի նուաճէին աշխարհը և պիտի կերտէին Քրիստոնէական եկեղեցին և քաղաքակրթութիւնը:

Երեսուսի յարութենէն վերջ միայն աշակերտները պիտի հասկնային սիրոյ և զոհողութեան այդ ճշմարտութիւնը և պիտի ըմպէին յօթարակամ զոհողութեան բաժակէն: Ատկէ առաջ ճիշդ է թէ իրեն հետ եղած էին Գալիլիոյ լիճի կապոյտ ջուրերու եզրին, հացերու հրաշքին, Ղազարու յարութեան, հիանալով իրենց Վարդապետի գերմարդկային ուժին վրայ: Սակայն Երեսուսի առերևոյթ պարտութեան տեսարանը պիտի բաւեր որ անոնք քաշուէին հրապարակէն, հովէն քշուած մղկաներու նման: Ի՞նչ էր ուրեմն այն զօրութիւնը, որ մինչև այն ատեն վախկոտ և անկատար այդ մարդիկը գօտեպնդեց և մագնիսացուց: Այն անսովոր և ձգողական ուժը, որ հաշարներ իրեն կ'առաջնորդէր, բայց միայն այն հաւաստիքը թէ իրենց Վարդապետը կենդանի էր, մահուան վրայ տարած իր յաղթանակէն յետոյ: Թէ Ան իրենց հետ պիտի ըլլար յաւիտեան: Թէ Յակոբ Նահապետի սանդուխը երազ մը չէր այլևս, թէ երկիրը նախագաւիթն էր երկնքին, երկնաւոր Հօրը անհուն այգին, որուն մշակները կարգուած էին իրենք:

Յովհաննու Աւետարանին մէջ սքանչելի կերպով կը վերբերուին Երեսուսի

հոգեկան արտայայտութիւնները, առանապները, սէրը իր բարեկամներու նկատմամբ: Առականերէ, սխարագործութիւններէ աւելի՝ հոն արձանագրուած կը տեսնենք մեր Տիրոջ հոգեկան աշխարհը, երջանիկ մտերմութեան մը մէջ իր աշակերտներուն բացուած:

Յովհաննէս աւետարանչին միտքը փաստաթուղթական ըլլալէ աւելի հայեցողական է, իրողութիւններու հոգեկան կողմին վրայ բացուող: Պետրոսին՝ օրինակի համար, բուռն և յանկարծական շողարձակումներով հարուստ, իսկ Պօղոս առաքեալին՝ հնոցին մէջ կուսակցութեան երկաթէ մտածումներով, ուր լայն իմացականութեան մը տուրքը և խոր փորձառութիւնները զիրար կը լրացնեն:

Յովհաննէս առաքեալի քրիստոնէութիւնը կու գայ մեր Տիրոջ հետ իր ունեցած քաղցր յարաբերութենէն, բարեկամութենէն: Օրերով, ամիսներով ան լուռ պաշտամունքով դիտած է Տէրը և նոյնացուցած ինքզինքը Անոր հետ: Յովհաննէս առաքեալի համար Երեսուս Աստուած մը չէ միայն, այլ սիրելի մը և բարեկամ մը: Այն անհուն և ճառագայթարձակ սէրը, զոր Քրիստոնէական եկեղեցին միշտ վեր հանած է, մեզի կու գայ գլխաւորաբար Յովհաննէսի Աւետարանով:

Ճշմարտութեան հասնելու գլխաւոր երկու կերպ կայ — մտածելով անոր մասին և զգալով զայն: Ամենէն խոր ճշմարտութիւնները սակայն զգալով է որ ի յայտ կու գան: Որքան ճշմարիտ է այն խօսքը թէ մեծ ճշմարտութիւնները սիրտէն կը թխին և թէ սիրտը ունի պատճառներ զոր միտքը կ'անգիտանայ:

Մէկը ճիշդ կերպով կարենալ հասկընալու համար, պէտք է սիրել զայն: Նոյնիսկ նիւթ մը յաջողութեամբ կարենալ ուսումնասիրելու համար պէտք է սիրել զայն: Առանց սիրոյ զգայարանքին դժբախտ է ուսուցիչը, հոգևոր հովիւը և հանրային մարդը: Լաւ է անշուշտ Հիւրճէլ մը ըլլալ և նկարագրել արևը, բայց ուրիշ բան է Պրոմէթէոս մը ըլլալ, արևին կրակը մարդոց բերելու համար:

Յովհաննէս աւետարանիչը կը զգայ ճշմարտութիւնը սիրելով իր Տէրը: Սիրելի

կը նշանակէ յաւիտենականութիւնը գրաւել և լեցնել զայն: Աստուած միայն կրնայ վերջացնել ինչ որ սէրը կը սկսի: Այս անճառելի սիրոյն է որ կ'ակնարկէ Հեթանոսաց Առաքեալը երբ կ'ըսէ. «Եթէ մարդկային բոլոր լեզուները խօսիմ և հրեշտակներու բարբառն ալ հասկնամ և լեռներ չըջնուլ չափ հաւատք ունենամ, ոչինչ եմ եթէ սէր չունենամ»: Երեսու մարմնացումներ այդ սիրոյն, Ան աստուածային այդ սիրով սիրեց մարդիկ և ինքզինքը զոհեց անոնց փրկութեան:

Սէրը մղիչ ուժն է բոլոր առաքելութիւններուն, բոլոր վսեմ կեցուածքներուն: Այդ շնորհն է որ կը քաղցրացնէ մեր բոլոր ցաւերը և կարող կ'ընէ մեզ տանելու մեր խաչը: Աստուծոյ նմանութեան դադանիքը սէրն է: Օրէնքը մեզ բրտութեան կրնայ տանիլ, իմաստութիւնը ոչնչի, որովհետեւ իրերը միշտ նոյն են, արուեստը՝ յուսահատութեան, սրովհետեւ բացարձակը ոչ մէկ ձեւի մէջ կ'ամփոփուի: Սիրել կը նշանակէ ըլլալ մօտ Աստուծոյ: Զշմարիտ սէրը անօգուտ կը դարձնէ անցեալը և կը ստեղծէ անսպառ ապագայ մը:

Չեր գիմացի պատկերին տեսարանը ցոյց կու տայ թէ անոնք ինչպէ՞ս խմբին արիւնի և զոհողութեան բաժակը, բաժին իրենց ճակատագրին: Պատկերը զոր կը տեսնէք ձեր գիմաց, ծնունդ չէ նկարիչի մը երեւակայութեան, այլ պատմութիւնը հոգիներու, որոնք գիտցան ըմպել մահուան բաժակը: Որոնք օրինակով, բաժակի այդ խորհուրդը երկու հազար տարիներէ ի վեր կը կրկնուի այս հաստատութեան կեանքին մէջ: Զոհողութեան գաղափարը հիմն է քրիստոնէութեան: Կեանքը արեան ճամբով կը քալէ իր կատարելութեան, ով որ վճռական վայրկեանին պատրաստ չէ իր կեանքը տալու, քրիստոնեայ չէ: Աւելին՝ այս Հաստատութեան հարազատ դաւակը չէ:

Մ Տ Ա Ւ Ո Ր Ա Կ Ա Ն Ը

Խոր իմացականութեամբ օժտուած դէմք մը ոչ ես է այսօր: Հանգուցեալ Եղիշէ Պատրիարք Տէրտէրեան կը հաւատար թէ աւելի երկար պիտի ապրէր: Կ'ուզեմ վերբերել յուշեր իր գործելակերպէն ու մտածելակերպէն, որոնք կազմեցին իր իւրայատուկ արժանիքը:

Դուրեան և Դուշակեան Պատրիարքներէն վերջ, ան իր մտաւոր տաղանդով կու գար գրաւելու պատուաբեր տեղ մը մեր վանական տարեգրութեան և մասնաւորապէս մեր հոգևոր գրականութեան մարզէն ներս, իր թէ՛ արձակ և թէ՛ բանաստեղծական գործերով:

Ինչպէս մեր Միարանութեան անդամներէն շատեր, ես ալ քաղցր պատեհութիւնը ունեցած եմ աշակերտելու իրեն, թէ՛ ժառանգ. վարժարանի և թէ՛ Ընծայարանի աշակերտութեան օրերուն:

Սրբազանին մտաւորական ու քանաստեղծական համբաւը մեզի ծանօթ էր արդէն մեր աշակերտութենէն առաջ: Ու երբ հասաւ ատենը ուր զինք ալ պիտի ունենայինք իրրեւ ուսուցիչ, ճեմ էր մեր խանդավառութիւնն ու անհամբերութիւնը զինք տեսնելու Պատրիարքարանէն ներս, իր ուսուցողական հմայքին ու նոյն ատեն պարզութեանը, բացարձակութեանը մէջ:

Հոգեւոյս Սրբազանը Հայ Գրականութեան և Ընդհ. Եկեղեցւոյ Պատմութեան մեր ուսուցիչն էր: Շաբաթը երկու անգամ իր մօտ կ'իլլէինք:

Չեմ խորհիւր թէ բոլոր զինք աշակերտողներու ոգիին ու կարծիքին դէմ արտայայտուած կ'ըլլամ երբ ըսեմ թէ հանգուցեալը բացառիկ հմայք մը կը ստանար մեր աչքին երբ կ'ընէր վերլուծումը իր մեզի աւանդելիք նիւթին: Չէր զգար սահանքը ժամերուն: Այնքան կ'ըզնայինք որ երկարէր տեւողութիւնը դասապահին:

Մեր ժամանակակից պատմութեան մէջ շատ հազուագիւտ են Եղիշէ Պատրիարքի նման հոգևորականներ, որոնք ամբարած ըլլան եկեղեցադիտական այսքան հմտութիւն և օժտուած ըլլան գրական սուր զգայարանքով:

Թեև սէրը պակաս ըլլաւուն, թափան-
ցած էր Աւետարանի խորհուրդին ու ի-
մասանին և դանտք բարբառիին նոր ու
պայծառացած ձեւերով կարող էր ներկա-
յացնել ժողովուրդին և ունկնդիրներուն,
միշտ ալ լեցուն իր գրական ու բանաս-
տեղական շունչով:

Իր քաղաքներէն աւ գրուելիւններէն
կարելի չէ զատել ազգայնականն աւ քրիս-
տոնէականը, զոր շատ քաջատիկ ճարպի-
կութեամբ իրար կը զօդէր, միշտ ալ ծան-
րանալով առաջինին վրայ, այն համոզու-
մով թէ ան է եղած դարերով մեր ժողո-
վուրդին ապրելու և գոյատեւելու միակ
գաղտնիքը:

Պիտի ուզէի յիշել Սրբազանին հա-
կասական ու տարօրինակ արտայայտու-
թիւններէն մէկը: Բաղէք Սրբազանին
«Լուսաւորիչը» գրքին նոր Շրջան խորա-
գրով վերջնութեք գլուխը ու հոն պիտի
գտնէք տարօրինակ բայց իրաւ յայտարար-
ութիւն մը. «Ո՛ր մէկ աստի՛ն Հայ Եկեղե-
ցին և ժողովուրդը ունեցած են այն
ախուր վիճակը որ այժմ ունին»:

Հանգուցեալ Սրբազանք դուռն էր
Հայց. Եկեղեցւոյ կտրեար կեդրոններէն
ժէկուն՝ Ս. Յակոբեանց դարաւոր հաստա-
տութեան:

Ըստուած է թէ մարդուս խոսքը իր
զործին պատուին է: Հետեւաբար որքանով
Սրբազանը արդար է իր այս արտայայ-
տութեանը մէջ:

Ամբողջ հայ ժողովուրդին ծանօթ է
Երուսաղէմի Պապիօրքոսթեան անտոն-
ման ծառայութեան զաչար և կարելիու-
թիւնները: Եւ առար համար է որ արտա-
սահմանի մեր գաղութներուն մտքերն ու
հոգիները ուղղուած են Երուսաղէմ, այն-

անդէն սպասելով իրենց հոգեւոր ու ազ-
 գային դաստիարակիչ ներքը:

Հայաստանի և Լիբանանի ներկայ
դժուարին պայմանները կը փաստեն ան-
ցամ մը ևս Երուսաղէմի գերն ու արժէքը:

Հարց ե թէ Լուսահոգի Արքայանք,
մեծարժէք այս Հաստատութեան զեկը ի
ձեռքը առած երեսուն տարինկուռն թաց-
քին որքանո՞վ մեղմեց ու մխրթարեց
հայութեան կարիքն ու վիշտը, իրենց
բազմերես ու ծաւալուն տարողութեամբ:

Մեծ էր եղած Եղիսնին հարուածը։ Ան կ'երկարէր իր ձեռքը մեր մառա-
բականութեան ու հոգեորականութեան,
սպառնալով մեր ներկային քայքայ մանա-
ւանդ ապագային։

Դժուարութիւնները յաղթահարելու և
կամ վրէժ լուծելու միակ ձևը շնչելն է
մեր այսօրուան հայկական կեանքը մշակ-
ներով ու պահակներով, հոգևոր թէ աշ-
խարհիկ:

Անահանուն Դուրեան Պարթաբ իր
գահակալութեան օրն իսկ բաժ էր թէ
իր նահատակ աշակերտներուն վրէժը լու-
ծելու ուխտով կը ստանձնէր այս ծանր
պարտականութիւնը:

Չենք կրնար մոռնալ սէիքը որ գործընցեւ մեր ժողովուրդին վրայ: Հետեւաբար մեզմէ կը պահանջուի սպառազինուիլ ու զօրանալ:

Պէտք է որ մթագնենք ու ամպոտենք
մեր ազգի կամքն ու յոյսն ու փայլուն
ապագան:

Մեր անկեղծ մտքմանքն է որ Աստուած իր երանաւէտ լոյսերուն արժանացնէ հոգին հանգուցեալ Պատրիարքին, իսկ թափուր մնացած Առաքելական Սկիզբուր օժտէ նոր ու արժանաւոր Գահակալով մը:

ԳՐԻՍԱՆ ՎՐԴ.

Ե Ղ Ի Վ Ա Ր Դ Ը

Խորանին դէմ,
Նաւակ մ'ինչպէս նետած խարիսխ,
Դագաղն է արդ,
Հանգչած սրտին Մայր Տաճարին:
Երազ, մոխիր,
Ծովուն վրայ մեր ցաւերուն,
Ու լուծի՛ւն յաւերժական:

Դագաղին մէջ,
Մարմինն անշունչ
Հովուապետին,
Որ դեռ երէկ կը յաւակնէր
Իջեցընել աստղերն ամէն
Փըշուր, փըշուր,
Երազն կախարդ, կազմած սանդուխ
Հոյսէ, բոցէ,
Կլխուն վերել աստուածահրաշ
Սուրբ Յակոբայ ժառանգութեան:

Մարմինն է ան
Մեծ քերթողին,
Աւազներէն գոյնն իր առած
Վիշտը կարմիր,
Որուն համար երգեց փառքեր:

Քերթողն է ան
Մարդոց բոլոր,
Որոնց սրտին չէ մնացեր
Տեղ վէրքերու.
Որոնց հոգին փշրուած է
Հարուածներէն անցեալին ըիրտ,
Տառապանքի ճամբէն անցած
Որդիներուն,
Որոնց երազն ինկաւ անծայն
Աւազներուն:

Քերթողն է ան
Տառապանքի,
Որ մարդերուն
Շիթերուն տակ արցունքներուն
Եւ համբոյրին տակ անէծքին,
Աքսորական,
Բեռանը տակ իրենց ցաւին,
Թաղեցին գէթ երազն կապոյտ
Հողին ներքեւ մեր հայրենի,
Մերթ քալելով, մերթ նայելով
Դժուարահաս այդ բաղձանքին,
Որուն երազն

Իրենց սրտին մնաց միշտ վառ
Տարիներով, ամուլ ու ժանտ:

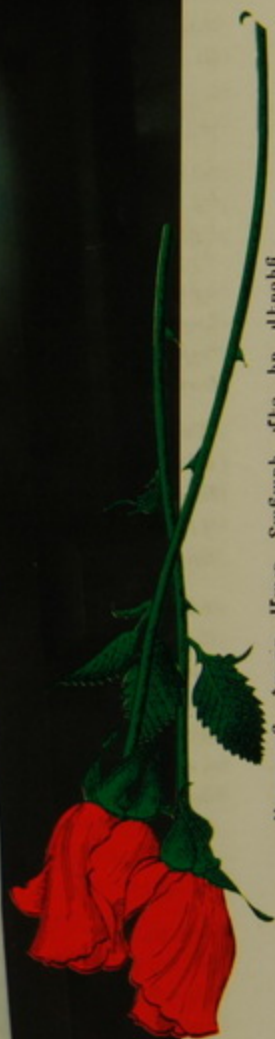
Եղիվարդն է,
Կը քնանայ
Բոցին ներքեւ կանթեղներու,
Կողմերն անոր զոյգ խնկաման,
Որոնց ծուխը քուլա՛յ, քուլա՛յ
Կը բարձրանայ աղօթանման:

Հուսամուտներն սրբավայրէն
Ներս կը մաղեն
Հոյսեր կապոյտ, լոյսեր ճերմակ
Արեգակին անշամանդաղ,
Դագաղին մէջ, քովերն անոր,
Օղակ օղակ, կազմած շղթայ
Յաւերժութեան գիրկը անդորր:

Եղիվարդն է,
Կողերուն իր շարան մ'ամբողջ
Կանթեղներու,
Հուռ կը հսկեն մոմերն բոլոր
Աշտանակին, մարդերն ամէն
Հագած ճերմակ, հագած կարմիր,
Որ կը հալին ու կը մաշին
Բոցերով նոր, բայց չեն հատնիր:

Ու ծայն մը մեղմ, հանդիսաւոր
Կը տարածուի պատերն ի վեր
Սուրբ տաճարին,
Թռչուն մ'ինչպէս բացած թեւեր.
«Աղօթք, սաղմոս, երգ, ալէլու»,
Հոգեհանգիստ կը կատարեն
Մարդերն ամէն,
Դաս-դաս կեցած մանեակ մ'ինչպէս
Օղակներու,
Դագաղին շուրջ, տաղաւարած:

Օտարականն՝
Կեցած է հոն հանդիսապետ,
Հագած երկինք,
Աջ թեւին իր
Առաքեալը հեթանոսաց,
Ընտիր անօթ
Մեր աշխարհին քրիստոնեայ.
Իսկ ծախ թեւին Աստուածորդուն,
Խոնջ ու տրտում եւ անայլայլ
Մեծ մարգարէն Իսրայէլի
Մովսէսն՝ հագած ոսկի, ծիրան,

Արքայազն Մայր Տաճարի մէջ իր վերջին
համբարանին.

Տասնարանեայ տախտակները
Դրած կուրծքին,
Մազերն սպիտակ,
Տարիներով հարիւրքսան:
Յետոյ դասը մարգարէից,
Դէմ յանդիման:
Աւելի վար,
Լուսաւորիչն աստուածարեալ,
Հիմնադիրը
Եկեղեցւոյն Հայաստանեայց,
Կանթեղն անմար մեր հաւատքին,
Հըրեղէն սին մեր կըրօնին,
Կեցեր է հոն,
Նրազ, տեսիլք իրար խառնած,
Եւ ինքն իր մէջ մեկուսացած,
Սինին տուած կռնակն իր խոնջ:

Արեւը լուռ կը հաւաքէր
Սուրբը իր, արծաթ - հերմակ
Բացուածքներէն ցնցողուած վար,
Բարակ ու հաստ,
Ու կը զնէր զանոնք հատ - հատ
Մէջ պատեանին արեան գունակ:
Ըստուերները կանթեղներուն
Կը ծփային գետնի վրայ:

Արտասովոր լոյս կը ցայտէր
Աստուածներու դասին մէջէն,
Կարծես թուր մը արեւին դէմ,
Որուն ցոյրը լոյս կը սփռէր
Դէմքին անոնց՝
Քովիններուն, շուրջիներուն:
Լոյսըն է այդ բոցէ շապկին
Սուրբ Մեսրոպին,
Կուրծքին գրկած՝
Տախտակները այրուրէնին,
Յեղին մեր հայ երկրորդ Մովսէս,
Գիրին մեր հայ ջահը անշէշ,
Կոթողը մեծ՝ մեր դպրութեան:
Կեցեր է հոն, շուրջառ առած,
Դէմքին ծածկած խոր տխրութիւն,
Կարծես թէ ինք ըլլար մեռած:
Մամիկոնեան Կարմիր Վարդան,
Հագած երկաթ, զէն ու ասպար,
Սուրը մէջքին,
Կուրծքով հպարտ ամպը խոցած,
Յաղթահասակ, ուսը տուած
Սուրբ Մաշտոցին,
Ջեռքին բռնած իր սաղաւարտ,
Կը նայի լուռ՝ բայց միշտ ցասկոտ,

Դէմքն իր կարծես կը պատգամէր
Յաղթանակը հերոսներուն
Երազին վրայ իրենց յանգած:

Երզն աղօթքին կը սըլանայ
Մինչ աստուածներն
Սրտապատառ, տրտմահնչին
Կ'երգեն «Վերինն Երուսաղէմ»
Հոգւոյն անոր,
Որ անցեալին եղաւ անոնց
Դտիչը մեծ արժէքներուն
Հերոսներուն՝
Որոնք մեռան «վասն հայրենեաց»
Եւ հաւատոյր,
Ջոհողութիւնն որոնց ընդմիշտ
Փոխան արեան իրենց վզին
Եղան պսակ փառքի ըստոյգ:

Ոչխարները սակայն անոնց
Ձգիտցան միշտ գնահատելի
Հերոսները իրենց ցեղին,
Արհամարհած անունն անոնց,
Արիւնն որոնց ներկեցին լոկ
Մազաղաթին հին ու անգին
Ջերթ հերոսներ առասպելեան:

Բայց, ո՞վ հրաշք,
Քրսան դարու անէծքով ժանտ
Հերոսներն այս,
Քաղուած փէշին տակ դարերուն,
Նշխարքն իրենց դարձած մոխիր,
Կենդանացան հոգիով նոր,
Սրտերուն մէջ ժողովուրդին
Մեր հասարակ,
Դրբիչին տակ ամենազօր
Մեծ բանաստեղծ Եղիվարդի:

Ու այժմ հոն՝ երկնցած լուռ
Կը ննջէ խոր,
Եղիվարդը ծերունագարդ,
Յաւերժութեան ծոցը ինկած:

Ձանգակներէն գմբէթներուն
Սուրբ Յակոբայ,
Կ'եղերերգէ բօթն մահաբոյր:
Ու մթութիւն յաւերժական:
Գոց աչք մըն էր դարձած երկինք:
Արեգակը՝ լերան ետին,
Բոյնը մտած կը մրափէր:
Մութին մէջէն ստուեր - ստուեր
Աստուածներու ծանր թափօր

Կ'անհետանան դուռէ՝ մը բաց .

Հագած գիշեր :

Արծազանգը աղօթքններուն .

Կը մնայ դեռ , խունկը ինչպէս

Դազադին շուրջ :

« Խաղաղութիւն ամենեցուն » :

Դազադն է արդ ,

Կը տարածուի սեղան մ'ինչպէս

Խորանին դէմ ,

Ծանրը , հսկայ :

Սուգ է առերժանաբար ամբողջ ,

Մայրաքաղաքը Սուրբ Յակոբայ ,

Եկեղեցին Հայաստանեայց :

Եղիվարդն էր երէկ . անցեալ ,

Այսօր չկայ .

Քարերն անգամ կը բողբոջեն

Մահազոյժին դէմ վատշուէր :

Մենաստանն է Սուրբ Յակոբայ

Լոին կանգնած՝ զերթ սգակիր ,

Մարմինն վերեւ Գահակային ,

Կբաժ ի սպառ

Տարիներու բեռան ներքեւ :

Քունը անուշ , քունը երազ ,

Ոնդենական նայուածք վերջին

Ժառանգութեան այս սրբազան ,

Որուն պահնորդն ու պահապանն

Էր եղած ինք ,

Եւ որ տուաւ միտք ու հոգի

Պայծառութեան համար ազգին :

Ու չկաս ալ ,

Ներկայութիւնն այդ վեհաշուք ,

Խանդաղատանն այդ հայրական ,

Խնդուն դէմքը մանկաժպիտ

Տարիներով զոր վայրենցինք

Յարկին ներքեւ այս սրբազան :

Ու չկաս ալ ,

Բեղուն գրիչն մեր օրերու ,

Հայ հոգիի թռիչքն անհուն ,

Ու մտքերուն՝

Ճրագն անմար , յաներժափառ :

Չկաս այլեւս , մեծ վարդապետ ,

Աւագներու տակ թաղուեցան

Գաղտնիքները՝

Ընդերքներուն մեր աշխարհին ,

Որոնց համար իջար դուն վար ,

Ծոցը հոգին մեր աշխարհին ,

Եւ վեր բերիր զանոնք լոյսին

Մաղիկ , ծաղիկ :

Ու ցանեցիր զանոնք մէկ - մէկ

Էջերուն վրայ մազադաթին

Եւ սիրտերուն :

Ընդերքները մեր աշխարհին

Կը լեցուին միշտ խորհուրդներով

Աստուածային :

Չկաս այլեւս

Մեծ բանաստեղծ ,

Միտքը որուն

Եղաւ միշտ ժիր .

Բայց կը մնայ արծազանգը

Չայնիդ թրթռուն ,

Որ կը հնչէ ականջներուն

Ձերթ մեղեդի քաղցրանուագ ,

Ծնծղայ մ'ինչպէս

Ալիք - ալիք :

Դուն կաս միայն ,

Մեր շրթներուն ոչ թէ անուն ,

Այլ մտքերուն զըրրշմըւած

Ոգի անջինջ ,

Ապագայի մեր քայլերուն

Իրրեւ ուղղիչ ,

Եւ սիրտերուն

Իրրեւ վէրք մը անբուժելի ,

Այսօր , վաղը եւ յաւիտեան :

ՎԱՐԴԱՆ ՍՐԿ :

ԻՆՉՊԵՊ ՃԱՆՉՑԱՅ ԵՂԻՇԷ ՊԱՏՐԻԱՐԳԸ

Անցեալի փոշեթաթախ յուշերէս թարմացեալ, հոգիս թռիչք կ'առնէ սաւառնող արծուի նման շատ տարիներ առաջ՝ 1980 Փետրուար, Պիքֆայայի բարձունքին թառած Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Դպրեմանքը:

Իրիկունն մըն էր երբ անակնկալօրէն լսուեցաւ վարժարանին դանդին ձայնը: Սովորական ժամը չէր: Հաւաքուեցանք Դպրեմանքի մուտքին, մեր առջև երեւցան տեսչական կազմը և մի ալեւոր մօրուսով, ապիտակ մազերով վեհատեսիլ անձ մը, զոր առաջին անգամ էր որ կը տեսնէինք: Տեսուչ Սրբազանը, ծանօթացնելով զայն մեզի՝ ըսաւ. «Ուրախ ենք այսօր այցելու ունենալու երուսաղէմի Առաքելական Ս. Աթոռոյն Պատրիարք Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրաւերանը» և աւելցուց. «Եղիվարդը»: Ծանօթ էր ան մեզ իր գրչով, նախօրեակին՝ արտասանական մրցանքի մը մէջ առաջնութիւնը կ'առնէր իր գլուխ գործոցը հղող «Օտարականը»-ին Հայր մերը: Բոլորին հրճուանքը մեծ էր, որովհետեւ դէմ յանդիման կը դառնուէին վերջին կիսադարուն մեծագոյն հայ գրչի և բեմի վաստակաւորներէ: Եկելուն հետ»

Տարիներ սահեցան: 1985 Հոկտեմբեր: Այս անգամ րախտը կ'ուսնենայի ընդունուելու երուսաղէմի Ս. Գեղորեանց Ընծայարանի և ժառանգաւորաց վարժարանի յարկէն ներս և ըլլալու այս դարաւոր սուրբ հաստատութեան ժառանգորդներէն մին:

Կարճ ժամանակաշրջանէ մը ետք, քախտաւորութիւնը պիտի ունենայի աշակերտելու բանաստեղծ Պատրիարքին, որ մեզի պիտի աւանդէր Բարեգլխօսութեան, Ընդհանուր Եկեղեցւոյ Պատմութեան և Հայ Գրականութեան դասերը:

Աքորական վանի գիւղերէն, Մեծ Եղեռնի ֆարգէն վերապրողներէն պատանի Եղիազար կը անէր Դուրեանի շուշնով, կ'աճէր ազդանդաւոր այդ քանաստեղծին հովանիին ներքեւ: Սրբազան քերթողը, տեսնելով անոր տաղանդը, մեծապէս քաջալերեց շնորհալի պատանին, արամազդելով անոր իր անձնական մատենագա-

րանը, ինչպէս սովոր էր երանաշնորհ Սրբազանը ըսել իր դասաւանդութեանց ընթացքին:

Ձեռնադրուեցաւ Սարկաւազ Դուրեանի յորդորումներով, բայց աւաղ, շուտով բաժնուեցաւ այս մեծ ոսկերեքանր այս աշխարհէն, բայց պիտի յաջողէր անոր Թորգոմ Պատրիարք, կրկին Օրմանեանի և Դուրեանի գրադէտ աշակերտներէն մին: Այս վերջինը մեծապէս պիտի ազդէր իր հոգիին և պիտի ըլլար իր մօտախաղը, բանալով Հայր Եղիշէի միտքն ու հոգին մեր ցեղի մեծ արժէքներուն և սխրալի իրագործումներուն:

Դուշականի զուգընթաց, գրադէտ Գեղոր Օշականի ազդեցութիւնն ալ մեծ եղաւ իր գրական նկարագրի կերտումին մէջ, քանալով հայ դպրութեան գաղտնիքները անոր հոգիին ու մօտին:

Իբրեւ հայ կղերական, երբեք չխնայեց մարակելու մեր հաւատքի քանդիչները, ինչպէս Աղաճանեան ու Կոզեան (տեսնել «Անդրադարձութիւններ» խորագիրը կրող իր գրքոյկները): Իր գրիչը մեծագոյն նուաճումներ ըրաւ երբ խնդրոյ առակայ կը դառնար Հայ Եկեղեցւոյ ուղղափառ դաւանութիւնը:

Այժմ, նստած գրասենեակիս առջև, կը զգամ շուրջս խորունկ պարապը՝ իր բացակայութեամբ գոյացած: Կը յիշեմ անցեալի երանելի դասաւանդները, երբ իր մօտ կը բարձրանայինք, կը զգայինք հօր մը մօտիկութիւնը, աւելի քան ուսուցչի կամ Պատրիարքի: Կը ներշնչուէինք իր բանաստեղծական շունչով և հաղորդակից կ'ըլլայինք իր հոգեկան թռիչքներուն:

Իր սրտին շատ մօտիկ էր նեցուկ կանգնիլ մեր գրական աշխատանքներուն: Մեզ կը քաջալերէր ըսելով. «Ձեմ փափաքիք ձեզ մէջմէկ գրադէտներու վերածել, բայց կ'ուզեմ որ իրրեւ հայորդիներ գիտնաք գրել մեր լեզուն, մշակոյթն ու պատմութիւնը: Դուք էք մեր յաջորդները, յոյսը և ներշնչումը ապագային»: Մասնաւորապէս կը մօտենայէր պակասը հայ գրական ու հոգեւոր մշակին:

ՍՐՏԻ ՏԵՐ ՄԱՐԴԸ՝ ԵՂԻՎԱՐԴ

«Ես ճանաչում եմ սրտի իմ արքունի կայ»

Աստուածաշնչական այս խօսքը, որ բնարանն է եղիվարդի բանաստեղծական հատորներէն մէկուն (Անցորդը), խորապէս կը բնորոշէ նաեւ եղիշէ Պատրիարք Տէրաւերեանի նկարագրին կարեւոր մէկ յատկանիշը՝ իր սրտի տէր մարդ մը եղածը լուսւմը։ Մէկը, որ գիտէր սրտէն տալ։ Մտքէն առաջ իր սիրտն է որ կը բարախէր։ Հոգեկան զգայնութիւնները աւելի ծանր կը կշռէին իր արարքներուն և դատումներուն մէջ քան մարդկային թուարկուած հաշիւները։

— Ես կը քննանամ բայց սիրտս արթուն է։

Ու բոլոր անոնք որ եղիշէ Սրբազանը ճանչցեր էին մօտէն՝ իր մտերմութեանը մէջ, կրնան վկայել որ իր սիրտը միշտ մնաց արթուն և հակեց իր ստանձնած բոլոր պաշտօններուն և պատասխանատուութեանց վրայ։

Նաեւ իր սիրտն էր որ կը խօսէր իր բոլոր գործերուն մէջ, յիշեցնելով մեզի ժողովրդական հին և իմաստուն վկայութիւն մը։

— Սիրտս խօսեցաւ։

Ան եղաւ իսկական ուսուցիչը, դատաստան բարի ու համբերող։ Սորվեցուց իր իւրայատուկ կարգով։ Ուսուցանելու շնորհը բնածին էր իր մէջ։

Դրեց եղիվարդեան նոր միտքով։ Ստեղծագործեց և տուաւ մեզի իր գրիչով «Մագդաղինէն Մեղրամոմէ», «Սուրբ Մեսրոպ», «Կարմիր Զօրավար», «Օտարականը», «Լուսամատեան», «Լուսաւորիչը» և այլ գործեր, որոնք գրական իրենց ուրոյն տեղը հայ գրականութեան մէջ։

Շիջաւ այս աստղը 1 Փետր. 1990ին, երբ գիշերը իջած էր խորտակուած սև վրանի մը պէս, սուգ սփռելով ողջ Սողիմահայութեան և Սփիւռքի տարածքին։ «Երանի որ ունիցի յիշատակ ի Սիրոյ»։

ՄԱՏԹԷՈՍ ՍՐԿ. ԻՓՐԱՃԵԱՆ

27 Մարտ 1990 — Երեսուկեմ

Սրտի տէր մարդ մը ըլլալու իր այս յատկանիշը իր անձին մէջ երեք հիմնական գիծերով է որ կը յայտնուի։

1. Նուիրումի անձը,

2. Մարդը,

3. Բանաստեղծը։

Նուիրումի անձը

Ամենէն շատ և ամենէն աւելի եղիշէ Սրբազան իր սիրտը տուած էր մեր եկեղեցիին, որուն ծառայութիւնն ու նուիրումը կազմեց իր մեծագոյն փառքը։

Վասպուրականի մէջ ծնած (կայնիմիրան) և տղայ տարիքին որբացած՝ աչքը քացաւ ան Երեսուղեմի Հայոց վանքին մէջ և որուն ժառանգաւորաց վարժարանէն ներս ստացաւ իր կրթութիւնը։

Շնորհիւ իր բնատուր տաղանդին, ան գրական ուղարկութիւնը իր բոլոր դասատուներուն։ Իր ուսուցիչները՝ եղիշէ Պատրիարք Գուրգան և Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեան, ինչպէս նաեւ Յակոբ Օշական և Շահան Պէրպէրեան, ճանչցան իր մէջ ապագայ մեծ առաջնորդն ու եկեղեցականը, բանաստեղծն ու մտաւորականը։

Հայոց եկեղեցին Հայ ժողովուրդի հոգեկան հարստութեանց ամրակուրդներէ, և ինք այդ բերդին նուիրեալ զինուորը եղաւ, իր վաղ պատանութենէն մինչև իր մահը։

Աւելի քան քսան տարիներ ան վարեց Երեսուղեմի ժառանգաւորաց վարժարանի տեսչութիւնը։ Հայ ժողովուրդի Ազգային Պատմութեան և Եկեղեցական Պատմութեան տիպար դասատուն եղաւ և սերունդներ դաստիարակեց։

Ամէն կողմէն իր աշակերտները։ Անոնց մէջ կան դրողներ, ուսուցիչներ, խմբագիրներ, հոգևորականներ, մտաւորականներ և համեստ ազգայիններ։

Շուրջ վաթսուս տարիներ ծառայեց ան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ և Երեսուղեմի Ս. Աթոռին։

Ս. Յակոբեանց Առաքելական Աթոռը Ս. Տեղեաց մէջ իր ունեցած իրաւունքներով (Յոյն և Կաթոլիկ աշխարհի հետ համահասանար գիրքով մը) կը կազմէ փառքն ու պատիւը Հայ եկեղեցւոյ և Հայ ժողովուրդին։

Եղիշէ Սրբազանի Պատրիարքութիւնը զուգահեռ կայեցաւ քաղաքական ամենէն գրեթե ուշադրան չը դրող, բայց ան կրցաւ իմաստուն շրջանայեցութեամբ և խոհական վարքով, կոնգուն և բարգաւաճ պահել Ս. Աթոռը և վանքը, իր յարակից բոլոր հաստատութիւններով:

Եղիշէ Սրբազանի բազմատաղանդ անձ մը ըլլալու յատկանիշները տեսած և ճանչցած էր Ամենայն Հայոց Ազգերնոր Վեհափառը Գէորգ Զ. Զէօրէքճեան կաթողիկոսը որ կնքուած կտակով մը խնդրեր էր Ս. Էջմիածնի Ազգային եկեղեցական պատգամաւորներէն, որպէսզի Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրաւերեանը ընտրեն կաթողիկոս Ամենայն Հայոց:

Եղիշէ Սրբազանի նուիրումին և ծառայութեան մէջ կարեւոր տեղ մը կը դրաւ ԵՍԻՈՆ՝ ամսագրի խմբագրութիւնը: Աւելի քան քառասուն տարիներ ան խմբագրեց Ս. Յակոբեանց այս պաշտօնաթերթը և իր շրջանին ԵՍԻՈՆ՝ դարձաւ Սփիւռքի կրօնական, գրական, իմաստասիրական և բանասիրական ամենէն բովանդակալից ամսագրերէն մին: Եղիշէ Սրբազան, որպէս հմուտ և բազմատաղանդ խմբագիր, թերթը պահեց հետաքրքրական և օտանց զայն իր բեղուն գրչի արդասիրտներով:

Մարդը

Եղիշէ Սրբազան իր ստանձնած բոլոր պաշտօններուն մէջ և բոլոր դիրքերէն վեր և անդին կը յայտնուի իբրեւ ճշմարիտ մարդ մը: Ընդդէմ այնպէս պիտի բնորոշէր Տէրաւերեանս Հայրապետ իր սա խօսքով. «Ես մարդ եմ, և ամէն ինչ որ մարդկային է օտար չէ ինձ»:

Մարդկայնական բոլոր զգայութիւնները ամբողջացուցիչ տարրերն են մարդէակին: Աննաւոր է կատարեալ մարդ ըլլալ և զերծ մնալ մարդկային տկարութիւններէ: Ահա թէ ինչու մեր իմաստուն հայրերը Մաշտոցի մէջ գրեր են հետեւեալը. «Ո՞վ իցէ մարդ որ կեցցէ և ոչ մեղիցէ», «զի դու ես, Տէր, միայն առանց մեղաց»:

Եղիշէ Սրբազանի քերթուածներուն մէջ յատկապէս կը պատկերանայ իր իսկական մարդու գիմագիծը: Կարելի չէ

կարդալ այդ քերթուածները և չյափըշտակուիլ անոնց գեղեցկութեամբ: Ահաւասիկ նմոյշ մը.

«Ինկաւ ձեռքէս բաժակ մ'ինչպէս,
Հպարտութիւնս ոտքերուդ՝
Իյնալ բաժինն է բոլորիս
Ճամբուն վրայ գեղեցկութեան.»

Ահաւասիկ այլ պատուակ մը, իր զգայականութեան վրայ գրուած քերթուածէն.

«Դուն աննահանջ պատանութիւն,
Համակ կրակ, տենչ էիր դուն,
Ինչպէս ծառ մը բազմատերեւ
Ինքզինք լոյսին. կեանքին լարած
Իմ աննրաճ պատանութիւն,
Ինչպէ՞ս պատմեմ հրդեհն անհուն
Տենչանքներուն

Որոնք օր մը քուկդ եղան,
Պատերուն մէջ անլոյս, տրտում,
Հոգիներուն դէմ անապատ
Սիրտս կու լար տըղու հանգոյն,
Յետոյ յոգնած կը քնանար
Բարձին վրայ պատրանքներուն:

Յաճախ սակայն,
Ինչպէս ծառը՝ հողին, լոյսին,
Ես զգացի անօթութիւն անսահման
Շողին, երգին, ազատութեան,
Նայուածքներուն, ժպիտներուն
Որոնք բնաւ ետ չըդարձան:

Մեր կողմէ կատարուած այս մէջբերումները կը հաստատեն Եղիշէ-արդի իրական մարդու կատարեալ յատկանիշները:

Ինքն է, որ դեռ իր մահուընէն կարճ ժամանակ մը առաջ կը գրէր հետեւեալը.

«Մարդեր կան որոնք կը պատկանին ժամանակին, եւ մարդեր՝ որոնք ճշմարտութեան: Անոնք որ կը պատկանին միայն ժամանակին՝ սովորական մարդեր են, իսկ անոնք որ կը պատկանին ճշմարտութեան՝ վերացական անծնաւորութիւններ են: Մեծ մարդը ան է որ կրնայ պատկանիլ թէ՛ ժամանակին եւ թէ՛ ճշմարտութեան»:

Եղիշէ Սրբազան մարդն էր ժամանակին և մարդն էր ճշմարտութեան:

Ան աներկիւղ և անսասան կրցաւ քալել այս դժուարին ժամանակներու ընթացքին, անվթար պահելով իր հովանաւորած Ս. Աթոռը:

Իմաստութիւնը, վարչական հմտութիւնը և զոհուելու առաքինութիւնը կազմեցին իր մարդկային նկարագրի ցայտուն յատկանիշները, որոնց շնորհիւ մի և մարդ՝ պահեց իր զինուորեալ Միաբանութիւնը Ս. Յակոբեանց Աթոռէն ներս։

Գիտուն տարուան իր բեղուն վաստակը, կրօնական, վարչական և զբոսական պատկառելի գործերը կ'անցնին պատմութեան և պատմութիւնը պիտի հաստատէ որ եղիշէ Սրբազան եղաւ ժամանակին և ճշմարտութեան մարդը։

Բանաստեղծը

Երիտասարդ վարդապետ մըն էր դեռ եղիվարդ երբ գրական մեր անդամատանէն ներս մուտք գործեց իր «Մազդաշինէն Մեղրամովէ» բանաստեղծական երկովը։ Նախ քան այս գրքին հրատարակութիւնը իր քերթումներէն շարք մը լոյս տեսեր էր արդէն «Սիսն» տմաագրի մէջ։

Անոր բանաստեղծական տաղանդը առաջին զննատողներն ու ողջունողները եղան Յակոբ Օշական և Անդրանիկ Մանուկեան։

Եղիվարդի անձին մէջ բանաստեղծի հոգին մնաց միշտ տիրական։ Բանաստեղծն է որ կը յայտնուէր միշտ իր գրական այլ գործերուն մէջ։ Որպէս բեմբասաց և քորոզիչ, որպէս խմբագիր և ուսուցիչ միշտ բանաստեղծն է որ ի յայտ կ'ուզար։ Պատկերներու յանկուցիչ ճախութիւնը Գլխաւոր նկարագրին էր իր բանաստեղծութեանց։ Ահաւասիկ նմոյշ մը.

«Մայր աղանին կը ժողվէ
Թեւերուն տակ իր ծագեր
Երբ սարսափը գիշերուան
Բանայ մոայլ իր թեւեր։
Այսպէս կ'ուզեմ ապաստան
Ըլլալ բոլոր վիշտերուն,
Հոգիներուն որ չունին
Այլեւս կազդոյրը յոյսին,
Որոնք թերթ թերթ թափեցին
Մաղիկն իրենց կուսութեան
Անցորդներուն ոտքին տակ,
Ու թռչունի մը նման
Թափառեցան սիրտէ սիրտ
Շիթ մը սիրոյ ի խնդիր,
Անոնց՝ որոնք ա'լ չունին

Յարկի մը ծածրը տարուկ,
Սրտի մը քաղցրը նեցուկ,
Չանոնք կ'ուզեմ որդեգրել երկիրինս։
Պատկերներու կախարդիչ այդ գեղեցկութենէն ահա այլ նմոյշ մը.

«Թռչուն մ'անցաւ
Մառէն փրթող
Սրտի մը պէս,
Ու թաղուեցաւ
Այրերուն մէջ մթնշաղին։

Եղիվարդի բանաստեղծութեանց մէջ նոյնքան յորդ է զգայնութիւնը։ Ահաւասիկ պատասիկ մը.

«Սէրէն անցած կը թուես
Դուն ներումի վարդապետ։
Բեզ փնտոցի օրերով
Ճամբաներու մէջ տրտում,
Երազեցի ես քեզի
Երբ արեւը կը քանար
Ժապաւէնն իր ոսկեգոյն
Լճին վրայ Դալիիոյ։
Երբ հասկերը նազանքով
Կ'օրօրուէին զեփիւռէն
Եւ ծիթնին կը հեւար
Գորշ հեշտութիւնն իր սրտին։
Բեզ փնտոցի օրերով
Ոսկեծեղուն յարկերու
Սրբահներուն մէջ փարթամ,
Երբ զարշանքէն մարդերու
Հալածական խենթեցած,
Կ'որոնէի ապաստան
Սիրտ մը ներման ընդունակ,
Դուն չկայիր, չկայիր.
Բաղցր անունըդ միայն
Հասած պտուղ մը ինչպէս
Շուրթերէ շուրթ կը թրռէր.»

Ահաւասիկ նմոյշ մը իր հայրենասիրական քերթողութենէն.

«Կտրէ՛ շղթադ (ո՛վ Սրտաւազդ),
Նետուէ՛ վրբան աստուածազեղ
Բու նժոյգիդ...
Բափն արծակէ խոյանքներուդ լեռնա-
Ազատութեան եւ քաջութեան լնդէր
Հսկայ կիրքիդ,
Դարձուր ծաղիկն իր լեռներուն,
Մուլը կապոյտ՝ ծխաններուն,
Մեղրն սպիտակ՝ ամբարներուն...
Բուսցո՛ւր փառքին բողբոջն աղուոր,
Մեզ արբանբեր բրէ կրկին
Վրբան անոյշ Հայրենիքին։

Եղիվարդի բանաստեղծութեանց զբաղակար յատկանիշներէն են իր լեզուական ոճի մաքրութիւնը, զգայնութեանց հազարդականութիւնը և մանաւանդ ներշնչութիւնը թափը:

Ա. Մեսրոպի ձօնուած իր մէկ քերթուածին մէջ այսպէս կ'եզրափակէ անոր բանաստեղծութիւնը.

«Թոյլ տուր ինծի,
Մենձ ակումիդ, անհուն մոնազ,
Քեզ բերելու երախտիքի
Քաջութուն այս ջինջ
Ոսկի արտէն ցորեններու,
Ջոր օր մը զուն, ափով արդար,
Ճանեցիր մեր հոգիներուն:

Այսօր նորէն,
Ես՝ մին յետին մտածումիդ
Ջաւակներէն,
Յիշատակիդ առջև կեցած՝
Կը պաղատիմ անհունօրէն
Որ հոգիովդ մեզ հետ ըլլաս
Պարտքի, զոհի եւ զիտութեան
Սուրբ ճամբայէն մեզի ռահորդ
Մահէն ալ վեր, մահէն ալ վերջ:»

Ու մահը, որ կու գայ որպէս վախճան իր անցաւոր կեանքին, կը ստեղծէ նաև պարապ մը հոգիներուն մէջ բոլոր անոնց՝ որ սիրեցին զինք իբրև Պատրիարք և հայր, իբրև ուսուցիչ և գրող, իբրև բանաստեղծ և խմբագիր: Ու գիտեն անոնք որ իր յիշատակը պիտի մնայ անմեռ, ինչպէս իր բանաստեղծութիւններն աւերականութիւնը, որոնց մէջ իր սիրտը պիտի մնայ յաւէտ արթուն:

«Ես ննջեմ և սիրտ իմ արթուն կայ:»

ԹՈՐԳՈՄ ՓՕՍԹԱՃԵԱՆ
Ամերիկա

ՏԽՈՒՐ ԱՆՐՋԱՆՔ

Ամեն. Տ. Խղիեհ
Պատրիարքի յիշատակին

Նստիլ հոս ու երազելու մասերուն շուքը, մեռնող օրուան տխուր համակերպութիւնը, առ ըմպանակին հեղուկը, որ հոգիիդ մէջ քաղցր թախիժ մը կը փռէ, նուազը, որ վաղուց, կարծես բոլորովին մոռցուած յիշատակներ կ'արթնցնէ քաղցրացած, գեղեցկացած, ամէն բան քեզի կը արամադրեն երազանքի, որ այնքան հազուադէպ է մեր օրերուն հե ի հե արշաւի, խռովայոյզ մրցակցութեան, անիմաստ պայքարի ընթացքին:

Կը խորհիս ցաւով, որ ուրիշ ժամանակներուն, ծառի մը շուքին կամ օրորի մը եզրին՝ մարդիկ երջանկօրէն կրցած են երազել ու կը տխրիս ծնած ըլլալուդ այս աներազ դարուն, ուր իմաստութիւնը վտարուած է կեանքէն:

Երաժշտութեան խլացած Արամազդի սիրտը կը փոթորկի նուագին մէջ ամպերու որոտումներով, ծովու գալարուն աղաղակներով, տեղատարափի շառաշիւններով, Հոգիի մը վսեմօրէն ահաւոր ողբը ներդաշնակուած տիեզերական ցաւերու փոթորկումներուն, հոգեվարքի հոնդիւններուն, վիրաւոր գաղաւթներու աղաղակներուն, Անոր ճակատագրին յիշատակը կու գայ իր նուագին հետ ու կը ճանկառէ, կ'արիւնէ հոգիդ: Գիտակից ճիգ մը կ'ընես աղատուելու այդ յամառ յահախանքէն: Ու ահաւոր պարապութեան մէջ կը դռնես ինքզինքդ: Իրաւ է ամէնը թէ երազը ինչ է այս: Ինչո՞ւ կը սկսի և ինչո՞ւ կը վերջանայ: Ա՜յս է ամէնը: Կ'արժէ:

Կ'արժէ, այո, եթէ նոյնիսկ անգամ մը միայն արեւուն երեսը նայելու համար ըլլար այդ: Եթէ կոյսի մը նայուածքին խորը սուզուելու և վայրկեան մը անմահանալու համար միայն ըլլար այդ: Եթէ երազի մը ետեւէն վաղելու և չհասնելու համար ըլլայ այդ: Եթէ ուրիշ հոգիի մը ցաւին հաղորդակից, ցաւակից ըլլալուն համար միայն ըլլար այդ:

Տխուր, հանդարտ նուագ մըն է որ կը ծաւալի հիմա, նուագ մը որ կը յի-

չեցնէ թափուր վանդակը որմէ իղձերուդ թռչունները մէկիկ-մէկիկ մեկնեցան անթերադարձ: Նուազ մը որ կը տանի քեզի անցած ճամբաներուդ: Ժպտուն, լացող, հեզնող, անտարբեր յիշատակներու մէջէն կ'անցնիս: Եղնիկի մը աչքերը ճամբուն եզրէն քեզի կը նային. սիրտդ կ'արիւնի, կ'անցնիս: Մոռցուած ձայները կու գան իրենց մեղեդին հեկեկալու, մոռցուած անունները կտոր-կտոր կը շինուին, կ'ամբողջանան. ջնջուած դէմքերը կը վերակազմուին, կ'աղուարանան: Ուր էք հիմա մէնքդ, որոնց հանդիպեցայ իմ երկար ճամբու ընթացքին: Դուք որ արեւին կը նայիք դեռ՝ ձեր ճամբան վերելք մը ըլլայ միշտ, ձեր նայուածքը կատարին ուղղուած, ձեր հոգին միշտ վառ բարձունքին տենչով... Իսկ հողը թեթեւ ըլլայ՝ ձեզի որ տակը կը հանգչիք, կանաչը առատ այդ հողին վրայ, ձեր սրտէն զարդ և շուշան ծաղկին:

Տարածութիւնը, ժամանակը իմաստ չունին:

Սամաստի դաշտերուն մէջ ինքզինքս կը գտնեմ հիմա՝ ահաւոր վշտի մը հետ: Վիշտը խորտեալ մանուկի մը կորուստին՝ խաւարին, իրարանցումին, որոտումներուն, վայնասուններուն մէջ:

Կերպես ու կու լաս, կը մեծցնես այն պղտիկ ցաւերը որ պատճառած ես անոր ու՝ կու լաս, ինչպէ՞ս մեռաւ արդեօք: Մոռցա՞ւ իր ինքնութիւնը: Մենչ ահաւոր մղձաւանջ: Կ'անցնիս մեծ ու պղտիկ յիշատակներուն մէջէն: Անպատին խորը գերեզման մը կը փնտռես: Արցունքներով թրջնրես դայն: Ուխտեր հոն թաղուած ոսկորները չթողուլ անպատի ամայութեան, շնագայլերու ոռոցներուն, ու կը տառապիս հիմա տեղն իսկ կորսնցուցած ըլլալուդ:

Նուազը լուծ է հիմա: Բայց կ'ուզես այս ճամբուն մինչև սկիզբը երթալ: Կ'ուզես որ փշոտ յիշատակները սիրտդ արիւնեն:

Պղտիկցած, կծիկ եղած, կրիայի երեււոյթ առած, տաճիկ պառաւ մը կ'անցնի: Չես գիտեր դարկէ իր անիմաստ զոյու-թիւնը արեւուն լոյսին հանած և օր ծա-

կին մէջ դանիկա ծածկելու յոյսով: Ամէն կողմէ, ամէն տարիքի պատանիներ, մանուկներ հաւաքուած շուրջը կը քարկոծեն, կ'ոտնահարեն դայն, կը գլորեն առուակին մէջ: Լինցաւ կը խորհիս, թեթեւութիւն մը կը զգաս: Կը կանգնի սփռոյն ուն, կը հառչի առուեղրին խոտերուն ու ճիգով մը իր ոյժէն վեր կ'ելլէ ու ինքզինքը կը քաշկատէ մէջքը կոտորած սողունի մը պէս: Կը մոռնաս խորտեալ մանուկին վիշտը, կը մոռնաս անպատմելի դադանութիւնները անոր արեւակիցներուն, կը մոռնաս վրէժի կակիծը, տոա՞յ կը նետուիս, կ'աղաչես, կը հայհոյես, կը սպառնաս դայն տանջողներուն: Ու կը նստիս, կու լաս անգոր: Ու խաղը կը շարունակուի, պառաւին նուազը խառնելով մանուկներու քրքիջներուն:

Միգնմիսա՞յ:

Նուազը լուծ է վաղուց: Ճաղատ լուսինը սա անկիւնէն ինծի կը նայի: Դիմացս երկու մարդիկ տիեզերքի մասին կը խօսին. «The universe is finite but unbounded» կ'ըսէ մէկը: «Ես հունաւոր տիեզերք չեմ կրնար ըմբռնել կ'ըսէ միւսը: — Տիեզերքը հունաւոր է գունտի մը մակերեսին նման: Գունդը որքան ալ մեծ ըլլայ՝ եթէ որոշ կէտէ մը մեկնիս անշղ ուղղութիւնով, միւս կողմէն նոյն տեղը պիտի դառնամ: Նոյնն է նաև տիեզերքի պարագային:

Անըմբռնելի բան մը կայ հոս: Մենք կ'ամայդ տիեզերք գունդին վրան ենք կամ ալ մէջը: Եթէ վրան ենք, ինչպէս որ ենք երկրիս վրայ, մեր վերեւ, մեր շուրջը տարածութիւն կամ բան մը պիտի ըլլայ անպայման: Իսկ եթէ գունդին մէջն ենք, կրնանք երեսը ելլել և նորէն վերի պայմանին ենթակայ ըլլալ:

Ոտքի կ'ելլեմ:

Իմ մանկութեան երկինքն ու երկիրը աւելի աղուոր, աւելի խորհրդաւոր էին քան «Յարաբերակաւորութեան» տիեզերքը: Իմ մանկութեան ցածուկ երկինքէն սաստիկ կրնայիր քաղել Անոստին կատարէն:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Կիրակի առաւօտ Առեւտրամանկերու ընթերցում.

Գ Ր Ա Գ Է Տ Ը

Եղիվարդի անանկակալ — բարեբախտարար ոչ անժամանակ — մահը դժուար դրուժեան մը մատնեց զիս, դնելով հարկին ներքե ըսելու բաներ՝ զորս քանի մը տարիներ առաջ ըսած էի արդէն, երբ իր քահանայութեան յիսնամեակին առթիւ իր հանրածանօթ համեստութիւնը մերժած էր որ ժառանգաւորաց սրահի սահմաններէն դուրս որեւէ կերպով նշուէր նշանակալից այդ հանգրուանը:

Կասկած չունինք թէ Եղիվարդ մին է յետ-պատերազմեան սերունդի արտասանմանեան (ուրիշ խօսքով՝ սփիւռքահայ) մեր գրականութեան զագաթներէն, իր գործին թէ՛ քանակովը և թէ որակովը: Եղան գրողներ, որոնք ուղեցին տեսնել Թէնիսընի ազդեցութիւնը իր քերթուածներէն ոմանց մէջ և Լիբանանցի կրօնաշունչ հեղինակ Խալիլ Ճիպրանի ազդու մը թոտարականը՝ և չէթանոսաց Առաքեալը՝ էջերուն վրայ: Սակայն այս բոլորով հանգերձ, ան չի դադրիր մնալէ ինքնատիպ ու զտարիւն գրագէտը, ուրիշներու հետքերուն վրայէն քալելու փոխարէն նոր ազօս բացող, իր վաղ երիտասարդութենէն մինչև իր ալեայթը: (Բոլորս ալ գիտենք թէ Խճճեայ երեւելու մարմաջը ուր հասցուցած է անտաղանդ ու փառքի մուրացկան գրողները):

Տարակոյսէ վեր է որ Եղիվարդի շիջումը մեծ կորուստ մըն է ամայանալու վտանգին մէջ ապրող գրական մեր հաւաքականին համար, մանաւանդ երբ նորեր չեն գար գրաւելու հիններուն մահով գոյաւորուած քացը:

«Մագդաղինէն Մեղրամոմէնով մօտ կէս դար առաջ (1941) գրական հրապարակ իջած երիտասարդ վարդապետը պիտի չձգէր գրիչը ձեռքէն, և այս՝ հակառակ իր շուրջը բրգացող դժուարութիւններուն, որոնք կը խորտակեն ստեղծագործելու ամէն տրամադրութիւն, և պարտականութիւններուն՝ որոնք կը ծանրանային իր ուսերուն, որքան բարձրանար հոգեւոր նուիրապետութեան սանդղամտերէն, բազմելու համար վերջապէս Տեառնեղբոր պանծալի գահուն վրայ:

Աւելի քան չորս տասնամեակներ (ի նկատի առած Տեղապահութեան երկարատեւ իր շրջանը) Միաբանութեան և մօտ կէս դար անոր պաշտօնաթերթի ղեկը իր կարող ձեռքերուն մէջ առած մեծ այս անձնաւորութեան յեղակարծ անհետացումը Հայ կեանքի թատերաբեմէն անշուշտ թէ մեծ բաց մը պիտի թողուր մեր եկեղեցական ու գրական ասպարէշներուն մէջ հաւասարապէս, մանաւանդ այս օրերուն, ուր մարդու պակասը (թաւը առնելով իր լայնագոյն կամ ճշգրտայն առումովը) ամենքս զգալի է առօրեայ կեանքին մէջ: Ասպարէշին համար պատրաստուած, գործին յարմար մարդը, իր բարձր ու նուիրական կոչումին գիտակից մարդը:

Յաւ է մեզ հաստատել որ Յուսէպասնով խորագիրը կրող իր յօդուածաշարքը, զոր մէկ-երկու տարիներ առաջ սկսաւ հրատարակել «Սիոն» մէջ և որ կը կարդացուէր ամենքս հետաքրքրութեամբ, ընդհատուեցաւ իր մահով: Չենք կրնար ըմբռնել պատճառները թէ ինչո՞ւ լուսահոգի Սրբազանը պիտի սպասէր կեանքի իր մայրամուտին, թուղթին յանձնելու համար իր խոհերն ու ապրումները, որոնք իր և իր սերնդակիցներուն բաժինը եղան տարագրութեան սև օրերուն: Իր մանկութեան ու վաղ պատանեկութեան դէպքերու ու դժգոհութեան արտուժ վերյուշը եկաւ վատտելու թէ իր սուր տաղանդը ժամանակի հեռուներէն կրցած էր անաղօտ ու անաղարտ դուրս բերել զանոնք:

Կեցած Եղիվարդի գրական պատկանելի ժառանգութեան դիմաց, կրնանք անվարան յայտարարել այսօր թէ մեր նուիրապետական չորս Աթոռներէն երեսնադէմինն է առաջինը — եթէ ոչ միակը — որ, գէթ վերջին գարուն, ունեցաւ գրագէտ զահակայնեւ:

Եթէ ուղեւք հարեանցի բաղդատու թիւն մը ընել Եղիշէ Տէրաթեան Պատրիարքի և իր նախորդներէն իր անուանակից Դուրեանի բանաստեղծական վաստակին միջև, անշուշտ թէ պիտի հանդիպինք ակնբախ տարբերութիւններու: Եղիվարդի քերթուածները մեծապէս կը տարբերին իրենց ձեռով ու խորքով, նիւթով ու կառուցուածքով: Արժէքի հարց

չէ որ կը յարուցանեմ: Միջավայրը, պայմանները, գրական մթնոլորտը, նախասիրութիւնները, մտայնութիւնները, ճաշակները (գործածելով մերձիմաստ սառկոյն ոչ հոմանիշ բառեր. մեծ լեզուարան մը իրաւամբ ըսած է թէ ոչ մէկ բառ կրնայ ուրիշի մը տեղը բռնել և թէ ամենէն ճոխ նկատուած լեզուի պարագային իսկ բառի մը զեղչումը պիտի ընէր զայն պակասաւոր) և ուրիշ շատ մը բաներ, որոնց ազդեցութեանը ներքեւ տարեցան ու գործեցին երկուքը անհամեմատօրէն տարրեր են իրարմէ: Երուսաղէմի մեր Մայրավանքի ու Արմաշի Դպրեմանքի մթնոլորտները իրարու հետ բաղդատելն իսկ պիտի ըլլար անհարկի ու անհեթեթ: Սուրբ Գրական գէմքերն ու գէպքերը հոս տարրեր կը խօսին մեր սրտին քան Արմաշի կամ Պոլսոյ մէջ: Ու անոնց անդրադարձը մեր ջիղերուն վրայ պիտի չըլլար նոյն: Գորով, որքան ալ յարուստ ընտրեալ, չի կրնար շտալ տուրքը ժամանակին: Միտիքն ու խորհրդաւորը, որոնք Ե. Դուրեանի (ու նաեւ աւելի Մեծարենցի) քերթուածները պայմանաւորեցին, չէին կրնար իրենց գոյին մէջ պահել Սփիւռքի ամայններուն մէջ, Ի. Դարու կէսէն ասդին ապրող հայ գրողը, թէ իսկ հայ տաճարի մը կաթողիկէն ունենար իրեն իբր հովանի:

Թորոզմ Գուշակեանի, Յ. Օշականի և Շահան Պերպէրեանի նման գրագէտ ու արուեստասէր անձերու շունչին տակ ու մտերմութեանը մէջ կազմաւորուած Եղիւզարդը — Հուրճան ու Վստաւնդին ալ գործածած իբր կեղծանուն —, նման իր սերնդակիցներուն, աւելի ճիշդ՝ քախտակիցներուն — Մառուկեան, Վահէ-Վահեան, Մ. Իշխան — երգած է իր տխուր մանկութիւնը և Եղեռնը, մեր ժողովուրդին վրայ գործադրուած անմարդկային ու աննախընթաց այդ ոճիւրը, որուն բացած վէրքը կ'արելնի դեռ մինչև այսօր: Յանգի ու հափի յաճախակի բացակայութիւնը չէ խեղճած խորհուրդը իր մտածումին ու գոյը իր զգացումին, որոնք ձեռք ձեռքի տուած, առանց զիրար հըրմըշակելու կամ արորեւ փորձելու, լաստակերտած են իր քերթուածները:

Բաւարար չեն իմ ուժերը սեւեռելու համար կերպարը Եղիւզարդի, փորձաքարի զարնելու իր տաղանդին երեսակները, ճշգիւր իր տեղն ու դիրքը մեր գրականութեան պանթէոնին մէջ, զատորոշելու ցորենն ու գարին — երկուքն ալ գոյութիւն ունին ինչպէս համաշխարհային գրականութեան տիտաններու՝ այնպէս ալ լուսահոգիի գործերուն մէջ: Շէյքսպիրի և Տանթէի ստորագրութեանց կարելի է հանդիպիլ միջակ կամ նոյնիսկ աւելի վար ստեղծագործութիւններու տակ — պատկանելի ու հսկայադէպ գրական իր ժառանգութեան: Իր ամենէն ազգայնաշունչ կտորներն իսկ պարուրուած են շղարշովը կրօնքի խորհուրդին: Կը զգաս թէ հոգեւորական մը կայ անոնց ետին:

Չափի ու յանգի պարտադիր կանոնները յաճախ զանցող բայց իրենց ներքին հուրքէն ու կենսունակութեանն ունի զիջող իր տողերը միտքս կը տանին իրենց քերթուածներու կառոյցը՝ ամայն անթերթօրէն ճարտարապետած մեր կարգ մը տաղաչափներուն — սրբապղծութիւն պիտի ըլլար հոս ճրանաստեղծ քառիւն գործածութիւնը —, որոնք իրենց կարգին միտքս կը տանին բրուած գերեզմաններուն, արտաքուստ մաքուր ու կոկիկ երեցող բայց իրենց ներսիդին փառութիւն ու նեխանք բուրդ, որոնցմով որակեց մեր Տէրը օրուան խառասիրտ ու կեղծպարիշտ Փարիսեցիները:

Չեմ կրնար փակել Հոգեւոյս Պատրիարքի թարմ յիշատակին ձօնուած այս տողերը առանց, խորագրին դէմ մեղանչելու իսկ գնով, անգրադառնալու քանի մը ամիսներ առաջ իր հետ ունեցած տեսակցութեան մը ընթացքին (կրր խօսքը կը գառնար անկեանոցի մը մէջ անկողնին գամուած տարէց Միարանի մը շուրջ) արտայայտած իր հեռեւալ խօսքերուն: Էնս չեմ վախնար մահէն, այլ վերջին օրերուս անկարողութեան ու անգործութեան վիճակի մատնուելէն: Ու յիշեցնել տուի իրեն ըմբ Մահ՝ խորագրուած քերթուած իս առաջին տունը. —

«Պիսի ուզեմ որ ով մամ, ոսոխ մ'ինչպես հեռաւոր Անակկկալ մէկ պահուց կու այս հարուածն իր մեզի, Տայիր հարուածը ինձ այդպէս բայց զլացաւի քող ինձի Մոսկուսկի բայլ առ բայլ բզզայնութիւնն ահաւոր:»

Կարծես Տէրը լսեց իր խնդրանքը ու խաղաղօրէն, դաւադիր մահը անցուց զինքը երկու կեանքերը իրարմէ բաժնող (կամ իրար միացնող) նեղ կամուրջէն...

Իր նկարագրին ամենէն յատկանշական դիժը եղաւ իմաստութիւնը: (Որոշած էի չեմաստուն Հօտապետը՝ ունենալ իբր խորագիր): Բայց ոչ իմաստութիւն մը, զոր մարդիկ կը փորձեն գնել գիրքերէն:

Նշիշէ Պատրիարք անցաւ վանական երեք տաքնապալապարտներու մէջէն, բայց մնաց մեծասիրտ ու անյիշատար բոլոր անոնց նկատմամբ՝ որոնք անտեղի կիրքերէ կամ անճիշդ տարածայնութիւններէ տարուած՝ իր դէմ շարժիլ կամ խիղախել էին փորձած: Ժողովուրդի ընդ-դիմադիր տարրին մէջ էի ես ալ, նոյնիսկ գրաւոր կերպով ալ արտայայտուած իր դէմ, առաձգական կեղծանունի մը ներքեւ ծուարած: Կը կարծէի թէ ուրիշ շատերու նման իրեն համար ալ գաղտնի կը մնար ինքնութիւնը այդ յօդուածագրին: Մեծ եղաւ դարձանքս երբ օր մը իմացայ (ոչ անշուշտ իրմէն) թէ գիտէր նեղինակը այդ գրութեան: Զարմանք՝ անոր համար որ երբեք ատոր խօսքը չէր ըրած ինձի, ցոյց տալով իմ դէմ նոյն քաղցր վերաբերմունքը ինչ որ ունեցած էր իր համախոհներուն ու ամենէն մտերի մեկերուն իսկ նկատ:

Թորգոմ Պատրիարքի առաջին այս ձեռնաստուներ և անոր վրայ հիացող այս մեծ հոգեւորականը (իր իսկ բառերով՝ չիր աշխարհաշայնացքը շատ նման եղած է Թորգոմ Պատրիարքին) անոր նման ինկաւ յանկարծակի, փետրուարի ցուրտ գիշերուան մը սկզբնաւորութեան: Հետաքրքրական է դիտել տալ որ իր թաղման թուականը (11 փետր.) մէկ օրով միայն կը կանխէ Գուշակեան Պատրիարքի թաղման թուականը:

Կը խոնարհիմ իր անաղտ ու անթառամ յիշատակին առջև: Յաւերժապիտական իր բարի հոգիին ու հանգիստ՝ իր վաստակարեկ սկզբներուն:

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

ԵՂԻՇԷ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ ՄՏԵՐՍՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Նշիշէ Պատրիարքի մեկնումով, արտասահմանը կորսնցուց իր փորձառու և տիրական դէմքերէն մին: Ամէն անոնք որ Երուսաղէմ հասակ առած են՝ կը յիշեն զինք իբր երիտասարդ վարդապետ, Լուսարարապետ և Պատրիարք: Մեր հայրենի հողէն բխած և անոր յատկութիւնները մարմնաւորող հայորդին էր, որուն զլացուեցաւ այցելութիւնը իր ծննդավայր Վասպուրականի, բայց որ իր հոգեկան թռիչքն ու ապրումները հարադատօրէն արտայայտող գրիչով ճախրեց հայրենի լեռներու և դաշտերու վրայէն: Իր գրութիւններուն մէջէն կարելի էր զգալ և շօշափել հայրենիքի բնութիւնը: Կը խօսէր յաճախ վանայ գիւղերուն, սրբավայրերուն, գետերուն, բերդերուն և բերքերուն առատութեան մասին: Անոնց ընթերցումը առաւել ևս կը բոցավառէ այդ հեռաւոր և հոյատեսիլ բնութեան կարօտը տարագիր հայու սրտէն ներս:

Հսկառակ ներկայ հայութեան աննախանձելի դիրքին, երկրի քաղաքական աննպաստ պայմաններուն և կարգ մը բարոյական կարգախօսներու այլադասնումին, նշիվարդ կ'առանձնանար իր աշխատասենեակը և կը ստեղծագործէր, առանց ցուածներու իր գրութիւններուն մէջ յուսահատութեան ամենայնատին հետքը:

Մեր վերջին յիշատեցական, Նշիշէ Դուրեան, Թորգոմ Գուշակեան, Մեսրոպ Նշանեան և Կիւրեղ Իսրայէլեան Պատրիարքներու ժառանգին և շունչին վկան էր ան, մեր վերջին օղակը մեծագործ Պատրիարքներու սերունդին:

Երբ որոշ (անել կամ դժուարալոյծ) կացութեան մը առջև ամէն յոյս կը չքանար, իրն էր վերջին խօսքը և ինքն էր վերջին յուսադրողը:

Մեր ժամանակակից պատմութեան դէմքերուն և պատմական անցքերուն մօտէն ծանօթ անձնաւորութիւն մըն էր Նշիշէ Պատրիարք և իր դատողութիւններուն մէջ անգիջող, անաչառ և անկողմնակալ:

Երկար պահեր անցուցած էր Լեոն Փաշայի, Գալուստ Կիւլպէնկեանի, Նիկոլ Աղբալեանի, Արշակ Չօպանեանի և վերջին 70 մեծակի հայ մտաւորականութեան ականաւոր այլ գէմքերու հետ: Հայկական ակիւռքի քոյր երեսներուն, հին և նոր կուրիքներուն ու տաղնայնութեան ծանօթ և կենդանի վկան էր խօսակցութիւն մը Եղիշէ Պատրիարքի հետ՝ չափազանց կը փոխադրէր մեզ մեր դարու քանական և երեսունական թուականները:

Վասն այստեղէն գիւղացեալի մը գաւակն էր Եղիշէ Պատրիարք. աշխարհ մը՝ ուր վտանգը ամենուրեք էր: Ունէր իր ձեռնդալարի բնութեան հարաշայտութիւնը և տոկալու գերբնական ոյժը: Հաւ ժեստ էր ան մարդոց և չրջապատին նկատմամբ. որուն գեղարդոյն ապացոյցը իր կատակասիրութիւնն էր: Հլարտ էր ան իրը հայ՝ երբ մեր ազգին արժանապատուութիւնը նժարին մէջ բլլար:

Բնատուր հնարամտութիւն ունէր և պատրաստարան էր: Մեծ դաստիարակ էր ան: Հակառակ իր յառաջողած տարիքին, կարճ ընդհատումէ մը ետք չարունակեց դաստիարակել և բրտասարդ օտերու ագնորը, միշտ քաջախնդրով տաղանդները, որոնք կը յայտնուէին: Հայ եկեղեցւոյ սպասին զինուորագրուելու յօժար սարկաւակներուն մօտ: Հակառակ արտաքին երևոյթներուն, Եղիշէ Պատրիարք խորքին մէջ աւանդապաշ էր, մանաւանդ երբ հարցը կը վերաբերէր Սրբոց Բակոբեանց Մայրամբանքի ներքին կեանքին և դարաւոր աւանդութիւններուն, որովհետեւ իր աչքին տալէն կը տողանդէին Եղիշէ Գուրեան և Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքները, զորոք ընտրած էր իրրեւ յարացոյց: Բայց աւանդութիւնը մշտնջենաւորութեամբ համար կը կարծաթի հաւատաւոր առաքեալներու և հետեւորդներու, և այսօրուան Սաղիմաշայ իրականութեան մէջ դժբախտարար կը պակսէին այդպիսիներու թիւը անեղնող պայմաններու:

Եղիշէ Պատրիարք մեծ պաշտպանն էր Ս. Տեղեաց մէջ հայոց իրաւունքներուն, իր օրով ամբողջացաւ Ս. Եարութեան Տաճարի նորոգութիւնը, որով յաշտ օտա-

րաց՝ հայոց բաժինները կրնան պատուարեր ձեռք ներկայանալ անէ բժախդիր այցելուի:

Ս. Աթոռը մեծ նեղութեանց ենթարկուեցաւ հայթայթելու Ս. Եարութեան Տաճարի նորոգութեան հարկաւոր խոշոր գումարները, մանաւանդ որ չունէինք մեզի նեցուկ կանգնող պետութիւն մը, ինչ որ էր պարագան միւս իրաւատէր համայնքներուն: Հակառակ իր ճկունութեան և դիւանագիտական խառնուածքին, քացարձակապէս անգիջող էր հանդէպ մեր իրաւանց, եւ իր այդ անդրդուելի և անխախտ կեցուածքը զօրացուցած է Միաբանութեան կամքը և նախանձախնդրութիւնը:

Եղիշէ Պատրիարք տեսիլքի մարդ էր, իր թախչքով՝ հերոսապաշտ և կատարելապաշտ: Կեանքը կը սիրէր և կը հաւատարմամահութեան, երկար տարիներու պատրիարքական փոթորկալի չրջանէ մը ետք կ'իյնար յանկարծամահ, ակնթարթի մը մէջ, նման իր սիրեցեալ Թորգոմ Պատրիարքին:

Սրբազանը վերջին տասնամեակին պայքարեցաւ անարտունջ և կուրծք արւաւ վտանգներու, իրրեւ աննկուն պաշտպանը սրբազան այս հաստատութեան:

Իր վերջին փափաքն էր գրական էջերով ամբողջացնել կերպարը հայ Ֆէտայիին, վեր առնելով անոր զոհողութեան ոգին և միշտ կ'ըսէր. «Հայ գրականութիւնը տակաւին իր առեւթը չէ վճարած այդ հերոսական մոռոտիկներուն»:

Վերջին երկու տարիներու ընթացքին, Հայաստանի երկրաշարժը և Պարաբողեան դէպքերը չափ քան խորտակեցին իր մէջ: Վերջին օրուան մեր հանդիպման ընթացքին իսկ անդրադարձաւ Պաքուի ցաւալի դէպքերուն:

Եղիշէ Պատրիարք մեկնեցաւ այս աշխարհէն վշտահար բայց անդրդուելի, և շիջեցաւ պատնէշի վրայ: Ս. Աթոռը կորսնցուց իր քաջարի բերդապահը և վեհանձն ղեկավարը: Կր խոնարհինք իր անմահ յիշատակին առջև:

ԴԷՈՐԳ ՀԻՆԴԼԵԱՆ

Վ. Ա. ԽՃԱՆ ԵՒ Թ. ԱՂՈՒՄ ԵՐԱՆԱԾՆՈՐՀ Տ. ԵՂԻՃԷ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ

Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքի առողջական վիճակը 1980 Օգոստոսէն սկսեալ դադրած էր բնականոն ըլլալէ, երբ ոճրագործի մը ձեռքով գլխու հարուածը ստացաւ: Իր առողջական վիճակի անկանոնութիւնը աւելի ակնյայտ դարձաւ երբ չորս տարիներ առաջ սրտի փոքր տագնապ մը ունեցաւ: Տարին երկու առիթներով Լոնտոն կ'երթար ընդհանուր քննութեան համար:

Օրումը մը պատմութիւնը

Նկատելի էր որ Սրբազանը իր մահուան օրը այլանդակ դէմք մը ունէր եւ մանաւանդ քունը կը նուաճէր իր աչքերը եւ ծանր խռտոց մը կը քաշէր:

Կէսօրը անց ժամը 12.30ին, Յարաբերական Դիւանի Բարտուղար Պր. Գէորգ Հինգլեան, նկատելով Պատրիարք Սրբազան շօր այլանդակ դէմքը եւ խօսակցութիւնը բժիշկ կանխած ու նաեւ հեռաձայնած է Գերշ. Լուսարարապետ Սրբազան շօր, որ անմիջապէս Պատրիարքարան փութացած էր: Սրբազան Պատրիարք շօր սրտի մասնագէտ Տրթ. Ամատ ժամանակին կը հասնի եւ ջերմութիւնը քննելով կը յայտնէ թէ 39 աստիճան է եւ եղածը պարզ պաղառութիւն մըն է: Անհրաժեշտ դեղերը գրելով՝ բժիշկը կը մեկնի:

Ժամը 3.30ին Լուսարարապետ Սրբազանը, Տ. Հմայեակ Եպս., Տեարք Սեդրաք Պալեան եւ Գէորգ Հինգլեան Սրբազան Պատրիարքի մօտն էին, որ իր սովորական խօսակցութեան մէջն էր, սակայն ժամանակ առ ժամանակ աչքերը գոցելով խռտոց մը կը հանէր: Ապա կ'արթննար եւ կրկին իր սովորական կատակներուն եւ խօսակցութեան կ'անցնէր:

Ժամը 7.30ին, Պատրիարքը Տիար Պալեանէն խնդրեց որ «Տըլէ Եման»ը երգէ: Ինք կը փորձէր ընկերանալ երգին, սակայն իր աչքերը կը գոցուէին: Ներկաները մի քանի առիթներով կը խնդրեն որ անկողին անցնի, սակայն ինք միշտ մերժողական պատասխան կու տայ: Ժամը 7.55ին, երբ

կրկին աչքերը կը գոցուէին, շուրջիններուն կ'ըսէ. «Դուք ալ գացէ՛ք հանգստացէ՛ք, ես ալ քիչ մը երկնամ»: Ներկաները կը մեկնին:

Ժամը 8.40ին, երբ Պր. Գ. Հինգլեան Պատրիարքին ննջարանը կ'երթայ բժիշկին յանձնարարած դեղերը տալու, Պատրիարք Սրբազանը կը տեսնէ տախտակամածին վրայ: Անմիջապէս շտապ օգնութիւն կը կանչէ ու կը հեռաձայնէ Լուսարարապետ Սրբազանին: Շտապ օգնութիւնը բժիշկով եւ բոյժ քոյրերով անմիջապէս կը ժամանէ եւ յետ քննութեան բժիշկը կը յայտնէ թէ «սրտի կաթուածով մահացած է»:

Նոյն ժամանակ արդէն լուր տրուած էր տեղւոյս Ֆրանսական հիւանդանոցի բժշկապետ Տրթ. Ապտալա Խուրիի, որ ժամանեց եւ քննութեամբ մը հաստատեց «սրտի կաթուած» ըլլալը:

Ստորեւ կու տանք թարգմանութիւնը բժշկական տեղեկագրին, շտապ օգնութեան հետ եկած բժիշկէն ստորագրուած.

«Այսու կը վկայենք քե եղիշէ Պատրիարք վախճանած է սրտի կաթուածէ, երեկոյեան ժամը 8.15ին: Մարմնին վրայ չէ նշանակուած վայրագութեան որեւէ նշան»:

1 Փետր. 1990

ԷՅԼԱՆ ԿՐԱՆԱԹ

Իսկ հետեւեալը տեղեկագիրն է Ֆրանսական Սէն Ժօզէֆ Հիւանդանոցի բժշկապետին. —

On February 1st 1990 at 8.20 p. m. I was called to the Armenian Patriarchate. When I arrived I found His Beatitude the Patriarch Yeghishe Derderian lying on the floor in his bedroom. He was dead and before my arrival, the cardiac ambulance with the medical team were present and had attempted to resuscitate him.

The cause of death is cardiac arrest due to myocardial infraction.

A. A. KHOURY, M. D.

2/2/1990

«Փետր. 1, 1990, երեկոյան ժամը 8ը 20 անց, կանչուեցայ Հայոց Պատրիարքարան: Երբ հասայ, գտայ Ն. Ամենապատուութիւն Երբեկ Պատրիարք Տէրեքեանը փնտռած գնահին՝ իր ննջասեղանին մէջ: Ան մեռած էր եւ ժամանումէս առաջ սրտի «եսապ օգնութիւն» մը իր բժեկական կազմով ներկայ էր եւ փորձած էր վերակենդանացնել զինք:

Մահուան պատճառը սրտի թագնապ էր, մկաններու անսովոր կծկումին ի հետեւանք»:

ԱՊՏԱԼԼԱԶ ԽՈՒՐԻ

Անմիջական կարգադրութիւններ

Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի մեծ զանգը ընդհատ-ընդհատ գուժեց մահը Ս. Պատրիարքին: Արդէն Պատրիարքարան հաւաքուած էին ամբողջ Միաբանութիւնը, Միութեանց ներկայացուցիչներ եւ ազգայիններ:

Անմիջապէս լուրը կը հաղորդուի Ամենայն Հայոց Հայրապետին, Կիրիկիոյ Կաթողիկոսութեան, Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան եւ Սփիւռքի բոլոր թեմերուն:

Թաղման թուականը որոշելու համար յարմար կը նկատուի Վեհափառ Հայրապետէն հասնելիք լուրին: Ուստի Պատրիարք Սրբազան Հօր մարմինը կը փոխադրուի Ֆրանսական հիւանդանոցի սառնարանը:

Երկու օրեր վերջ արդէն կը ժամանեն Ս. Աթոռոյս արտասահման ծառայող եկեղեցականներ: Էջմիածնէն հասնող հեռագիրը կը յայտնէր թէ «Գերշ. Տ. Ներսէս Արքեպս. Պօղոսեանի պիտի փոխարինէ Վեհափառ Հայրապետը»: Ուստի կ'որոշուի 10 Փետր. Շարաթ՝ դազաղը մասնաւոր արարողութեամբ բերել Ֆրանսական հիւանդանոցէն եւ Եաֆայի դռնէն սկսիլ Տան Կարգը, իսկ Կիրակի. ի ժամ Ս. Պատարագի կատարել Օծումը եւ Թաղման Կարգը: Անմիջապէս հրաւերներ կը ղրկուին Երուսաղէմի երկու Պատրիարքներուն, Ֆրանչիսկանց Կիւսթոտին, փոքր համայնքներու եկեղեցական պետներուն եւ պետական աւագանիին:

Որոշուած օրը, առաւօտեան ժամը 10.30ին, հանդիսապետութեամբ Գերշ. Լուսարարապետ Սրբազանին, վեց վեղարաւորներ Պատրիարք Սրբազան Հօր դազաղը Եաֆայի դռնէն առաջնորդեցին դէպի Մայր Տաճար: Ճամբու ընթացքին կարդա-

ցուեցան «Տան Կարգ»ի հինգ հանգստեան Աւետարանները: Իսկ Յունաց Պատրիարքարանի կողմէ Մետրապոլիտ Եազոպոս Սրբազան կարճ աղօթք մը ըրաւ: Թէ՛ համբան եւ թէ՛ եկեղեցւոյ գաւիթը խոնուած ժողովուրդը յուզումի լուծեամբ համակուած էր: Եկեղեցին արդէն զգեցած էր սուգի իր հանդերձանքը: Կրկնակ Աթոռները, Տեառնեղօր եւ Պատրիարքի, սուգի քօղով շղարշուած էին: Մեծ Առեանին մէջտեղը դրուած էր բարձր, սեւածածկ պատուանդան մը՝ որուն չորս բոլորը բարձրադիր աշտանակներ՝ սեւ երկնքերով ժապաւինեալ: Դազաղը զետեղուեցաւ պատուանդանին վրայ: Ժողովուրդը յուզումահար մօտեցաւ իր վերջին համբոյրը դրոշմելու սիրեցեալ Հօտապետի սառած Աջին:

11 Փետր., Կիրակի առաւօտ կանուխ, չորս վարդապետներ դազաղին շուրջ լռեցեայ քաղցին չորս Աւետարանները: Ժամերգութիւնը կատարուեցաւ մեղմածայն եւ վշտագին: Հանգստեան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց Ամենայն Հայոց Հայրապետի ներկայացուցիչ Գերշ. Տ. Ներսէս Արքեպս. Պօղոսեան: Ս. Պատարագի ընթացքին, «Ողջոյն»էն առաջ, դազաղը բեմ հանուեցաւ, ուր Գերշ. Լուսարարապետ Սրբազանը յուզուած, Սուրբ Միւռոնով օծեց Հանգուցեալին ճակատը եւ աջ ձեռքը: Ս. Պատարագի սկզբնաւորութեան անձնապէս ներկայ էին Յունաց Պատրիարք Ամեն. Տ. Տիոտորոս Ա. Պատրիարքը, Լատինաց հանգստեան կոչուած նախկին Պատրիարքը՝ Մօնս. Ճիաքօմօ Պէլթրիթթի (քաղաքէս կը բացակայէր Պատրիարքը), համայնքային հոգեւոր պետեր, հիւպատոսներ եւ պետական աւագանին:

Ապա Սարկաւազը ծայնեց. «Ողջոյն տուր միմեանց ի համբոյր սրբութեան» եւ բոլոր ներկայ եկեղեցական դասը մի առ մի մօտեցան իրենց սիրեցեալ Պետին անշնչացած մարմնին, իրենց վերջին համբոյրը դրոշմելու անոր դալկացած ճակտին ու աջին: Դազաղը կրկին փոխադրուեցաւ իր պատուանդանին:

Հուսկ ապա, խոր լուծեան մէջ, Գերշ. Պատարագի Սրբազանը նախ կարդաց Վեհափառ Հայրապետին վշտակցական գիրը (որ հետեւեալն է) եւ դամբանախօսեց:

Լուսարարական Գերշ. Տ. Գաբրիել Արքեպիսկոպոս
վերջին Օծումը կը կատարէ.

Սգակիր հոգևոր եղբայրներ մեր, սգակիր ժողովուրդ.

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնէն վշտալի սրտով կը բերենք Մեր աղօթքը առ Աստուած, հոգւոյն համար Տ. Եղիշէ Արքեպիսկոպոսի, Սրբազան Պատրիարքին Հայոց՝ Երուսաղէմի Առաքելական Սուրբ Աթոռի, որ իր աշխերը փակեց ու հոգին աւանդեց անժամանակ կերպով:

Սուգի մէջ է Հայաստանեայց ամբողջ Եկեղեցին, սուգի մէջ ենք բոլորս:

Հոգւոյ հանգուցելոյն, Քրիստոս Աստուած, արա հանգիստ և խաղաղութիւն:

Ի Տէր հանգուցեալ Եղիշէ Սրբազան Պատրիարքի կեանքը, իւր պատանի հասակէն սկսեալ և վերջին երեսուն տարիներուն իբրև գահակալը այս սուրբ Աթոռին, եղած է տեսալէս անմնացորդ նուիրում Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց այս պատմական հաստատութեան, որուն ծառայած է հոգևոր տեսիլքով, պողպատեայ կոթովով ու Աղթամարեան հայու ոգիով: Իր հզօր իմացականութեամբ, իր բարդ ու բազմակողմ անձնաւորութեամբ, իր մտքի ու սրտի փոթորկումներով, երբեմն հակասական դրսևորումներով, սակայն ան մնացած է միշտ մեր օրերու Հայ Եկեղեցւոյ ամենատիրական դէմքը, Սիոնի բարձունքէն անբաժան:

Եղիշէ Պատրիարք, Եղիվարդ գրչի անունով, իր քանասեղծական վաւերական տաղանդով մանաւանդ, փայլատակեց հայ գրական կեանքի անդամատնէն ներս Վազգէպիւնէն Մեղրամոմէն գործէն սկսեալ մինչև «Օտարականը», գլուխ-գործոցը իր վաստակին, որով պիտի պահէ իր ուրոյն տեղը հայ գրականութեան երկնակամարի տակ:

Այս աղօթքի լոյս պահուն, երբ մեր Պատրիարք եղբօր հոգին կը բաժնուի այս անցաւոր աշխարհէն և մեղմէ բոլորէս, իր կուրծքին տակ ծրարած հէքեաթը իր լսելով ապրումներուն, իր սխրանքներուն, իր կիրքերուն, մենք՝ վկանքը իր օրերուն, իր հետ միասին կը փակենք մատենը իր երկրային կեանքին ու կը լսենք: Ու կ'աղօթենք որ Բարին Աստուած ողորմութեամբ ու քաղցրութեամբ ընդունի անոր տագնապեալ հոգին յաւերժական խաղաղութեան աշխարհի բարձունքներուն մէջ:

Պարտք կը զգանք նաև Մեր մխիթարական խօսքը ուղղելու Սրբոց Յակոբեանց Միարանութեան զինուորեալ անդամներուն, որոնք վստահ ենք թէ այս սուգի և աղօթքի ժամին համակուած են սուրբ զգացումներով, մնայու ուխտապահ և նուիրեալ սպասաւորները այս Առաքելական Աթոռին որ Քրիստոսակոխ Սուրբ Տեղեաց մէջ բազմադարեան վկան է հայ ժողովուրդի քրիստոնէական հաւատքին, սիւներէն մին Հայաստանեայց մեր Մայր Եկեղեցիին և պարծանքը մեր հաւատաւոր ազգին:

Թող Բարձրեալն Աստուած միշտ լուսաւոր պահէ յիշատակը հանգուցեալ Եղիշէ Սրբազան Պատրիարքի և մնայ միշտ օգնական ու մարտակից Սրբոց Յակոբեանց Միարանութեան, որպէսզի մօտ ապագային վերանայ սգոյ քօղը Սուրբ Աթոռի վրայէն և սկիզբ առնէ հոգևոր շինութեան ու ծաղկումի նոր շրջան մը աստուածասէր ու ազգանուէր իրագործումներու:

Եւ արդ, սիրեցեալ եղբարք մեր, վաղուան օրէն սկսեալ, սիրով միաբանած, ձեռք ձեռքի ու սիրտ սրտի տուած, փոխադարձ յարգանքով բարձր պահեցէք Սուրբ Դիւխադիբի հաւատքի ֆառը, որպէսզի ան առաւել ճառագայթէ մեր Մայր Եկեղեցւոյ ու համայն մեր հաւատացեալ հօտին վրայ: Մեր օրհնութիւնը և յաջողութեան մաղթանքը ձեզի ամենուր:

«Յեղբայրսիրութիւն առ միմեանս գթածք, ի պատիւ զմիմեամք կլանել. ի փոյթ՝ մի վեհերստք. հոգւով եռացէք, Տեառն ծառայեցէք, յուսով խնդացէք, նեղութեան համերկեցէք, աղօթից ստէպ կացէք» (Հռոմ. ԺԲ. 10-13): Ամէն:

Դազարը դեպի Ս. Փրկիչ՝ համդիսապետութեամբ
Տեղապահ Սրբազանի.

ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ԵՒ ՅՈՒՂԱՐԿԱԽՈՐՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐԿԱՅ ԵՂՈՂՆԵՐ

Թունաց Պատրիարք Ամեն. Տ. Տիո-
տորոս Ա., երկու եպիսկոպոսներով և
երեք վարդապետներով:

Լատինաց նախկին Պատրիարք Ամեն.
Տ. Ճիաքոմո Պելլոթիթթի և Պատրիար-
քարանի քարտուղար Հայր Պաթհիշ:

Պապական Նուիրակի փոխանորդը:
Ֆրանչիսկանց կիւսթոտին (քաղա-
քէս բացակայ) փոխանորդը՝ Հայր Ճուսթօ
Արդարազ, երեք վարդապետներով:

Անկլիքան Եպս. ի ներկայացուցիչը:
Ղպտոց Եպս. Տքթ. Անպա Պասիլիոս:
Ասորւոց Եպս. ի բացակայութեան՝ իր
փոխանորդը՝ Հայր Շիհօ:

Հապէշաց Եպս. Ը:

Եոյն-կաթոլիկներու համայնքապետ
Դերշ. Լութֆի Եպս. Լահնամ:

Հայ-կաթոլիկներու համայնքապետ
Դերշ. Տ. Եովսէփ Մ. Վրդ. Ռուպեան:
Մարոնիթ համայնքի պետ՝ Մօնս. Օ-
կոսթին Հարֆուշ:

Ռուսական եկեղեցւոյ Հովիւը:

Լուսերականներու Փրօփօթը՝ Եօնան-
նէս Ֆրէտրիխ:

Սկովտական եկեղեցւոյ երէցը:

Տորմիսին վանքին տեսուչը:

Դոմինիկեաններու մեծաւորը:

Կրօնից Նախարար՝ Զէպուլուն Համէր:

Երուսաղէմի Քաղաքապետ Վսեմաշուք
Թէտի Քուլէք:

Ամերիկեան Հիւպատոս՝ Պր. Ֆիլիփ
Ուիլքօքս:

Բրիտանական Հիւպատոս Պր. Իվան
Ռօյ Բէլլըն:

Ֆրանսական Հիւպատոս Պր. Կիլ Տէ
Հիւմիէր:

Իտալական Հիւպատոս Պր. Մարինօ
Ֆլէրի:

Սպանական Հիւպատոս Պր. Խոզէ Մա-
րիա Իփարակուիրէ:

Պելէիքական Հիւպատոս՝ Պր. Պէր-
նարտ Փիէռ:

Եունական Հիւպատոս Պր. Միխայիլ
Քամպանիս:

Շուէտական Հիւպատոս՝ Պր. Առնօլտ
Հիէրսթրօմ:

Ֆէյսալ էլ Հիւսէյնի:

Նաթան Շարանսքի:

ԵԱԶԿԵՊՍԱԿ ՆՈՒԻԲՈՂՆԵՐ

Միաբանութիւն Ս. Աթոռոյ (Մեծ խաչ)
Դասք Սարկաւազաց

Ս. Աթոռոյ Պահակներ (Խաւաններ)

Տիար Մուրատ Մանուկեան և ընտանիք

Տիար Դէորդ և Օր. Աշխէն Հինգլեան

Տէր և Տիկին Սահակ Գալայճեան

Տէր և Տիկին Կարապետ Եակոբեան

Տիար Վարդան Պալգճեան և ընտանիք

Օրդք. Մարի և Անգինէ Գարակէօզեան

Տիար Ռուբէն Աղամեան և ընտանիք

Տիկին Սօնա Գարթրեան և զաւակունք

Ս. Թարգմանչաց Վարժարան

Երուսաղէմի Հայոց Բարեսիրական Միու-

թիւն — Երուսաղէմ

Նոյնին Ամերիկայի Մասնաճիւղը

Նոյնին Աւստրալիոյ Մասնաճիւղը

Հ. Ե. Դ. — Երուսաղէմ

Հ. Մ. Ը. Մ. — Երուսաղէմ

Ռոստոմ (Հ. Ե. Դ.) Երիտասարդական

Միութիւն — Երուսաղէմ

Հայ Դատի Եանձնախումբ — Երուսաղէմ

Հայ Օգնութեան Միութիւն — Երուսաղէմ

Հ. Մ. Ը. Մ. — Եաֆա

Հ. Մ. Ը. Մ. — Հայֆա

Հ. Օ. Մ. — Եաֆա

Հ. Օ. Մ. — Հայֆա

Հայ Երիտասարդաց Միութ., Երուսաղէմ

Հ. Ե. Մ. Սկստական

Հ. Ե. Մ. Երիտասարդունեաց

Ռ. Ա. Կ.

Ճինիլեան Դարձանատուն

Տէր և Տիկ. Անդրանիկ Պաղճեան և ընտ.

Տէր և Տիկին Նուպար Արսէնեան և ընտ.

Տէր և Տիկ. Եովհ. Պէննէեան և զաւակունք

Տիար Եովհաննէս Մէրկէրեան և ընտանիք

Տէր և Տիկ. Հրանդ Նազդաշեան և զկիւք.

Տէր և Տիկ. Եակոբ Անդրէասեան և ընտ.

Տէր և Տիկին Համբար Գալայճեան և ընտ.

Յ Ա Ռ Ա Ն Յ Ա Ռ Ա Ն Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր

Ս. Էլմիածին, 3 փետր. 1990

Անհուն վշտով լսեցինք զոյժը եղիշէ Սրբազան Պատրիարքի յանկարծակի մահուան։ Մայր Աթոռ Ս. Էլմիածինը և մենք բոլորս սուգի մէջ ենք և կ'աղօթենք ի Տէր հանգուցեալ Պատրիարքի հոգւոյն խաղաղութեան և լուսաւորութեան համար։ Թաղմանական արարողութիւններուն պիտի մասնակցի մեր ներկայացուցիչը՝ Մայր Աթոռի Դիւանապետ Տ. Ներսէս Արքեպ. Պողոսական, որ կը ժամանէ փետր. 6ին Մոսկուայէն Աման Aeroflotով։ Հանգեցէք անհրաժեշտ տնօրինել։ Մեր ցաւակցութիւնները կը յայտնենք Ձերդ Սրբազնութեան և Ս. Թակոբեանց սգակիր Միաբանութեան։ Օրհնութեամբ։

ՎԱԶԳԵՆ Ա.

ԳԱՅՐՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Իսթանպուլ, 5 փետր. 1990

Խորունկ ցաւակցութիւններ։ Ողջ մնայ Միաբանութիւնը։ Աստուած պահէ Ս. Աթոռը։ Լաւագոյն ընտրութեան մաղթանքներով։

ՇՆՈՐՀԲ ԳԱՏՐԻԱՐԲ

Իրզպոն, 6 փետր. 1990

Խորապէս վշտացանք իմանալով Ձեր հեռագրէն վախճանեամբ երուսաղէմի Առաքելական Աթոռի Պատրիարք եղիշէ Արքեպ. ի Այս տխուր առիթով կ'աղչենք արտայայտել Ձեզ և Միաբանութեան արտագին ու խոր ցաւակցութիւններ մեզմէ անձնապէս և Դալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան վարչական և գործադիր մարմինէն։

ՌՕՊԵՐԹՕ ԿԻԼՊԵՆԿԵԱՆ

Երուսաղէմ, 4 փետր. 1990

Մեր և Իսրայէլի քաղաքացիներուն անունով կու գամ յայտնել Ձեզ և Հայ համայնքին մեր սրտազգած վիշտը և կը բաժնենք Ձեր խոր սուգը Հայ համայնքի պետ եղիշէ Պատրիարք Տէրութեանի մահուան առիթով։

Իր անդուգական անձնաւորութիւնը, իր կորովի առաջնորդութիւնը և իր իմաստութիւնը երկար տարիներով պատուաբեր գիրք մը ապահովեց Հայոց՝ Իսրայէլի քրիստոնէական հա-

Տէր և Տիկին Սարգիս Մելիքոսեան և ընտ.

Տէր և Տիկին Թակոբ Շէօճէլեան և ընտ.

Տէր և Տիկ. Թովհաննէս Պետրոսեան և ընտ.

Մոմէն Ընտանիք

Տիար Թակոբ Դարլանեան և ընտանիք

Տիար Թակոբ Առաքելեան և ընտանիք

Նասսարեան ընտանիքներ (Բեթղէնէմ)

Տիար Դէթրգ Նասսարեան և ընտանիք

Տիար Անթոն Մարտիրոսեան և ընտանիք

Տիար Նշան Մարտիրոսեան և ընտանիք

Տիկին Արփիկ Մարտիրոսեան և զաւակունք

Տիար Թադէոս Օհաննէսեան և զաւակունք

Տէր և Տիկ. Վարուժան Սարգիսեան և զւկք.

Աւագեան Քոյրեր (Ռամա)

Տէր և Տիկին Տանի և Լուսիա Նիցանի

Տիկին Վերթինի Օկոստին Լամա և զւկք.

Տիար Ասատ Ապու Ռալիլ և ընտանիք

Պէյթ - Սահուրի Քաղաքապետ և Քաղա-

քապետարանի Սորհուրդ

Նուսէյպէն Ընտանիք (Պէյթ Հանինա)

Նասիմ Թորքի

Պաղեստինի Ակադեմիայի Կազմակերպու-

թիւն (Տքթ. Մահտի Ապտ բլ Հատի)

Ամերիկայի Վարդանանց Ասպետներ

Ամերիկայի Սեբաստիանոյ Միութիւն

Տքթ. Միսաք Հայկենց (Ամերիկա)

Տիար Հայկ Մարլեան (Ամերիկա)

Տէր և Տիկին Դրիգոր և Արփի Ասլանեան

(Ամերիկա)

Տիկին Անթառմ Չօլագեան և զաւակունք

(Ամերիկա)

Տիար Ասատուր Անդրէասեան և ընտանիք

(Ամերիկա)

Տիար Թակոբ Աւագեան և եղբ. (Ժընև)

Տէր և Տիկին Ժան և Ատրինէ Դաբրիէլեան

(Մարտէշ)

Ամերիկեան Ընդհ. Հիւպատոս Պր. Ուիլ-

քօքս և անձնակազմ

Տիար Մուսա էլ Մուս (Ժողկազմաւոր)

» » » » (յանուն Հայրենի

երկրաշարժէն անտուն մնացած ազէտ-

եալներուն)

Ա. Փրկչի Գերեզմանատու մը.

Citta Vaticano, 3 February 1990

Bishop Guregh Kapigian
Patriarchal Vicar
St. James Monastery
Jerusalem — Israel

His Holiness Pope John Paul II has asked me to convey his condolences to Your Excellency the clergy and the laity of the Armenian Patriarchate on the death of His Beatitude Patriarch Yeghishe Derderian. His Holiness gives thanks to God for the meeting between Pope Paul VI and the late Patriarch in Jerusalem in 1964 and during the visit of His Holiness Vasken I to Rome in 1970. He assures you of his prayers for the Patriarch's eternal rest and for the consolation of all who mourn his loss.

CARDINAL CASSEROLI

Moscow, 6 February 1990

His Excellency Bishop Guregh Kapigian
Patriarchal Vicar in Jerusalem
St. James Monastery
Jerusalem — Israel

Your Excellency,

We deeply grieve about the death of His Beatitude Yeghishe Derderian, the Armenian Patriarch of Jerusalem, whom we shall always remember. We pray to our Lord so that He may receive the soul of his faithful servant in the heavenly abode. We shall keep the fond memories of this wise hierarch and dear brother who was filled with love for our Russian Orthodox Church. At the funeral, Archimandrite Nikita, Head of the Russian Orthodox Mission in Jerusalem will pay the last tribute to His Beatitude Patriarch Yeghishe Derderian on behalf of our Church.

With love in our Lord

PIMEN

PATRIARCH OF MOSCOW & ALL RUSSIA

Պ. Այրէս, 2 Փետրուարի 1990

Գերշ. Տ. Կիւրեղ եպո. Գաբրիէան
Պատրիարքական Փոխանորդ Երուսաղէմի Աթոռին
Սգակիր Միաբանութիւն Սրբոց Թակոբեանց Ուխտին

Սիրելի եղբայրներ,

Խոր վիշտով տեղեկացանք վախճանումը Ամենապատիւ Պատրիարք Տ. Եղիշէ Արքեպո. Տէրաւրեանի:

Մեր Արժանթիւնահայ Թեմի եկեղեցական դասին և հաւատացեալներու վշտակցութիւնը՝ Միաբանութեան և ձեր ժողովուրդին:

Կ'աղօթենք որ Տէրը խաղաղութեամբ ընդունի Սրբազան Պատրիարք Հոր հոգին իր յաւիտեանական օթեանին մէջ, ուժ և կորով՝ Միաբանութեանդ: Պայծառասեռութիւն՝ որպէսզի Տիրոջ օրհնութեամբ լաւագոյնը անօրինակ Սուրբ Աթոռը օժտելու արժանաւոր յաջորդով մը:

ԳՐԻԴՈՐԻՍ ԵՊՍ. ԲՈՒՆԻԱԹԵԱՆ
Առաջնորդ Արժանթիւնահայոց

մայնքներու շարքին և ողկեց ստեղծելու ուժեղ և սերտ յարաբերութիւն՝ Իսրայէլի ժողովուրդին, իշխանութեան և պետութեան առաջնորդներուն հետ։

Իր անժամանակ մանր բայց մը պիտի թագու գոր գծուար պիտի ըլլայ լեցնել։

ՀԱՅԻՄ ՀԻՐՈՅ

Նախագահ Իսրայէլի

ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ Ե. ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ

Դրեթէ նախնական և հասարակական ստացած են նաև վարչապետ Իսրայէլի, Ռաի-կանապետ Տէյֆիտ Փրաւաւ, Փրիտանիական Եկեղեցիներու հետ կապի կոմիտէի պաշտօնակա Տքթ. Ռաի Կարաւան, Փաշապետական Թեաի Փաշէքէ, Jewish Agency Տնօրէն Ռաի Նաւրիւն, Նախկին Կրօնից Նախարարի փոխանորդ Տքթ. Իսրայէլ Լիփիֆէլէ, Միջնաժողովային Դարձոց (Gnai Brith) պատասխանատու Ռաբբի Տէյֆիտ Ռալէն, Փատարարն Աշալաւ Լէֆիէ, Tourismի Նախարարութեան Տնօրէն Տիգիւն Լալա Ֆիշլըքէ, Անկիւքան Արքեպս. Սամիր Փաֆիթիէն, Պապական Նախարարի Փոխանորդ Լալա Ռէնգա Ֆրաթիթիէն, Սովետ. Լիպտանարանի Տեղակալ Կէրէի Մարտիրոսովէն, Տքթ. Միշէլ Տապաւալ և քնտանիքէն, Արարական Դրասնիականի Տնօրէն Ֆէյալ Լիւնգիթիէն, Ամերիկեան Ընգ. Լիւպտան Պր. Ֆիլիփ Ռաիքաւ, Կաթիլ Իալի Երասնակաի Կերկայապաշի Միշէլ Պարիէ, Սոցալատականի և Սամարիոյ Կատալարի Պրիկատար Տէնէրալ Եալքէ Երէզէ, Սամարացի կամայիքի հոգևոր պետ Սաւիթ Ապկապալէ (Լալան), Նապարէթի քաղաքապետ Թէֆիթ Զալլաւ, Քէմալ Լիտաւաիյէ (Ռիմալ — Փաշա) և Լալա Ափրիկէի գեղարտ Տ. Լ. Վիլհէլմէ և Ռ. Նաև ՊԱԿի Նախագահէն։

ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ Ե. ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ

Լալ Եկեղեցաւ Դարձերի Խորհրդի Նախագահ Սաւիտի վարչական, Դեղարտական Եկեղեցաւ Դեղարտական, Լալապաշի մարդար թաւ Սովիկ Մաւալէն, Օւանէն և Մալաւ Տէքիէն։

ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ Ե. ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ

Մեարալ Եպս. Մաթաֆիան, Մաւալէլ Վրգ. Երկաթեան, Մարմարաւ Օրաթիթ, Էմաւ-Նաւի Օրաթիթ։

ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ Ե. ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ

Կիլիկեան Թեաի Առաջնորդ Մեարալ Արքեպս. Ալէնան, Դալիֆարիոյ Թեաի Առաջնորդ Վալէ Արքեպս. Սովալէֆիան, Դալիֆարիոյ Կիլիկեան Թեաի Առաջնորդ Տաթի Եպս. Մարգի-եան, Եպիֆի Վրգ. Պալէան, Սիփան Քիյ. Միսեան, Ամերիկեան Լրէական Կոմիտէի գիթոց Մալալ Լ. Լափիէ և Ռաբբի Տէյալ Ռաւաիէ, Երասնակաի Լալալ Պապարաքարանի Ռաբիկաւ-Ներսա. Նախագահ Սաւրէն Ֆէլէնան, Լամապարատանալ Վերալիոց Միտիթեան կողմէ Դրի-գոր Ռեկանեան, Ս. Թարգմալալ Սարէլ, Կոմիտէ (Լաւ Աննէլըս), Սամաւէլ Ընտանիք, Ապալ-եան Ընտանիք, Նապալեան Ընտանիք — Կարս, Ռասաւ, Ռաֆիթ, Զարալ Առաքիլեան և Ընտանիք, Մաւա. Ռալէթի Լ. Շիլէն։

ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ Ե. ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ

Լալ Կեղարտի վարչաթիւն — Պ. Ալրէն։

ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ Ե. ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ

Վարչապետ Ռասաւի Փիթըլլալէր, Կարալեալ Տքթ. Լաւա Լէրման Կրէթէ։

ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ Ե. ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ

Ալաւ Եպս. Պալիոպեան, Լեկանեան Կատակցութեան Առեկապետ Սովանէն Եկեղեցեան, Վարչաթիւն Երա Պարաւնգա Մշակաթալի Միտիթեան, Տիգիւնց Օժանգալ Մարմիէ և Լալ Մարմիտարգալեան Միտիթեան, Սիտիթ, Սաւիտի և Արթիւր Ռաիկեան և Ընտանիք։

ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ Ե. ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ

Թէքեան Մշակաթալի Միտիթեան, Լ. Ռ. Ը. Մ.։

ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ Ե. ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ

Վալգէն Արքեպս. Քէլիլեան, Վարգաւ և Սիթիարգ Վարգալեան։

ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ Ե. ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ

Լալ Կալիթալ Լալ Եկեղեցաւ Լալապարաթիթիէ։

ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ Ե. ԵՐԱՆՈՒՆԻՅԱՆ

Եկեղեցիներու Լամալարալի Խորհրդի Փարաւգարի Փախանորդ Թաար Սալէլ, Ռամաիոյ Նախկին թագաւի Փալէալիէն Տէափոյն։

ՈՒՐԱԽՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԶՂՋՈՒՄԻ ՅԵՇԱՏԱԿՆԵՐ

Վերջին անգամ անցեալ Հակոբեաններին էր որ միասին եղանք հանդուցեալ Պատրիարք Սրբազանին հետ։ Մի քանի ժամ Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ նստանձին նստած, խօսակցութիւնը մեզ ինքնաբերաբար տարաւ։ զէպի մեր անցեալը, ժառանգութեան, Վարժարանի ուսանողութեան տարիներէն սկսեալ, եւ՝ տասնեակու տարեկան պատանի, ինք՝ երիտասարդ սարկաւազ, տարիէ մը արեւոյ ձեռնադրուելու պատարաստ։

Անրանադրած անդրադարձ մը, որ բնական հոգեով մը կը քակէ կծիկը յիշատակներուն։ Յիշատակներ ուրախութեան ու զոյ՞ղումի։

Տեսայ թէ ինչպէս՝ աշխուժութեան, Երազի և Իսէալի խանդավառող տարիներուն անդրադարձը կրկին կ'ողկորէր զինք, կ'թած քամակը միտքներով ուղղածից պահել, և ձայնին շեշտին հետ իր ցուցամասն և ուղղելով զէպի իրազործելի բարձունքներ։ Ընդ մըն էր կարծես հին ու երիտասարդ որբերու իր ինքնութիւնը վերադարձուէր։

Աւ մէկ-մէկ ու մանրամասնութեամբ ետ եկան 1940ական թուականներէն սկսեալ բոլոր զէպքերը։ Նաեւ անուններ ու զէմքեր քաղաքական շրջանակներէն և ազգային-եկեղեցական միջազէպերէն։

Աւ երբ սկսաւ անդրադառնալ թէ իսէալական իրազործումներու ճամբուն վրայ ինչ արդեւքներ երեան եկան, և ինչ խոսովայն զէպքեր և դայթակու-թիւններ առեղծ ուեցան (1948ին Եսրայէլի պետութեան առեղծութիւնը, 1956ին վանքին ներքին պայքարը, 1963-66 Սուրբ Յարութեան Տաճարի հանգանակութեան հաշիւներու մէջ զեղծումները, ձեռագիրներու դողութիւնը, 1980էն յետոյ Աճէմեան Սպիտակոցոսի խուժ արարքները և Միարանութենէն արտաքսութիւնը, ելեմտական հաշիւներու քննարկումները), իրեն յատուկ խոսքով ձայնով բտաւ թէ անոնք բոլորը պարասպ բաներ էին և ժամապաճատութիւնք։ Այսպէս կոչուած տապնապները վատնումներ էին ամէն տեսակէտով։

Աւ եւ կը նայէի իր երեսին, մտիկ ընելով իր ձայնին շեշտներուն և երանգաւորութիւններուն։

Պահ մը ետ կու գար և կը ստուերագործուէր իրական Պատրիարքը։ Այն որ երազուած էր։ Այն որ պատանութեան տարիներուն եղաւ ուսուցիչ, դաստիարակ, մտահոյ որ իր ազգի դաւանները դառնան հասուն անձեր՝ զիտակից իրենց ժողովուրդի պատմութեան, իրենց հոգեոր ժառանգութեան, արժէքներուն։ Այն՝ զոր ճանչցայ իրեն շնորհալի բանաստեղծ ու գրող։ Որ անեցաւ Յակոբ Օշականի և Եանան Պէրպէրեանի շուքին մէջ, Թորգոմ Պատրիարք Դուշակեանի դուրգուրտ շունչին ներքեւ, և մեծ յոյսերով։ Աւ որ, անոնց կեանքի տարիներու երկայնքին, միայն արժանաւոր ծաղկումը անոնց յոյսերուն։

Այդ ուսուցիչներուն և մեծերուն ողջունած բանաստեղծը՝ դարձաւ ուժեղ գրող։ Իրեն յատուկ սեռով պատկերաւոր բլխումներով։ Զմարանեցաւ և ժամանակ չկորսնցուց գրելու այն բոլոր նիւթերու մասին զորս իր ներքին աշ-

խարհին և իր ժողովուրդի հեքիաթունակ հողին ակերեն և խորախորհուրդ ժայթքումներէն կը ձևաւորուէին:

Յատկանշական է որ իր զրական գործերէն կարևոր մէկ մասը գրուած է այսպէս կոչուած տաղնապալից իր օրերու և տարիներու սկզբի շապիկներէ մղումներուն աստիճանով: Եւ սակայն իրական ու հարագատ իր հողին, թէ իսկ թեաքեկ թեաքախումներով, կ'որոնէր միւս աշխարհը՝ արուեստներու և իր ժողովուրդի դիւցազնաշունչ ճախումներուն: Եւ զինք կը գտնենք մանաւանդ խանդավառ իբրև վիպերգով ու վիպագիր, ներշնչումով իր ժողովուրդի կրօնական և ազգային հերոսներու ասպետականութեան: Անոնք իր մէջ կը խորանային, կը շատնային: Ինք կ'ուզէր այդ հերոսներէն մէկը դառնալ, ինքզինքը կերպաւորելով իր տիպարներուն ֆիզիքական և հոգևոր գործունէութեանց և աշխոյժին ցունցէն բռնուած:

Այս բոլորին մէջէն, և տարօրինակ հակասութեանց բախումներուն քով ի վեր, կը ներկայանար նաև իբրև նախանձախնդիր Միաբանը Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան, տէր կանգնելով սուրբ տեղերու մէջ Հայ Ազգին և Հայ Եկեղեցիին իրաւունքներուն:

Յամառ իր հաստատակամութիւնը թոյլ չէր տար իրեն ընդունիլ որ ինք կրնար պարտուիլ: Իր ուժին աղբիւրները կը սիրէր տեսնել իր հայրենիքի հողին ու հողին մէջ:

Իր մարդկային ինքնեկ ազդմունքներուն ընտանութեան մէջ, կը տարուիս հաւատալ որ ինք չէր կրնար չարիք ծրարել: Եւ սակայն ոչ մէկ ատեն կը վարանէր չարիք ծրարողներուն դէմ շարժել իր խօսքի սուրբ, իր զրշի սուրբ: Ինչ որ տուաւ խօսքով և զրշով, դարձաւ արտայայտիչ իր մէջ բնակող մարդուն, հոգևորականին, սպասաւորին, մտաւորականին, գործիչին և պայքարողին:

Մեր վերջին հանդիպումի քանի մը ժամերուն կարծես բնագաղափար կը վերադառնար իր իսկութեանը, և «վատնուած ուժերու» ամսասանքով կ'աղբէր երանութիւնը՝ ուրախութեան ու զղջումի յիշատակներով միախառնուած:

Այդ հողին պատկերն է որ մեզմէ մեկնած՝ մեզի հետ կը մնայ: Նաև այն հաստատութեան պատմութեան մէջ, ուր եկաւ իբրև որբ, կոտորածներէ մազապուրծ, հայրենի յիշատակներով, և նոր բարձունքներու աչքերը յառած:

Եւ մեզ կը յիշեցնէ ճամբան, հաւատարիմ մնալու մեր ժողովուրդին ստեղծագործութիւններուն, մեր եկեղեցիին, մեր հաւատքին և մեր հոգևոր ժառանգութեան:

«Ով է մարդ որ կեցցէ և ոչ մեղիցէ», կը յիշեցնէ նաև թաղմանական աղօթքը, նոյն ատեն խնդրելով որ Աստուած ողորմութեամբ նայի այս աշխարհէն բաժնուող հողին՝ մտածութեամբ, խօսքով և գործքով գործած անոր մեղքերուն: Եւ «դասաւորեալ պայծառացուցէ ընդ սուրբս իւր»:

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊՍ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ԱԽՈՅԵԱՆ (*)

(Նդիեկ Պատրիարք Տրեքեհեանի վախճանման հառասուցինքն պոքիւ)

«Յամենայնի բնծայեցուցէ՛ զանձինս ձեր

իբրեւ զպաշտօնեայս Աստուծոյ» (Բ. ԿՈՐՆԹ., 2. 4)

Այսօրուան շաշու ընթերցուածը Առաքելական թուղթերէն՝ առնուած էր Պօղոս Առաքելալի առ կորնթացիս ուղղած երկրորդ նամակէն (2. Գլուխ), որուն մէջ Բրիստոսի վարդապետութեան ճշմարտութիւնները ժողովուրդի կեանքին մէջ թարգմանող և տարածող Մեծ Առաքելալը սքանչելի յատկատեսութեամբ կը բնորոշէ այն յատկանիշները, որոնք հիմնական նախադրեալներն ու ազդուագոյն միջոցներն են Աստուծոյ պաշտօնեայի անձն ու առաքելութիւնը արժեքնելու տեսակէտէն:

Աստուծոյ պաշտօնեան, Առաքելալին մտածողութեան և կեանքի փորձառութեան մէջ, Աստուծոյ գործակիցն է, իր խօսքերն ու գործերը ունին միայն մէկ ուղղութիւն — յառաջ տանիլ Աստուածորդւոյն՝ Երկնաւոր Վարդապետին փրկագործական առաքելութիւնը: Սա կ'ենթադրէ որ միայն սէր և նուիրում, այս բառերուն սովորական և ընթացիկ գործածութեան մէջ այնքան գունամոխիած իմաստովը, յալ՝ մանաւանդ կամաւոր յանձնառում բոլոր տեսակի նեղութեանց, չարչարանքի, վիշտի, հարուածի, տքնութեան: Սա կը նշանակէ համբերութեամբ, քաղցրութեամբ, անկեղծ սիրով յառաջ տանիլ Աստուծոյ գործը, ի հաղորդութիւն ընդ Աստուծոյ՝ այդ գործի աղբիւրին և վասն շինութեան ժողովրդեան՝ այդ գործի նպատակակէտին:

Այդ գործի ոգիին և մեթոտին մասին Առաքելալին կատարած ցուցմունքներու շարքին մէջ կայ այն մէկը որ կ'ըսէ. «(Մի՛ ազդուիրք) ո՛չ փառքէն և ո՛չ անարգանքէն, ո՛չ գոմասանքէն և ո՛չ պարստանքէն»:

Այս բառերը ընտրեցի այսօր սրպէս խորհրդածութեան նիւթ, որովհետեւ այս Սուրբ Պատարագի աւարտին, այս Մայր Տաճարին մէջ, պիտի կատարուի հոգեհանգըստեան արարողութիւն ի հանգիստ հոգւոյն Երուսաղէմի Պատրիարք՝ Նդիշէ Արքեպոս. Տէրաւրեանի, իր վախճանման քառասունքին առթիւ: Արգարեւ, փետրուար 1ին, մինչ ռմբակոծութիւնը ահաւոր գոռումնեքով լեցուցած էր ամբողջ միջնալստը Պէյրութի արեւելեան այս շրջաններուն, մինչ արձակուող առմբերն ու փամփուշտները զոհեր կը խլէին ժողովուրդէն և ահաւոր քանդուամեքի կ'առաջացնէին այս շէնքաղաքին մէջ, մինչ մարդիկ, վախէն հալածական, գետնայարկերու մէջ ապաստան կը փնտռէին, վերջին հեռաձայնը որ արտասահմանէն ստացայ կը գուժէր անակնկալ վախճանումը Նդիշէ Պատրիարք Սրբազանին: Յարժար դատեցինք որ այսօր, համեմատաբար հանգարտած կացութեան մէջ, վախճանման քառասունքի առթիւ, իր յիշատակը արժանաւորապէս ոգեկոչուի կաթողիկոսարանիս Մայր Տաճարին մէջ, աղօթք մատուցուի ի խաղաղութիւն իր վաթսակեալ հոգիին և յարգանք՝ իր հոգեւորական, գրական, կրթական, մշակութային և վարչական գործունէութեան:

* *

Ութուն տարիներ ապրեցաւ ան ի վերայ երկրի: Կեանք առաւ վասպուրական աշխարհի Ռշտունեանց գաւառին մէջ, ոչ շատ հեռու Նարեկայ վանքէն. և ահա իր աչքերը փակեց Հայաստան բուրդ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց վանքին մէջ: Մանկութիւնը ապրեցաւ իր հայրենական հողին վրայ: Պատանութիւնը՝ որբաշխարհի մէջ, նախ իրաքեան հողին վրայ, գաղթականայնի յատուկ նսեմ պայմաններու տակ և ապա յԵրուսաղէմ: Իր կազմաւորման երիտասարդական ամենէն կարեւոր շրջանը

(*) Գարող՝ խօսուած Անթիլիասի Մայր Տաճարին մէջ, 11 Մարտի Կիրակի օրը:

ապրեցաւ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ, ուր կար կենսատու և հոգեչէն շունչը Դուրեան Եղիշէ Պատրիարքի, որ այնքան խոր ներգործութեամբ խմորեց իր բանաստեղծական բնատուր տաղանդը: Հոգեւորականութեան առաջին տարիները ապրեցաւ միտքի և հոգիի մեծութիւններով ծաղկած հայկական Երուսաղէմին մէջ, ուր Թորգոմ Պատրիարքի, Շահան Պէրպէրեանի, Յակոբ Օշականի նման անձնաւորութիւններ ոգեկան լոյսով կը պայծառացնէին հայոց դարաւոր վանքը 1930-1940 տարածուող տասնամեակին: Եղաւ մտերիմը անոնց, հաղորդակից՝ անոնց հոգեկան և գաղափարական հարստութեանց և գործակից՝ անոնց մարդակերտողական, գրական և իմացական ճգնութեան՝ կրօնական, իմաստասիրական, հայագիտական, դաստիարակչական և գրական սպասաւորութեան առաքելութեան մէջ:

Եղաւ Տեսուչ Ժառանգաւորաց վարժարանի, վարեց խմբագրութիւնը «Սիոն» ամսագրին, աշխուժօրէն և տիրաբար մասնակցեցաւ վանքի վարչական կեանքին՝ Տնօրէն Ժողովոյ իր անդամակցութեամբ և, ապա, Լուսարարապետական իր պաշտօնով: Ընտրուեցաւ Պատրիարքական Տեղապահ: Եթէ տարիներ ետք, Միաբանութեան մէջ ծագած ներքին վէճերու և պայքարներու հետեւանքով, հեռացուեցաւ Միաբանութենէն: Զորս տարիներ (1956-1960) ապրեցաւ տեսակ մը աքսորական կեանքով, «Վարդանգի», ինչպէս ինք կը սիրէր ըսել, և բանաստեղծութիւններ ստորագրելու: Ապա վերադարձաւ իր սիրած տունը, և ընտրուեցաւ Պատրիարք 1960ին: Վերջին երեսնամեակը իր կեանքին՝ անցուց Պատրիարքական դահլիճն վրայ:

* * *

Իր կեանքի ուրուագծային այս պատկերին մէջ իր անձը ի յայտ եկաւ որպէս — Բանաստեղծ. բանաստեղծի իր կերպարը մնաց կենդանի իր արեւդայութեան օրերէն մինչև Պատրիարքական գահ: Մանաւանդ սկզբնական տարիներուն, հոգեկան խոր ապրումներու երգիչը եղաւ, իր բանաստեղծութեան աստղը քաղելով գլխաւորաբար Ս. Գրական աւանդութենէն: Իր «Մազղաղիցեհ Մեղրամովեան կը մնայ ամենէն» ցայտուն արտայայտութիւնը իր բանաստեղծական տաղանդին, որ կը սիրէր առաջօրէն պատկերաւոր գրական ստեղծումներով շնչաւորել իր գրիչը:

— Հայց. Եկեղեցւոյ ներքողանալ գրիչ:

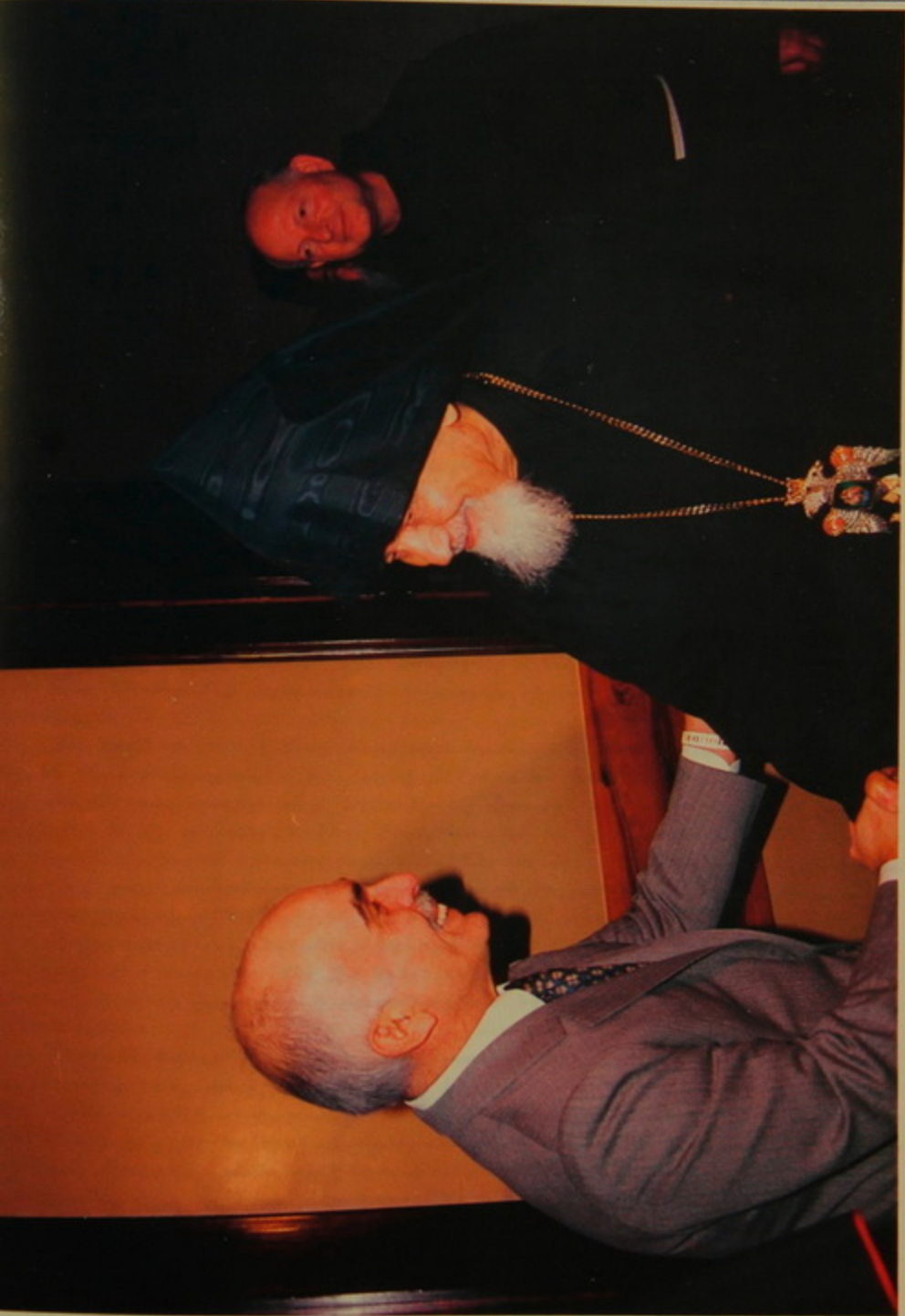
Իր արձակ գրութիւնները, հատորներ և յօդուածներ, կը յայտնարեն իր մէջ Հայց. Եկեղեցւոյ աւանդութեան, գրական ժառանգութեան արժէքներուն, ուղղափառութեան անսասանելիութեան և ազգային նկարագրի անկաշկանդ փառագոյլը:

— Հայրենիքի եւ հայութեան նախանձայոյզ ախոյիան:

Իր կեանքին, խօսքին և գիրին մէջ հայութեան զգացումը այնպէս եղաւ ինչպէս է արիւնը մարդու մարմնին մէջ: Միջազգային, միջ-եկեղեցական երեւոյթներ և հարցեր իր մէջ նօսրազոյն ներկայութիւն մըն էին: Հայ էր, զտարիւն, նոյնիսկ բարկ տեսակէն, որ հայութեան կամ Հայց. Եկեղեցւոյ ինքնութեան, ուղղափառութեան, ազգայնութեան և առհասարակ հայկականութեան անհաղորդ կամ վատահաղորդ երեւոյթներուն դէմ կ'արտայայտուէր, և ինչպէս ընդհանրապէս, բոլուն, խածնող և նոյնիսկ երբեմն վիրաւորող գրչով:

— Երուսաղէմի վանքին եւ սրբաքանդակ մէջ հայութեան իրաւունքներուն ամբողջանուէր եւ արի պահպան:

Երուսաղէմը, հայկական Երուսաղէմը, իր գոյութեան քիչջներուն մէջ էր միախառնուած, և՛ մնա՛ց այդպէս մինչև իր վերջին շունչը: 1948 թուականի Հրէական-Արաբական բախումներու ծանրագոյն և վտանգալից օրերուն, արթուն պահակ և նախանձայոյզ պաշտպանի իր հոգին պայծառօրէն դրսևորուեցաւ. բոլուն մը հաւատակից և եղբարակից միարաններու գլուխը կանգնած՝ ոգի ի բռին, հայկական

Դեկ. 1989-ին Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայր Ամեն Հիւսէյն Թագաւորին հետ:

Երուսաղէմի գրահն ի մարմնի՝ պաշտպանեց վանքը անոր սպառնացող վտանգներուն դէմ և ժողովուրդը պահեց անվտանգ ի գաւիթս վանուցն Սրբոց Յակոբեանց:

Այլ կողմէ, օտար Եկեղեցիներէ և ազդեցութեան այլ գոտիներէ, սրբատեղեաց մէջ հայոց ձեռք բերած իրաւունքներուն և առանձնաշնորհումներուն սպառնացող որեւէ փորձի դէմ՝ վահան ըրաւ իր անձը և թոյլ չտուաւ որ մեր հայրերէն հրե-տակուած սուրբ աւանդը նսեմանայ կամ ստուերոտի:

* * *

Ողջ հայութեան ծանօթ իրողութիւն է, որ Եղիշէ Պատրիարքի կեանքն ու գործունէութիւնը սահուն, խաղաղ և ներդաշնակ ընթացք մը չունեցաւ: Ճի վայրի դաւարածջ և առ ջուրս հանգստեան չապրեցաւ ինք: Վանական ներքին խռովու-թիւններ, ալեկոծումներ, տագնապներ, պայքարներ լայն տեղ գտան իր կեանքին մէջ: Անոնցմէ ոմանք արձագանգ գտան նաև հայ ժողովուրդի և Հայց. Եկեղեցւոյ ընդհանուր կեանքի ծիրին մէջ, ինչպէս Երուսաղէմի 23 ձեռագիրներու անհետաց-ման և հետագային վերադարձի տխուր պատմութիւնը, վարչական-հաշուական-կալուածական գործերու մէջ անկանոնութիւններու և ղեկավարներու պարագաներ ժխտական անդրադարձումներու տեղի տուին: Այստեղ անոնց անդրադառնալը ան-հարկի է: Երկար ու բարդ պատմութիւն են, որոնց մասին ինք իր կենդանութեան յաճախ սրտաց կերպով կ'արտայայտուէր: Այդ բոլորը թէև որոշ շուք մը կը բերեն իր վաստակին վրայ, բայց չեն կրնար չուքի տակ բերել իր ծառայութեանց դրական ստեղծագործական այն նուաճումները, որոնց շատ բան կը պարտի Երուսաղէմի Հա-յոց Պատրիարքութիւնը, որովհետև այդ բոլորէն վեր՝ ինք իր հայրերու, նախորդ Պատրիարքներու ժառանգութիւնը և աւանդապահութեան ոգին պահեց առողջ և կեն-դանի: Իր մէջ սէրը հանդէպ Հայց. Եկեղեցւոյ և հայութեան՝ երբեք տկարութիւն չձանչցաւ, մանաւանդ Երուսաղէմի հայկական ներկայութեան ամուր պահպանման տեսակէտէն:

Տագնապներուն մէջ մնաց անայլայլ: Երբեմն անգիջող, միշտ խիզախ ու վրճ-աւակամ: Պօղոս Առաքեալէն քիչ առաջ մէջբերուած խօսքը իր անձին վրայ կրնայ պատշաճօրէն տարազուիլ: «Մի՛ ազդուիք ո՛չ փառքէն և ո՛չ անարգանքէն, ո՛չ գո-վաստանքէն և ո՛չ պարսաւանքէն»: Մնաց հաստատ իր կեցուածքներուն մէջ: Երբեք չաճախ եղաւ բուռն և անսանձ իր արտայայտութիւններուն մէջ, ինչպէս ինք կ'ըսէր, չեղաւ ճշմանակով քաջութիւնը գիծերու և թիւով ճշգրտած հաշիւներու մարդը, բայց միշտ պահեց անյիշադարձութեան գիծ մը, և հաղորդական, սրտաբուխ սիրտ մը:

Հայց. Եկեղեցւոյ ընդհանուր կեանքի ծիրին մէջ Եղիշէ Պատրիարք եղաւ հա-ւատացողը և ջատագովը մեր Ա. Եկեղեցւոյ միութեան և ամբողջականութեան և առհասարակ անոր իւրայատուկ առանձնագրոյ մը նկարագրի և հիմնաւանդ կարգերու պահպանումին:

Բաւորին ծանօթ է, որ 1950-1960 տասնամեակը Հայց. Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ տագնապալից ծանրագոյն շրջան մը եղաւ էջմիածին-Անթիլիաս յարաբերութիւննե-րու և Երուսաղէմի Պատրիարքական ընտրութեան պայքարներու ծիրէն ներս: Տխուր և անախորժ դէպքեր նոյնիսկ պատահեցան: Պատմականօրէն ծանրակշիռ այդ եղե-լութեանց մասնակից պատասխանատու անձերէն մէկն էր նաև ինքը:

Հիմա, 30 տարիներու հեռավորութենէն նայելով այդ կացութեան վրայ, որ այժմ հիմնովին և զրականօրէն յեղաշրջուած պատկեր մը կը պարզէ, և սրտամաշ մանրութենէն ու օրուան տաք հոգեբանութենէն դուրս եկած՝ անկարելի է ընդհա-նուր հայեցողութեամբ շտեմել այն հիմնական գիծը որ Եղիշէ Պատրիարքի կեց-ուածքին մէջ կարեւոր նշանակութիւն ունեցաւ: Ան, հետեւելով Երուսաղէմի իր նա-խորդ Պատրիարքներու էական ուղղութեան՝ միշտ հաւատարիմ և յարգալից մնալով

Ս. Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան և անոր Գահակալին հանդէպ, բարեկամական, զործակցական և յարգալից վերաբերում ցուցաբերեց նաև հանդէպ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, առաջնորդուած Հայոց. Եկեղեցւոյ միութեան և ամբողջականութեան անյիզլի սկզբունքին համոզումէն:

Պատմական իրողութիւն է, որ Կիլիկիոյ Ս. Աթոռը՝ սկզբնապէս ի Միս մայրաքաղաք՝ միշտ սերտ յարաբերութեան մէջ էր եղած Երուսաղէմի Պատրիարքութեան հետ: Ի. դարու սկիզբին, 1903 ին, Սաղիմական Միաբան մըն էր, Սահակ Բ. Խաչատրեան Կաթողիկոս, որ նոր շրջան մը կը բանար Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատմութեան մէջ: Նոյն սերտակցութեան և սեղմ զործակցութեան ոգին տիրեց նաև Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Անթիլիասեան շրջանին, Եղիշէ Դուբեան և Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքներու գահակալութեանց թարգման և ծաղկուն տարիներուն:

Այս հիմնական ուղեգիծը անընդհատ և անշեղ շարունակուեցաւ Կիլիկեան Կաթողիկոսական Աթոռի և Երուսաղէմի Պատրիարքական Աթոռի միջև Եղիշէ Պատրիարքի գահակալութեան երեսուն տարիներու ընթացքին: Փոխադարձ կարօններու օգտակարային մօտեցումէն շատ անգին և վեր՝ այդ յարաբերութիւնը զսպանակուած էր այն խոր հասկացողութենէն, ըստ որում՝ Հայոց. Եկեղեցւոյ միութիւնը հայ ազգի ընդհանրական շահերուն համար կենսական պայման է:

Մեր նախորդներէն Զարեհ և Խորէն երջանկայիշատակ Կաթողիկոսներուն հանդէպ եղբայրական սիրոյ, անձնական բարեկամութեան և զործակցութեան իր զգացումներն ու տրամադրութիւնները մնացին տոկուն և անայլալի:

* * *

Սիրելի՛ հաւատացեալներ,

Ահաւասիկ գիծեր ու նշմարներ իր անձէն և զործէն, որոնք այլևս պատմութեան անցնող իր կերպարին վրայ պիտի մնան որպէս բնորոշիչ պատկերում:

Անթիլիասի այս սուրբ խորանին վրայ, ուր ինք քանիցս պատարագիչ և քարոզիչ է եղած և իր բանաստեղծական պատկերաւոր խօսքի ոճով Աւետարանի և հայութեան ձայնն է հնչեցուցած, Մենք կ'աղօթենք առ Ամենաբարին Աստուած, որ երկնային երանաւետ խաղաղութեան մէջ ընդունի իր հոգին և իր վաստակը:

Կ'աղօթենք առ Բարձրեալն Աստուած, որ Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը պահէ անփորձ և անվտանգ, շնորհելով անոր ուխտեալ և զինուորեալ Միաբանութեան երկնային իմաստութիւն, նուիրումի վերագորացում, զործունէութեան բարգաւաճում, որպէսզի Ս. Յակոբեանց վանուց ջանք վառ մնայ և նորոգեալ պայծառութեամբ Ս. Լուսաւորչի կանթեղին լոյսը իր մէջէն առատօրէն չողացնէ հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ:

Այս առիթով, եղբայրական սրտակցութեամբ Մեր խոր ցաւակցութիւնները կը յայտնենք Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին՝ Ն. Ս. Օժուրիւն Տ. Տ. Վաղգէն Ա. Հայրապետին, և կը հայցենք Աստուծմէ որ երկա՛ր տարիներ շնորհէ իրեն, առողջութեան և երջանիկ ու բեղմնալից գահակալութեան անսպառ բարիքներով:

Մեր վշտադգած ցաւակցութիւնները կը յայտնենք Երուսաղէմի Պատրիարքութեան Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան և նորընտիր Պատրիարքական Տեղապահ Գերշ. Տ. Թորգոմ Արքեպիսկ. Մանուկեանին, խնդրելով Ամենակալ Աստուծմէ, որ զօրացնէ զինք, երկնառաք իմաստութեան լոյսով առաջնորդէ իր քայլերը, որպէսզի մօտիկ ապագային Երուսաղէմի Ս. Աթոռը օժտուի արժանաւոր Գահակալով և Սիրնի բարձունքէն լոյսը առատօրէն ճաճանչէ Հայոց. Եկեղեցւոյ և հայութեան կեանքին մէջ:

Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի:

ԳԱՐԵԴԻՆ Բ.

Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ

ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺԱԿԱՆ ՏԵՂԱՊԱԶԻ

9 Փետրուար, Ուրբաթ, առաւօտեան ժամը 10ին, Միաբանական Ընդհանուր ժողով գումարուեցաւ Պատրիարքական Տեղապահի ընտրութեան համար: Գալսնի փոխարկուքեամբ (37 ներկայներէն 21 ձայնով) ընտրուեցաւ Ամերիկայոց բազմամեայ Առաջնորդ Գեորգ Ս. Քորզում Արքեպս. Մանուկեանը: 13 ձայն ստացաւ Պատր. Փոխանորդ Գեորգ Ս. Կիւրեղ Նպս. Գաբրիէլեանը: Մեկական ձայն ստացան Գեորգ Ս. Գիւն Արք. եպս. Նազգաբեանը եւ Գեորգ Ս. Դաւիթ եպս. Սահակեանը: ձերմակ փոխ ալ կար:

Ընտրեալը զգաժուած խօսքերով շնորհակալութիւն յայտնեց Միաբանութեան: Անդրադարձաւ կորուստին մեծութեանը, զոր Ս. Յակոբեանց Ուխտը ունեցաւ մահուամբը

Ամեն. Ս. Եղիշէ Պատրիարքին, հայցեց Ամենակալին պատշապանութիւնը Հաստատութեան վրայ, որպէսզի բոլորս մեկ շարունակենք աշխատել լեցնելու իրմով բացուած պարագայը եւ անսասան պահելու այս Արքունի դարաւոր դերը: Խնդրեց Միաբանութեան օժանդակութիւնը այս պատասխանատու եւ բազմերես պարտականութեան մէջ, շարունակել կարենալու համար իր մահով ընդմիջուած զործը: Միաբանութիւնը աջահամբոյրով իր շնորհաւորութիւնը յայտնեց Տեղապահ Ս. Հօր:

— Նոյն օրը պատշոնագրով մը հաղորդուեցաւ ընտրութիւնը Վսեմ. Կրօնից Նախարարին: Հետեւեալն է այդ պատշոնագիրը որուն կը կցենք նաեւ ձանաչման Գիրք, երկու օրեր ետք Վսեմ. Նախարարէն ստացուած:

Jerusalem, 9th February 1990

His Excellency
Mr. Zevulun Hammer
Minister of Religious Affairs
Jerusalem
Your Excellency

We respectfully inform you that a General Assembly of the Brotherhood of St. James of the Armenian Patriarchate of Jerusalem was convened today, Friday, February Ninth, 1990, at 10 a. m., wherein His Eminence Archbishop Torkom Manoogian was elected Locum Tenens by a majority vote of the Brotherhood in accordance with Article 24,

"When the Patriarchal Throne of Jerusalem is left vacant for any cause, the Patriarchal Vicar, in consultation with the Administrative Council shall hasten to convene the General Assembly of the Brotherhood and shall cause same to elect", and sub-section B "The Patriarchal Locum Tenens, who shall be elected by a majority vote and with single name on the ballot ...".

of the Constitution and by laws of the Saint James Brotherhood.

By virtue of these provisions, His Eminence Archbishop Manoogian is vested with the authority and powers implied therein and our rights and privileges ab antiquo.

Respectfully yours,

BISHOP GUREGH KAPIKIAN

Patriarchal Vicar

President of the General Assembly

Fr. PARSEGH KALEMDERIAN

Secretary

of the General Assembly

BISHOP SEVAN GHARIBIAN

Chairman

of the General Assembly

16 Shevat 5750, 11 February 1990

His Excellency
Patriarchal Vicar
Bishop Guregh Kapikian
President of the General Assembly
Your Excellency,

I do hereby confirm receipt of your letter of 9th February 1990 concerning the election of His Eminence Archbishop Torkom Manoogian Locum Tenens.

My congratulation to him for the election, and my best wishes to the Armenian community.

Respectfully Yours,
ZEVULUN HAMMER

ԵՐԱՆԱՇՆՈՐՀ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ ԹԱՂԱՄԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՂ ՀՈԳԵԽՈՐԱԿԱՆՆԵՐ

Ամերիկայէն՝

Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան (Նիւ Եորք), Վարուժան Մ. Վրդ. Կապարաճեան (Շիքսօ), Յուսիկ Մ. Վրդ. Պաղտատեան (Լիվինկսթըն), Գեղամ Մ. Վրդ. Զաքարեան (Ռօչէսթըր), Ղևոնդ Մ. Վրդ. Սամուրեան (Չէմսֆօրտ), Պարէտ Մ. Վրդ. Երէցեան (Քոօլիտէնս), Նուրճան Վրդ. Մանուկեան (Սփրինկֆիլտ), Խոժակ Վրդ. Պարսամեան (Նիւ Եորք), Մուշեղ Վրդ. Թաշեան (Փասատէնս), Հայկազուն Վրդ. Մելքոնեան (Փէնսիլվէնիա), Եզնիկ Վրդ. Պալեան (Նիւ Եորք) և Բաբգէն Վրդ. Անուշեան (Նիւ Եորք):

Ֆրանսայէն՝

Գիւտ Արքեպս. Նազգաշեան (Փարիզ), Ներսիս Մ. Վրդ. Բապուճեան (Ալֆօրվիլ), Ժիրայր Վրդ. Թաշեան (Փարիզ) և Վաչէ Մ. Վրդ. Իգնատիոսեան (Մարսէյլ):

Արժէնթինէն՝

Գիւսակ Վրդ. Մուրաթեան (Պ. Այրէս):

Զուիցերիայէն՝

Վիգէն Վրդ. Այթազեան (Ժընև):

Աւստրալիայէն՝

Աղան Եպս. Պալիօզեան (Սիտնի):

Պրագիլէն՝

Տաթև Եպս. Ղարիպեան (Ս. Փաւլոս):

Յուդանանէն՝

Վահան Եպս. Թօփալեան (Ամման):

Իսկ Հմայեակ Եպս. Ինգոյեան (Մամբիէն), որ հոս կը գտնուէր Մանուկեան տօնին առիթով և որ պիտի մեկնէր Պատրիարքի մահուան վաղորդայնին, յետաձգեց իր մեկնումը, բերելու համար իր մասնակցութիւնը Լուսահոգիի թաղումին:

Բացի Միաբանութեան անդամներէն, մեր մէջ ունեցանք Ամենայն Հայոց Հայրապետի ներկայացուցիչ Ներսէս Արքեպս. Պաղտատեանը (Ս. էջմիածնէն) և Մ. Տ. Կիլիկիոյ Հայրապետի ներկայացուցիչ Սահակ Արքեպս. Այվազեանը (Աթէնքէն), իսկ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան կողմէ ներկայ էր Մեսրոպ Եպս. Մուրաթեան: Իսկ Մայր Հայրենիքէն մեր մէջ ունէինք Խոր-Վիրապի վանահայր Գուրգէն Ա. Քնյ. Մուրաթեանը, որ Հմայեակ Եպս. Ինգոյեանի ժամանած էր Ս. Մանուկեան առիթով և յետաձգեց իր մեկնումը:

Վերայիշեալ Միաբան Սրբազաններն ու Հայրերը, բացի Եզնիկ Վրդ. Էն, 8-20 Մարտի ընթացքին վերստին ժամանեցին Երուսաղէմ, մասնակցելու համար Պատրիարքական ընտրութեան: Այս անգամ ժամանեցին նաև Յակոբ Եպս. Վարդանեանը՝ Մարսէյլէն և Վազգէն Վրդ. Կարայեանը՝ Նիւ Եորքէն:

Իսկ Թորգոմ Արքեպս., ընտրուած ըլլալով Տեղապահ, արդէն մնացած էր Երուսաղէմ:

ԱՄԵՆ. Տ. ՇՆՈՐՀՔ ՊԱՏՐԻԱՐԲԻ ՍԱՀՈՒԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

Խոր ցաւով համակուեցանք Ամենապատիւ Տ. Շնորհք Պատրիարքի մահուան բօթին ի լուր: Անժամանակ մահ մը մանաւանդ այս օրերուն, երբ այնքան նօսրացած են շարքերը մեր եկեղեցւոյ արժեքը եկեղեցականներուն:

Երեք առիթներով մենք անձնապէս եղանք վկան շատ նուիրեալ Հայ եկեղեցականի վայել իր գործակերպին և ծառայութեան, որ ի յայտ բերաւ հանգուցեալ Ս. Պատրիարքը իր հոգեւորական ծառայութեան օրերուն, մասնաւորաբար Սուրբ Երուսաղէմի մէջ:

Առանցմէ առաջինը իր ծառայութեան շրջանն է որպէս Տեսուչ Ս. Թակոբեանց Տպարանի, ուր մենք ալ կր պաշտօնավարէինք որպէս օգնական Տեսչի: Հոգիի և մաքի մեծութիւն եղող մեծանուն Պատրիարքներու ղեկավարութեան տակ այդ օրերուն Ս. Թակոբեանց վանական մեր Տպարանը իր գործունէութեան ընթացքին նախապատուութիւնը կու տար լոյս աշխարհ բերելու և ապագայի ունիւթի հատորներ, որոնք ըլլային աշխուժեցողութեան մեր ազգային ու եկեղեցական մշակոյթին, մեր եկեղեցւոյ ծիսական մշակոյթին: Նիւթապաշտ, վաճառականական, շահաբեր գործերու հետաքրքրութիւնը քովտի, երրորդական, չորրորդական կարեւորութիւն ունէր: Այլ խօսքով, Տպարանը իր ազգային, մշակութային, կրօնական իսկական կոչումին է որ կը ծառայէր: Օրուան Տեսուչ Տ. Շնորհք Վրդ. ի ծառայութիւնը այս տեսակէտէն կ'արժեւորուէր խորապէս ամէն տարի նշուողագոյն տոննակ մը հատորներու ապագութեամբ: Առաւել, իր Զանգերով կը հաստատուէր կարգ ու կանոն ապարանէն ներս, մասնաւորաբար կը դասաւորուէր գրասենեակը, կը հրաւիրուէր անտեսագէտ ու վկայեալ հաշուեպահ Պր. Եղուարդ Խնտամեանը, որ արդիական կանոնաւորութեամբ կ'օժտէր Տպարանի հաշուական գրութիւնը, տոմարները, գրոց և ապա-

գրական պիտոյքներու մթերանոցը, որով Տպարանը կը վերածուէր հոգեւոր ու ազգային հետաքրքրութիւններով գործօն մեղուանոցի մը:

Երկրորդ առիթը որ ունեցանք ըլլալու հետը հանգուցեալ Պատրիարքին իր Լուսարարապետութեան շրջանն էր Հայ Երուսաղէմէն ներս, 1957-1960 թուականներուն, ուր մենք գործեալ հանգիստացանք մօտիկ գործակից մը իրեն իրրե Դանձատան Թանձախումբի անդամ, իրրե տեղւոյն վանական պայմաններուն ծանօթ Միտրանը Ս. Աթոռին:

Ան եղաւ խորապէս նախանձախնդիր, նուիրութեով ու գործով լեցուն Լուսարարապետը մեր Ս. Աթոռին: Ամէն շաբաթ մեր ընկերակցութեամբ պիտի այցելէր Երուսաղէմի հայապատկան Սրբաւայրերը որոնց արարողական կանոնաւորութեան սրտագին հետամտողն էր: Այդ օրերու Ս. Տեղեաց յատուկ գոյովիճակին (Status Quo) խտտութիւնը արգելք մը չէր իրեն համար, որպէսզի նորոգութեան և բարեփոխութեան ենթարկէ Բեթղհէմի Սուրբ Մինդեան Տաճարին կառոյցն ու սրբանկարները, որոնց նորոգութեան համար ի սպաս դրաւ անձնապէս իր նկարիչի շնորհները: Նոյն բարեկարգութիւնները կատարուեցան Ս. Թարութեան Տաճարէն ներս: Իսկ ձմեռնային Զրնգեղանքին աւերուած Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածօր Գերեզմանի Տաճարին վերայարդարութիւն և արարողութեանց վերսկսման գործին մէջ բերաւ իր գրական գործակցութիւնը, նոյնիսկ ի հեծուկս մեր վանական կազմի շարք մը իշխանաւորներուն, որոնք չգիւնացողութեան մասնագետութիւններով տարուած, կ'ուզէին ձգձգել Ս. Աստուածածօր Տաճարի վերայարդարման գործը, ինչ որ վառագ մըն էր մեր իրաւական գոյովիճակին համար:

Իրրե Լուսարարապետ Ս. Աթոռոյ, եղաւ աւանդապահ, հոգեւոր և մեր արարողութեանց կանոնաւորութեան և պատշաճօրէն իրագործութիւն նախանձախնդիր պաշտօնեան: Մեր եկեղեցւոյ գանձատան մեծարժէք սպասներուն, զգեստուց և գանձատունէն ներս գտնուող ծիսական ձեռագիրներու աննահանջ և արթուն պահակը:

Վանական հակամարտութեանց յերկու-
րանքներէին միայն ու միայն այն զբո-
ւարտութիւնները, որոնք յետագային
չրջան ըրին իր և Տ. Սուրէն Արքեպս-
ֆէմհանանի մասին, երբ Հայ մամուլի
հրապարակը ողողուեցաւ Լոնտոնի Սոթպի
վաճառատան մէջ վաճառքի դրուած Հայ
ձեռագիրներու կապակցութեամբ: Յերկու-
րանքները մարդոց՝ որոնք 1962-1972
մեր Գանձատան պահպանութիւնը ենթար-
կեցին անկերպարան կացութեան մը:

Դժբախտաբար մեր վանական ներքին
վէճերն ու անհամաձայնութիւնները տխուր
վերջակէտ մը դրին նուիրեալ և զիտակից
Լուսարարապետի իր պաշտօնավարութեան
և իրեն համար բացին Կ. Պոլսոյ Պատ-
րիարքութեան ասպարէզը:

Ազգային և հոգեւոր իր նուիրեալ
ծառայութեան դրական ուրիշ մէկ ապա-
ցոյցը եղաւ իր պաշտօնավարութիւնը
որպէս Պատրիարք Կոստանդնուպոլսոյ,
Հերոսական նուիրումով մը ան, հակառակ
տիրող քաղաքական ռէժիմին, իր հայրա-
կան սիրոյն, խնամքին և հոգածութեան
առարկան ըրաւ մինչև հեռաւոր, բռնա-
գրաւեալ հայկական գաւառներու աւերակե-
ալ վանքերն ու եկեղեցիները, գաւառ-
ներուն մէջ ազգային ու հոգեւոր ներշնչ-
ութենէն զերծ մնացած ու վայրափառին
ցրուած մեր ժողովուրդին զաւակները,
որոնց բոլորին անձամբ տարաւ Ս. Հա-
ղորդութեան ու Հայ Միառնին շնորհն ու
հոգեկան զօրութիւնը: Ու ձեռագիրներու
վաճառքով զրպարտուած այս մեծ եկեղե-
ցականը՝ այդ օրերուն յատկապէս եղաւ
Հայ ձեռագիրներու հաւաքողն ու ամբա-
րողը ազգային ապահով հաստատութիւն-
ներու մէջ, որոնց վկան եղած ենք մենք
անձնապէս, և որոնց մանրամասնութիւն-
ները կարելի չէ առայժմ լոյս աշխարհ
բերել, քաղաքական տուեալ պայմաննե-
րուն մէջ:

Մենք ունինք միայն աղօթք և խունկ
Հայ եկեղեցւոյ նուիրեալ և անձնորդի հո-
գեւորականի յիշատակին ու ցաւը, միայն
խորունկ ցաւը իր անժամանակ և արկա-
ծանար մահուան:

ԿԻՒԵՆՆ ԵՊՍ. ԳԱՐԻԿԵԱՆ

ՇՆՈՐՀԱԼԻ ՊԱՏՐԻԱՐԷԸ

Մինչ կը սգայինք անակնկալ մահը
Ս. Աթոռոյս Ամեն. Տ. Եղիշէ Պատրիար-
քին, Ս. Էջմիածնէն կը հասնէր հեռագիր
մը, որ կը գուժէր նոյնքան անակնկալ -
և ցաւալի - մահը Թրքահայոց Ամեն. Տ.
Շնորհք Պատրիարքին:

Արդարեւ, Կ. Պոլսոյ պատմական Ա.
թոռին Գահակալը մահը կը դիմաւորէր
Զորեքշարթի, 7 Մարտին, Եղիշէ Սրբա-
ղանի մահէն 34 օրեր ետք միայն, Մայր
Հայրենիքի մէջ, գլորելով Մայր Աթոռոյ
վեհարանի սանդուխներէն: Սրբաղանը
իր յաճախակի այցելութիւններէն մին էր
որ կու տար հայրենի երկրին, հակառակ
իր յառաջացեալ տարիքին սիրայօժար
յանձն առնելով դժուարութիւնները ճամ-
բորդութեան: Այդպէս կ'ընէր Սրբաղանը
ամէն անգամ որ այդ կը պահանջէր ցե-
րագոյն շահը Հայց. եկեղեցիին - եպիս-
կոպոսական ժողովներ, համազգային բնոյ.
թով յոբելինական հանդիսութիւններ -
կամ կարելի ըլլար դոյզն օգնութիւն մը
մատուցանել, նիւթական թէ բարոյական,
հայրենարնակ հայութեան - երկրաշար-
ժէն պատուհասուածներուն կամ Ղարա-
բաղեան վայրագութիւնէն գաղթածներուն:

Վատն էմ թէ անարգած չեմ ըլլար
իր պայծառ յիշատակը, ոչ ալ վշտացուե-
ցած իր բարի հոգին, եթէ անտեղի գտնեմ
անժամանակ բառը, իր և իր տարեկիցնե-
րուն համար ստէպ գործածուած: Սաղմո-
սերգուն եօթանասունը ունի իբրեւ դու-
մար մարդու կեանքի տարիներուն և, ա-
ռաւելագոյն պարագային, ութսունը:

Տ. Շնորհք Պատրիարք բախտը ունե-
ցաւ ըլլալու Պոլսոյ պատմական Աթոռին
վրայ ամենէն երկար բազմած Գահակալը!
(Զմոռնանք ըսել թէ Եղիշէ Սրբաղանն ալ
եղաւ Շղթայակրէն յագին ամենէն երկար
գահակալած Պատրիարքը Ս. Աթոռոյս):

Մենք սովոր ենք մեծ մարդոց մահ-
ուան առիթով խօսիլ անոնց բարեմառ-
նութեան մասին, վեր առնել փայլուն ու
կարկառուն գիծերը անոնց նկարագրին:
Հանգուցեալի պարագային, այդ գիծերէն

ամենէն ամուր քաշուածներն էին բարեպաշտութիւնը և մաքրակրօնութիւնը: Կը յիշեմ թէ ինչպէ՛ս, երբ վեհափառին այցելութեան առիթով հոս եկած էր 1975ին, Եկեղեցւոյ մուտքին կօշիկին փոխարէն հողաթափը կ'ընդունէր իր սաքին: Իսկ իր մաքրակենցաղ ու ամբասիր վարքը ապահովեցին իրեն համբաւ մը, որ մնաց անխորտակելի իր ամենէն երդուեալ հակառկորդներուն իսկ նկատելէն: Ի մի խօսք, «յորովայնէ ընտրեալ» հոգեւորական մըն էր, իր կեանքովն ու գործովը իր պաշտօնը լաւագոյնս փառաւորած և փոխադարձաբար անով փառաւորուած:

Շնորհք Պատրիարք, բացի իր համբաւէն ու շինարարական, կրթական ու կազմակերպչական գործերէն — Երուսաղէմ, Անթիիոս, Լոստոն, Ամերիկա և Պոլիս —, իր ետին կը թողու մօտ տասնեակ մը հատորներ, գրուած առաւելաբար իր Պատրիարքութեան օրերուն, որոնք եթէ իրեն չեն ապահովեր գրական համբաւ մը, գէթ փաստը կը բերեն գիրով ևս իր հօտին ու համայնքին ծառայելու համբուրելի իր ոգիին: Դիտէր կրօնական հարցերուն մօտենալ նոր հայեցակէտերով ու անոնց տաղաւարած անկորնչելի ճշմարտութիւնները վերբերել նոր ու հմայիչ երանգներով:

Հանգուցեալը իր գործերուն մէջ լայն տեղ առած է սրբոց վարքագրութեան, լուսարձակի տակ առնելով նաև սուրբերը այլադասան Եկեղեցիներու — մեծագոյնները անշուշտ —, այն քաջ համոզուածով թէ քրիստոնեան անոնց նմանիլ փորձելու, անոնց շաւիղէն ընթանալու պարագային է միայն որ կրնայ ինքզինք կատարելագործել, մօտենալով Գերագոյն կատարեալին: «Աւագ Շաբաթ», «Տաղաւար Տօներ», «Մեծ Պահոց կիրակիներ», «Գունագեղ (Յինանց) կիրակիներ և Հոգեգալուստ», «Աստուածաշնչական Սուրբեր», «Հայագգի Սուրբեր», «Համաքրիստոնէական Սուրբեր» և նման անուններով յորջորջուած իր հեղինակութիւնները կը բերեն անգանցառելի նպաստ մը մեր կրօնական գրականութեան ու սրբոց վարքագրութեան: Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեանի համառօտ Վուրբք և Տօնքսին դի-

մաց, Շնորհք Պատրիարք Գալուստեանի գործերը լայն կը բանան մեր առջև ծալքերը սուրբերու ներքին կեանքին:

Քրիստոնէական կրօնի բարեմասնութիւններէն են հանդուրժողութիւնն ու ներողամտութիւնը: Հանգուցեալը անոնց գերազանց ապացոյցը տուաւ 1980ին երբ հոս կը գտնուէր մասնակցելու համար Սաղիմահայ Հոգեւորականներու ժողովին: Դանի մը յօգուածներ ստորագրած էի «Սիոն»ի մէջ, գրախօսելու «Համաքրիստոնէական Սուրբեր» հատորը, մատնանշելով կարգ մը վրէպներ: Իր Ս. Աթոռ ժամանումը, իր հետ անխուսափելի հանդիպումի մը հաւանականութեամբ, սկսաւ անհանգիստ ընել զիս: Իրեն յատկացուած յարկաբաժնի մուտքին՝ դէմ գտայ զինք, քաղցր ժպիտը դէմքին: «Եկուր, ըսաւ, ես մեղքերդ կը ներեմ, դուն ալ մեղքերս ներէ» (մեղքը զեղչուած անշուշտ կրօնական իր երանգէն): Ընդունեց իմ մատնանշած վրէպներէս ոմանք, իբր արդիւնք աղբիւրներու այլադասութեան, և ես ալ իմ կարգին ընդունեցի մի քանին իմ վրէպներէն, արդիւնք՝ հապճեպ դատողութեան: Իր նշումները հրատարակել տուի «Սիոն»ի մէջ ու հարցը փակուցաւ փոխադարձ զիջումներով ու անուշուրթեամբ:

Շնորհք Պատրիարք կատարած է նաև շնորհնակալ աշխատանքը աշխարհաբարի թարգմանելու ներսէս Շնորհալիի «Յիսուս Որդին և Հինգանրական»ը:

Պատրիարքը գիրի շնորհին հետ ունէր նաև խօսելու շնորհը, թէ՛ իբր քարոզիչ և թէ՛ իբր դասախօս: Մեծ հաճոյք էր ունենդրել զինք, երբ յաճախակի կը հրաւիրուէր բանախօսելու Ս. Թարգմանչաց Երջանուարտից Միութեան Վարչութեանէն, 1956-60 երուսաղէմ իր կեցութեան քառամեայ շրջանին:

Երջանկայիշատակ Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքը շատ իմաստուն գաղափարը յղացած էր Տ. Շնորհք վերակոչելով իր ձեռնաստուն Արշակ Սարկաւազը: Շնորհալի Պատրիարքը լիովին արժեւորեց իրեն տրուած նոր անունը:

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻԾԵՐ

ՀՈԳԵԼՈՅՍ Տ. ՇՆՈՐՀՔ ՊԱՏՐԻԱՐԻՔ ԳԱՆՈՒՍՏԵԱՆԻ

Տ. Շնորհք Պատրիարք Գալուստեան, աւագանի անունով Արշակ, ծնած է Իյոյ (Կեսարիա) 1913ին: Մանուկ հասակէն որբանալով՝ 1920ին կը մտնէ Թալասի Ամերիկեան որբանոցը, ատեն մը ետք փոխադրուելով Նազարէթի Ամերիկեան որբանոցը: 1927ի ամբան կ'ընդունուի Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանը, ուր աչքի կը զարնէ իր ուշիմութեամբ ու աշխատասիրութեամբ: 1932ին, աւարտելով վարժարանի ընթացքը, Սարկաւազ կը ձեռնադրուի Թորգոմ Պատրիարքէն եւ կ'անցնի Ընծայարանի բաժինը: Անոր եռամեայ ընթացքն ալ յաջողապէս աւարտելով, 4 Օգոստոս 1935ին, Վարդապետի տօնին, Նոյն մեծագործ Պատրիարքէն կը ձեռնադրուի կուսակրօն Քահանայ, իրեն օծակից ունենալով Արթուր Արղ. Հատիտեանը (ապա կարգաթող):

Նորընծայ արեղայի վանուցս մէջ վարած պաշտօններէն առաջինը կ'ըլլայ փոխ Տեսչութիւնը Ժառ. Վարժարանին եւ Ընծայարանին (1936 - 1937): Նոյն ատեն կ'ըլլայ Գաւազանակիրը իր հոգեծնողին ու կը ստանձնէ դասեր զոյգ վարժարաններուն մէջ: 1937ին կը ստանայ Վարդապետական աստիճան ու կը նշանակուի Տեսուչ Ս. Յակոբեանց Տպարանին եւ փոխ Խմբագիր «Սիոն» պաշտօնաթերթին, ուր կարելի է հանդիպիլ իր ստորագրութեան՝ կրօնական յօդուածներու ներքեւ: 1940ին կը հեռանայ Ս. Քաղաքէն, նախ Հայֆա, ուր տարի մը կը վարէ հովուական պաշտօն, եւ ապա Անթիլիաս, ուր երեք տարիներ կը վարէ Տեսչութիւնը Մ. Տ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեմանին: Բ. Համաշխարհային Պատերազմի զինադադարին զինք կը գտնենք Լոնտոն, իրեւ Հոգեւոր Տեսուչ: Հոն եւս երեք տարիներ մնալէ ետք կ'անցնի Սմերիկա, հրաւերովը Առաջնորդ Տիրան Եպս. Ներսոյեանի: Հոն նախ կը հովուէ Փէթըրսընի եւ շրջակայից հայութիւնը (Նիւ Ճըրզի) եւ ապա, 1950ին, փոխադրուելով Նիւ Եորք, կը ստանձնէ Խմբագրութիւնը Առաջնորդարանի «Հայաստանեայց Եկեղեցի» պաշտօնաթերթին: 1952ին կը ստանայ Մայրաքոյն Վարդապետութեան աստիճան եւ կը փոխադրուի Լոս Անճելես, ընտրուած ըլլալով Առաջնորդ Գալիֆորնիոյ Քեմին: Երեք տարիներ ետք Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ կ'ընդունի Եպիսկոպական Օծում՝ նորընտիր Տ. Տ. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսէն: 1956ին կը վերադառնայ Ս. Աթոռ, կը վերստանձնէ դասաւանդութիւնը Ընծայարանէն ներս եւ, 25 Մարտ 1957ին, Տիրան Արքեպս. Պատրիարք ընտրուելէն հինգ օրեր ետք, կ'ընտրուի Լուսարարապետ Ս. Աթոռոյ:

1960 տարուոյ Ամանորի վաղորդայնին, Տ. Շնորհք Եպիսկ., Տ. Թորգոմ Վրդ. Մանուկեանի եւ Տ. Վազգէն Վրդ. Գրպըրսլեանի (այժմ կարգաթող) հետ, Յորդանանեան իշխանութեանց հրահանգով կը հեռացուի Երուսաղէմէն: 11 Հոկտեմբեր 1961ին, վախճանեալ Գարեգին Պատրիարք Խաչատուրեանի իբր յաջորդ, կ'ընտրուի Պատրիարք Կ. Պոլսոյ Աթոռին: Քահ կը բարձրանայ 1962 տարուան երրորդ օրը:

Երեք տասնամեակներու մօտեցող իր Պատրիարքութեան շրջանին, Շնորհք Արք. բազան հովուական այցելութիւններ տուած է աշխարհի տարածքին ջրուած բազմաթիւ հայ գաղութներու, մխիթարելով եւ ամրապնդելով տարասփիւռ իր ազգակիցները եւ մխիթարուելով ինքնին: Եւ այս՝ հակառակ իր առողջական վիճակի գրեթէ մնայուն փափկութեան: 1985ին տօնուած է իր Քահանայութեան Յիսնամայ Յորեմանը, պատշաճ շուքով ու հանդիսութեամբ:

Արբազանին անշնչացած մարմինը Ս. Էջմիածնէն բերուած է Իսթանպուլ, ուր 18 Մարտի Կիրակին կատարուած է վերջին Օծումը եւ յուղարկուորութիւնը, նախագահութեամբ Մայր Աթոռոյ Դիւանապետ Ներսէս Արքեպս. Պօղոսեանի:

Մաղթներ որ Տէրը լայն բանայ իր արքայութեան դռները վաստակաշատ Պատրիարքի հոգւոյն զիմաց եւ արժանաւոր յաջորդ մը յարուցանէ Պոլսոյ թափուր գահին:

Երջանկայիշատակ
 Տ. ՇՆՈՐՀԻ Ա. ԱՐԲ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ
 Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ

Երջամկայիշատակ
Տ. ՏԻՐԱՆ Ա. ԱՐՔ. ՆԵՐՍՈՅԵԱՆ
Նախկին Ընտրեալ Պատրիարք Ա. Երուսաղէմի

Տ. ՏԻՐԱՆ ԱՐՔԵՊՍ. ՆԵՐՍՈՅԵԱՆ

(ՆԱԽԿԻՆ ԸՆՏՐԵԱԼ - ՊԱՏՐԻԱՐԻՔ ԵՐՈՒՍԱԿԷՄԻ Ս. ԱԹՈՒԻՆ)

Անցնող տարուան Սեպտեմբերի մուտքին, Տ. Եղիշէ Պատրիարքի վախճանումէն ճիշդ հինգ ամիսներ առաջ, Նիւ Եորքի մէջ իր աչքերը յափտենապէս փակած է Հայ Եկեղեցւոյ եպիսկոպոսական դասուն երկու եղիցազոյն անդամներէն մին՝ Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսիսեանը, իր ծննդեան ի 5րդ տարեդարձը տօնելէն քանի մը օրեր ետք:

Ծնած Այնթապ, 23 Օգոստոս 1804ին, քահանայական ընտանիքէ, փոքրիկն Ներսէս Թաւուքեանն Առաջին Աշխարհամարտին ընտանեօք կը բռնէ տարագրութեան փշոտ ճամբան մինչեւ Սիրիոյ անապատները: 1919ին ընտանիքը կը վերադառնայ Այնթապ:

1921ին, Այնթապի հերոսամարտի աւարտին, պատանին Ներսէս կը զրկուի Երուսաղէմ, աշակերտելու նոր վերաբացուած Ժառանգաւորաց Վարժարանին, որուն ընթացքը յաջողութեամբ աւարտելէ ետք 1926ին կը ձեռնադրուի Սարկաւազ Տ. Եղիշէ Դուրեան Պատրիարքէն եւ կը ստանձնէ դասեր ժառ. Վարժարանի մէջ: Ընծայարանի ընթացքն ալ բոլորելէ ետք, 22 Յուլիս 1928ին, Վարդապետի տօնին, կուսակրօն Արեւիկայ կը ձեռնադրուի նոյն մեծաշնորհ Պատրիարքէն, իրեն օծակից ունենալով իրեն տարեկից ու հայրենակից Նորայր Արեւիկայ Պողարեանը (այժմ Արքեպս.), որուն հետ նոյն տարին կը զրկուի Անգլիա, ուր երկու տարիներ կը հետեւի աստուածաբանական դասընթացքի, նախ Եօրքշաբի եւ ապա Լոնտոնի մէջ:

Երուսաղէմ դարձին՝ դասեր կը ստանձնէ Ժառնգ. Վարժարանի եւ Ընծայարանի մէջ: 1931ի գարնան, «Սիոն»ի Խմբագրապետ Բաբգէն Եպս. Կիլիշէրեանի Մ. Տ. Կիլիկիոյ իբր Աթոռակից Կաթողիկոս Լիբանան մեկնումէն ետք, մինչեւ նոյն տարւոյն վերջը՝ Թորգոմ Պատրիարքի ընտրութիւնը, կը ստանձնէ Խմբագրութիւնը Ս. Աթոռոյ պաշտօնաթերթին, իսկ 1932ին՝ Ժառնգ. Վարժարանի եւ Ընծայարանի Տեսչութեան կարեւոր պաշտօնը, զոր կը վարէ մինչեւ 1937ի Մարտ ամիսը: Իր Տեսչութեան օրով Վարժարանը ապրեցաւ իր փառքի օրերը, չըսելու համար իր ոսկեդարը: 1938ին Տիրան Վրդ. կը մեկնի արտասահման հովուական պաշտօնով: Տարի մը կը մնայ Փարիզ, իբր օգնական՝ Առաջնորդ Վառնապուհ Սրբազանին: Տարի մը ետք կ'անցնի Լոնտոն, ուր կը մնայ Բ. Աշխարհամարտի ծանր օրերուն, իրբեւ հովիւ եւ Առաջնորդ Անգլիոյ Հայ գաղութին: Ընտրուած ըլլալով Առաջնորդ Ամբիկահայոց, 1944ի աշնան կը մեկնի Նիւ Եորք, իսկ յաջորդ ամրան, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մէջ կ'ընդունի Եպիսկոպոսական Օծում՝ ձեռամբ նորընտիր Տ. Տ. Գէորգ Զ. Չէօրէքեան Կաթողիկոսի: Մինչեւ 1954, մօտ տասը տարիներ մեծ ձեռնհասութեամբ եւ օրինակելի վարչագիտութեամբ հովուեց արտասահմանի մեծագոյն հայ գաղութը, վերընտրուելով երկիցս: 1951ին նոյն Վեհափառէն կը ստանայ Արքութեան տիտղոս:

1955 Սեպտեմբերին հրաժարեալ Առաջնորդը կը վերադառնայ իր Հոգեւոր Տունը եւ յաջորդ տարի կ'ընտրուի Տեղապահ Երուսաղէմի Առաք. Աթոռի Պատրիարքութեան իսկ 1957 Մարտ 20ին Պատրիարք — 1949ին. Կիրեղ Բ. Պատրիարքի անժամանակ մահէն ի վեր Թափուր մնացած գահին: Սակայն Յորդանանի կառավարութիւնը (որուն իշխանութիւնը այդ օրերուն կը տարածուէր նաեւ արեւելեան Երուսաղէմի վրայ) ոչ միայն կը մերժէ ճանաչման հրովարտակը շնորհել Ընտրեալ-Պատրիարքին, այլեւ 30 Օգոստոս 1958ին կ'արտաքսէ զինք Ս. Երկրէն: Ու քաղմահմուտ Սրբազանը կը վերադառնայ Ամբիկա, ուր կը մնայ լման 31 տարիներ (աւելի քան կէսը քահանայական իր կեանքին), հեռու՝ հովուական կամ վարչական պաշտօններէ, հետամուտ սակայն իր կեանքին հայթայթելու Տիրոջ այգիին հիմը դնելով այդ նպատակին համար Ս. Ներսէս Աստուածաբանական ձեմարանին:

ՏԻՐԱՆ ԱՐՔԵՊՍ. ՆԵՐՍՈՅԵԱՆԻ ՄԱՀՈՒԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

Ո՞րն է մարդու մեծութեան ամենէն ճշգրիտ չափանիշը, հարց տուած եմ յաճախ ես ինծի: Եթէ չեմ սխալիր, դրական վկայութիւնն է ան, աւելի ճիշդ՝ հաստատուած քարձր արժանիքներուն ու նկարագրի ուղիղ գիծերուն՝ որ կու գայ իր թշնամիէն ու հակառակորդէն: Այս պարագան կը ճշմարտութիւնն չափէ շատ մը բան: Դժուար է այնպէս ալ հանգուցեալ Տիրան Արքեպս. Ներսոյեանի վրայ: — Անձամբ լսած եմ իրեն ընդդիմադիր հոսանքի պարագլուխներէն իր մասին եղած հետեւեալ քարձրանպատ արտայայտութիւնները. «Հանճարային միտք ունի, բացառիկ ուշիմութիւն մը», «կազմակերպչական զօրաւոր տաղանդ ունի, վարչական անվիճելի կարողութիւն»: Լիովին կը բաժնեմ անոնց կարծիքը:

Ժանչցալ գինք մօտէն 1955-58 թիւերին: Հաճոյքով ու հիացումով կը լսէի իր քարոզները, որոնք կու գային աստուածաբանական գիտելիքներով ճշմարտացի միտքէ մը ու քրիստոնէական մեղքացած սիրով ակադեմիկ սիրտ մը կրող անձնագոյն հոգեւորականէ մը: Իր խօսքերով գիտէի հպիւ մը սրտին ու զգացումներուն, որոնք յոգնած էին գաղափար ծամողներու աժան ու տափակ քարոզներէն կամ քարոզը բնացանցութեամբ կամ իմաստասիրական տեսութիւններով խճողել փորձողներու սեթեւեթեալ ու դժուարամարս խօսքերէն:

Ուզեց հոգեին ծառայել մեր վանքէն ու գաղութէն ներս, մօտ տարի ու կէս տեղով իր փոթորկալոյդ (ընտրեալ) պատրիարքութեան շրջանին: Ընել լաւ ու մեծ բաներ, օգտակար ու հայուն վարկն ու արժանապատուութիւնը բարձրացնող բաներ: Բայց բարի կամեցողութիւնը չ'արժեւորուիր առանց խաղաղութեան բարիքին:

Վանական այլ հաստատութիւններու շարքին, ուզեց Տպարանը ևս բարեկալ: Գել: Այդ թիւերին, Տեսչին հրահանգով, ես էի ստանձնած հաշուեպահութիւնը մեր Տպարանին: Պատրիարքարան կանչեց զիս օր մը, հաշուետւոյներով միատեղ, ու թելադրեց գործադրել հաշուական նոր մէթոտ մը, զոր իր հետ էր բերած Ամերիկայէն: «Ամսուն վերջը ա՛յս սխաղէմով հաշիւ կ'ուզեմ քեզմէ, գիտեմ թէ բաւարար ուշիմութիւնը ունիս գայ ընելու», բաւ քիչ մը լուրջ ու խստաբիր: Զիշդ ըսեմ՝ զոյ մը մտաւ սիրտս: Շատ բան չէի հասկցած մօտ կէս ժամ տեղով իր բացատրութիւններէն: Քսանմէկերորդ օրն էր ամսուան ու հետո չէր ժամկէտը: Ամիսը չվերջացած՝ հեռացուած էր երկրէն: Թեթեւութիւն մը բարեխառնել ջանաց տխուր պատահարէն պատճառուած ծով վիշտը:

Ափսոս որ չկրցանք զինքը տեսնել — աւելի ճիշդ՝ իր ներկայութիւնը վայելել — համազգային վշտի ու կորանքի այդ սե օրէն ասդին: Մեկնումներ կան՝ որոնք մահու չափ ծանր կը կշռեն:

Գ. Ժ.

Տիրան Սրբազան անմասն չէ մնացած նաեւ գրական աշխատանքէ: Իր «Պատարագամատոյց», Ամերիկա լոյս տեսած Հայերէն եւ Անգլերէն լեզուներով, մեր Պատարագին համը ու վեհութիւնը օտարին մատուցակող ամենէն յարմար հրատարակութիւնը կը մնայ ցարդ: Իր «A Christian Approach to Communism»-ը, Անգլիա հրատարակուած եւ գերազանցօրէն բարձրորակ Անգլերէնով գրուած, իր տեսակին մէջ եզակի եւ քիչնու մատչելի գործ մըն է: Ունի նաեւ «Վարդապետական Դիրքը Հայց. Եկեղեցւոյ», «Եկեղեցւոյն ներս Համաշխարհային Խորհուրդը» եւ քանի մը ծիսական մանր գործեր:

Տէրը թող իր առատ լոյսերուն մէջ հանգչեցնէ տառապած հոգին իր Եկեղեցւոյ այս վաստակաւոր ու ծառայաշատ պաշտօնէին:

Տ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Ծ. ՎՐԴ. ՄՈՒՇԵԱՆ

(1918 — 1990)

Տիրան Սրբազանի եւ զոյգ Պատրիարքներու մահէն ետք, Հայց. Եկեղեցին դժբախտութիւնը ունեցաւ Մարտ ամսու ընթացքին կորսնցնելու նաեւ երկուքը իր վաստակաւոր ու նուիրեալ պաշտօնեաներէն:

Անոնցմէ առաջինն է Ս. Ուխտիս վարդապետական դասուն երիցագոյն անդամ Տ. Յարութիւն Ծ. Վրդ. Մուշեանը, որ իր աչքերը փակեց Արժէնթինի մայրաքաղաք Պուէնոս Այրէսի մէջ, ուր կը մնար 1952էն ի վեր իրրեւ հովիւ, կրթական տեսուչ եւ ապա իրը Առաջնորդական Փոխանորդ: Մահը պատահած է 10 Մարտի Շաբաթ օրը:

Աւագանի անունով Սարգիս, ան իր աչքերը բացած է Տարսոնի մէջ՝ 1918ին: Հանրեցի իր ծնողքը կը փոխադրուի Ալէքսանտրէթ, ուր կը յաճախէ Մանկապարտէզ: Իսկ նախակրթութիւնը կը ստանայ 1927էն սկսեալ Գրըզլսանի մէջ, Սիւրիա: 1934 Օգոստոսին կու գայ Երուսաղէմ, ուր կ'ուսանի եօթ տարիներ, առաջին չորսը ժառ. Վարժարանի մէջ — որոնց աւարտին (1938) կը ձեռնադրուի Սարկաւագ՝ Տ. Քորզում Պատրիարքէն — եւ վերջին երեքը՝ Ընծայարանի բաժնին մէջ: 24 Օգոստոս 1941ին կուսակրօն Բահանայ կը ձեռնադրուի Տ. Մեսրոպ Պատրիարքէն, իրեն օժակից ունեւալով Իսահակ Արդ. Ղազարեանը (ապա Ծ. Վրդ. եւ վախճանած Ամերիկա 1985ին):

Երիտասարդ արեղան նախ կը կարգուի Գաւազանակիր իր հոգեծնողին եւ Հանդերձապետ: Յաջորդ տարի կը զրկուի Ամման, իրրեւ Հովիւ Անդր-Յորդանանի հայու. թեան եւ Տեսուչ (եւ ուսուցիչ) տեղւոյն Հեթումեան ազգային Նախակրթարանին եւ երեք տարիներ, մինչեւ 1945, կը մնայ նոյն պաշտօնին վրայ: Յետոյ մէկական տարի կը վարէ Տեսչութիւնը Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին եւ Բեթղեհէմի Ս. Ծննդեան վանուց: Անկէ ետք զանազան մանր պաշտօններ կը ստանձնէ Մայրավանքէն ներս ու Սերովրէ Վրդ. Մանուկեանի Ամերիկայի Նուիրակութեան միջոցին առժամաբար կը վարէ Տեսչութիւնը Ս. Թարգմանչաց Վարժարանին:

Սակայն Յարութիւն Վրդ.ի հոգեւոր-կրթական գործունէութեան ամենէն րեւոյուն դաշտը հանդիսուցած է Հարաւային Ամերիկան, ուր անցուց իր կեանքին մեծագոյն կէտը, լման 38 տարիներ: Երկար տարիներ կը վարէ Տեսչութիւնը Պուէնոս Այրէսի Արայանեան վարժարանին, կրթական շնորհընկալ գործին առընթեր հրատարակելով կրօնի եւ մայրենի լեզուի դասագիրքեր: Կը խմբագրէ «Հայ Կեդրոն» Տարեցոյցը: 1956ին կը ստանայ Մայրագոյն Վարդապետութեան աստիճան:

Յարութիւն Վարդապետ անմասն չէր նաեւ զրական զգայարանքէն: «Մուշեց» կը ստորագրէր իր քերթուածները, որոնք հատորի մը բախտին չարժանացան: Հեղինակն է «Վասակի Խղճմտանքը» (որ բեմադրուած է Երուսաղէմի մէջ) եւ «Անտէրին Տէրը» թատերական գործերուն, եւ «Երուսաղէմ Աղէտեալ» ու «Մաղկեալ Հայաստան» արձակ հատորներուն:

24 Մարտ, Շաբաթ օր, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, հանգուցեալ Հօր համար կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն՝ նախագահութեամբ Գերշ. Տեղապահ Ս. Հօր: Պատարագին էր Պ. Այրէս պաշտօնավարող Տ. Գիսակ Վրդ. Մուրատեանը:

Հոգեշնորհ Հայրը տէր չէր տոկուն առողջութեան, մանաւանդ իր կեանքի վերջին տարիներուն:

Մուշեան Վարդապետի մահով կ'անհետանայ երախտաշատ հոգեւորական մը, որ մօտ կիսադարեան տեւողութեամբ անսակարկ նուիրումով ծառայած է Հայց. Եկեղեցիին եւ Հայ ժողովուրդին: — Օրհնեալ ըլլայ իր բարի յիշատակը:

Տ. ՎԱԶԳԵՆ ԱՐՔԵՊՍ. ՔԵԾԻԾԵԱՆ

(1935 — 1990)

Վերջին անհետացողը Հայց. եկեղեցւոյ թատերարեմէն: Համեմատաբար երիտաւարդ էր տարիքով: Կանատայի Հայոց Առաջնորդ Վազգէն Արքեպս. Քէշիշեանն էր ան, որ մահը գիմաւորած է Մոնթրէալ, Առաջնորդարանի սրահին մէջ, Երկուշաբթի օր, 26 Մարտին, երբ նոր էր վերադարձած Իսթանպուլէն, մասնակցելէ ետք Թրքահայոց Պատրիարք Շնորհք Արքազանի յուղարկաւորութեան:

Հանգուցեալը, Նուպար անունը առած աւագանէն, ծնած է Իսկէնտէրուն՝ 1935ին: Հոգեւորական դառնալու միտումով եղած է Անթիլիաս եւ, կարճ ատեն մը (1958), Երուսաղէմ: 1959ին, Գահիրէի մէջ ձեռնադրուած է արեղայ՝ Եգիպտահայոց Առաջնորդ Մամբրէ Արքեպս. Սիրունեանէ եւ ղրկուած իրր Հովիւ Եթովպիոյ Հայոց: Ապա քահանայազործած է Ֆրանսայի եւ Հիւս. Ամերիկայի Արեւելեան Թեմին մէջ:

Վազգէն Արքազանը Երուսաղէմ գտնուած միջոցին վարած է հաշուակալութիւնը Ս. Աթոռոյ Տպարանին եւ բրած է ընթերցողական փորձեր: Հրատարակած է երկու փոքրիկ հատորներ հոգեւոր խորհրդածութեանց եւ բարեգէկու:

1984ին օծուած է Եպիսկոպոս, իսկ 1987ին ստացած է Արքութեան տիտղոս:

Արքազան Հօր վերջին Օծումը կատարած եւ յուղարկաւորութեան նախագահած է Ֆրանսայի Հայոց Առաջնորդ Գիւտ Արքեպս. Նազգաշեանը, իրրեւ ներկայացուցիչը Վեհափառ Հայրապետին:

Կ'աղօթէնք որ Ստուած Իր լոյսերուն մէջ հանգչեցնէ հոգին սրտի տաղանապի հետեւանքով մեզմէ յեղակարծօրէն բաժնուող Գանատայի առաջին Առաջնորդին:

ԱՄԼԱՆՈՐԻ ՀԱՆԻՒՆՍ ԺԱՌԱՆԻ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԵՒ ԸՆԾԱՅԱՐԱՆԻ

13 Յունուար, Շաբաթ երեկոյեան ժամը 7ին, Ժառանգաւոր Սաներ եւ Ընծայարանի Սարկաւագներ, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօրմով գլխաւորուած Միաբանութեան անդամներուն եւ ուսուցիչներուն հետ, Վարժարանի հաշարանին մէջ եւ շքեղազարդ տօնածառին շուրջ գիմաւորեցին նորածաժան 1990 տարին:

Հանգէսը սկսաւ «Միտ ի սիրտ» ժառանգ. Վարժարանի քայլերգով, որմէ ետք գործադրուեցաւ սկզմ բայց հաճելի յայտագիր մը: Տեսուչ Հոգչ. Տ. Մեարտի Վրդ. Ասողկեանի բացման խօսքէն ետք, Յովհ. Թումանեանի «Հին Օրհնութիւն»ը յստակ առողջանութեամբ արտասանուեցաւ ժառ. սան ժագ Թէրզեանի կողմէ: Փոքր ժառանգաւոր սաներ խմբերգեցին «Ղարաբաղի եղնիկ»ը: Բարչ. Սարգիս Սրկ. Պետրոսեան հանդէս եկաւ Ամանորը գիմաւորող խնամեալ ուղերձով մը: Ժառ. Հրայր Եղեկիէլեան ապրումով եւ հասկացողութեամբ արտասանեց Եղիշէ Պատրիարք Գուրեանի «Հովնուկ»ը: Ժառանգ. սաներ խմբերգեցին «Տալուրիկի Զաւակ»ը: Վերջին աստուծոյը եղաւ ժառ. Հրայր Տաղլեանը, որ արտասանեց պահին ա՛յնքան պատշաճ Եղիվարդի «Ոսկի կամար»ը, իսկ վերջին խմբերգը՝ «Արփա-Սեան»ը: — Հոս կ'արժէ գնահատանքի խօսք ընել Պր. Վահէ Գալայեանի, որ դաշնակի վրայ կ'ընկերանար երգեցողութեանց եւ որ երկար տարիներէ ի վեր Եւրոպական Զայնագրութեան (Սօլ-Ֆէժ) դասաւանդ է վարժարանէն ներս:

Բանի մը վայրկեան տեղող դադարէ ետք, «Զանգակներ, զանգակներ» ծանօթ երգի ուրախ շեշտերուն հետ սրան կը ժամանէ կաղանդ Պապուկը, իր շարժուէներով խինդ ու ծիծաղ սփռելով իր շուրջը: Ան նախ կարգաց մեծ հիւմորով պատրաստած բանաւոր իր կաղանդչէքները, որոնք մթնոլորտը աւելի ելեքարականացուցին: Իր նիւթական կաղանդչէքներն ալ բաշխելէ ետք փակման խօսքը ըրաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, խօսելով ժամանակի դադափարին շուրջ, եւ «Պահպանիչ»ով ու «Տէր կեցո» մաղթերով երգեցողութեամբ փակեց հանգէսը:

Գ Ա Մ Բ Ա Ն Ա Կ Ա Ն (*)

Վշտակիր հոգեւոր եղբայրներ ու սգակիր հաւատացեալներ,
Մահաւան ցուրտ նուագը կու գայ ուժգնօրէն փոթորկելու մեր հոգին ու նոր
արցունքներ խլելու մեր աչքերէն, մեր սրտի խորերէն: Ան կու գայ զաղբեցնելու
երգը ծովուն, երգը աստղերուն, ու խորտակելու պողպատեայ կամփը մարդուն:

Մահաշունչ ժամին, իր հարուածով ուժգին, եկեր մարեր է ճրագը մեր սիրե-
ցեալ Պատրիարքի արեւ կեանքին ու սուգի սև շղարշով ծածկեր գահը արժանընտիր
մեր Գահակալին:

Ոչ ևս է Հայ եկեղեցւոյ արթուն պահակը, մեծ բեմասացը, հայ գրի և գրպ-
րութեան անխռնջ սպասարկուն: Մարեր է հայ լեզուի, հայ հաւատքի ճարտար եր-
գիչին բոցավառ շունչն ու լոբը՝ անոր քաղցրալուս ձայնը: Ան այժմ մահաւան քո-
ղէն կը նայի անմահութեան:

«Պոէտ, երէկ երդ էիր աշխոյժ ու կրակ, ինչպէ՞ս մնում ես սառ հոգերի տակ:
Մեծատաղանդ բանաստեղծը եղիվարդ իր եղեգնեայ գրչով կերտեր է լուսն ու
անցեր, իր շունչն ու ոգին թողելով դարերուն, հայ մարդերուն:

Տարիներու փոշիները պիտի չկարենան երբեք թաղել բազմավաստակ բանա-
ստեղծ գրագէտին կոթողական գործը: Դարերու մորիկները պիտի չկարենան երբեք
սրբել սիրուած, գնահատուած գրչին քաղցր և անմոռաց յիշատակը:

Պատրիարք Հայրը շունչ մըն էր թանկագին, որ սպառեցաւ տարիներու մեծ
ճիգէն, կեանքի մեծ պայքարէն:

Իր կեանքի վէպը, չափ մը հոգի պատմութիւնը՝ աւարտած անձնդիր մշակի
դամբարանը պիտի դառնայ անպայման ներշնչարանը գալիք հայ սերունդներուն:
Նորահաս հայ սերունդներ պիտի գան վաղը, եղիվարդի գրական անգաստանէն ներս
պարզելու իրենց մտքի ու հոգիի առագաստներն ու բանաստեղծի սակի բաժակէն
ըմպելու ցեղին քաղցրութիւնները:

«Փառք նրան որ թողել է կեանքում յիշատակի կրակն»:

Մեծ այս կորուստին առիթով, յանուն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Հայրապետ Նո-
րին Ս. Օժդութիւն Տ. Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսին, ընդունեցէք, Բարձրապատիւ
Տեղապահ Սրբազան Հայր և երուսաղէմի ուխտեալ Միաբանութիւն, մեր խորագգած
վշտակցութիւններն ու սրտալից ցաւակցութիւնները:

Լոյս յաւիտենակա՞ն՝ վախճանեալ Պատրիարքի տառապակոծ հոգւոյն ու արեւ-
շատ, վարդաբոյր օրեր՝ լի ազգաշէն գործունէութեամբ, նուիրեալ, հաւատաւոր
Միաբանութեանդ:

(*) Երանաշնորհ եղիշէ Պատրիարքի յուղարկութեան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթո-
ղիկոսութիւնը ներկայացնող Գերշ. Տ. Սահակ Արքեպիսկ. Այվազեանի Հանգուցեալի շիրմին
արտասանուած այս խօսքը մեր ձեռքը ուշ հասած ըլլալուն՝ չկրցանք գնել իր տեղին:

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Բ Ն Ե Բ

Ամանորի և Ս. Ծննդեան տօներուն առիթով, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր կողմէ
Եկեղեցւոյ Սրբազան Պետերուն յղուած են հետեւեալ շնորհաւորական հեռագիրները:

Երուսաղէմ, 23 Դեկտեմբեր 1989

Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Ա.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Ս. Էջմիածին

Նոր Տարւոյ և Ս. Ծննդեան տօներուն բարեբաւտիկ առիթով, խոնարհաբար կը
ներկայացնենք Ձերդ Սուրբ Օծութեան մեր և Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան
սրտագին շնորհաւորութիւնները, խնդրելով Բարձրեայն Աստուծոյ որ շնորհէ Ձեզ
յաջողութիւններով լի երկար և առողջ կեանք, և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինն՝ ան-
սասանութիւն և բարգաւաճում:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Երուսաղէմ, 23 Դեկտեմբեր 1989

Նորին Սրբութիւն

Յովնանէս - Պօղոս Բ. Պապ

Վատիկան

Ս. Ծննդեան և Նոր Տարւոյ տօներուն բարեբաւտիկ առիթով, յարգանքով կը
ներկայացնենք Ձերդ Սրբութեան մեր սրտագին շնորհաւորութիւնները, մաղթելով
Ձեզ շարունակական առողջութիւն և Ձեր մեծ Եկեղեցիին՝ բարգաւաճում: Թող Ամեն.
նահարողն Աստուած յաջողութեամբ պսակէ Ձեր բարի ֆանքերն ու ծրագիրները:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Երուսաղէմ, 23 Դեկտեմբեր 1989

Ն. Ամենապատուութիւն Պիմէն

Պատրիարք Համայն Ռուսիոյ

Մոսկուա

Ս. Ծննդեան և Ամանորի տօներուն առիթով, կը ներկայացնենք Ձեզ մեր եղբայ-
րական և քնքիւ շնորհաւորութիւնները, սրտագին մաղթանքներով Ձերդ Սրբութեան
առողջութեան և բարգաւաճ գործունէութեան համար:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

ՅԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

ԼՈՒՐԵՐ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ԱՐԵՒԵԼՔԷՆ

Խարպինի (Մանչուրիա) Հոգ. Հովիւ Տ. Ասողիկ Վրդ. Ղազարեան, իր Ս. Պատրիարքին ուղղած 10 նոյեմ. 1939 թուականի շամակով ի միջի այլոց կը գրէ.

«Աշխարհի արդի քաղաքականութենականական տաքնայնները կ'երեւակայիմ թէ որքան ծանրօրէն կը ճնշեն նաև Ս. Աթոռոյս ելեմտից և այլ կարեւորութեանց վրայ, որմէ կը տառապի համայն մարդկութիւնը ամէնուրեք, և մանաւանդ Եւրոպայի սրտին վրայ արդէն իսկ ծայր տուած անաւոր պատերազմին արհաւիրքը, որ կը սպառնայ ճարակիլ ամբողջ աշխարհի վրայ, կը ջլատեն մարդոց աշխատելու և յառաջդիմելու կարողութիւնները և եռանդը, մարդոց կեանքը վաղուան անստուգութեան և անապահովութեան առջև դնելով:

«Մայրագոյն Արեւելքը, ուր արդէն աւելի քան երկու տարիներ առաջ ծայր տուած էր Զինո-Ճարոնական անվերջանալի պատերազմը, այժմ հորիզոնը աւելի պայծառ չէ, այնպէս որ այլևս կը զգուշանամ շարունակական ճամբորդութիւններէ: Մայիսին երբ Շանկայ էի, տեղւոյն ազգայինները զգացուցին ինծի Շանկայի համար առանձին հոգեւորականի պէտքը. վասնզի այսօր Հեռաւոր Արեւելքի Հայ գաղութին կարեւոր մէկ մասը հոն ծուարած է աւելի քան 300 հոգի: Կը պատահին յաճախ անակնկալ դժբախտութիւններ, մահեր, և ես չեմ կարող ժամանակին հասնիլ, վասնզի բաւական չեռու է: Քսանչորս ժամ ցամաքով, քառասունու ժամ ալ ծովով պիտի ճամբորդեմ հոն հասնելու համար, և երբեմն ալ երկու օր նաեւ պէտք է սպասել, որ անպատեհութեանց առջև կը դնէ զմեզ և ստիպուած կ'ըլլան Ռուսաց դիմել: Այս կերպով մեր ժողովուրդը կը սառի իր Եկեղեցիէն և կը յարի Ռուսաց կամ Լատինականաց, ինչ որ ցաւալի է»:

(«Սին», 1940, ժ. Դ. Տարի, Յուն. - Փետր., Թիւ 1 - 2, էջ 40):

ՏԱՐԵԼԻՑ ՄԱՀՈՒԱՆ

ԵՐԱՆԱՇՆՈՐԷ Տ. ԹՈՐԿՈՄ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ

Փետր. 11ի կիրակին ամբողջութեամբ յատկացուած էր Ս. Աթոռոյս մեծանուն հանգուցեալ Պատրիարքի մահուան տարելիցի հանդիսութեանց:

Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ բազմաձայն երգեցողութեամբ, Պատարագեց մեծ հանդէսով Եգիպտոսի թեմին Առաջնորդական Փոխանորդ Դերշ. Տ. Մամբրէ Եպս. Սիրունեան, որ երկու այլ աշխարհական ներկայացուցիչներու՝ Տիար Մ. Զրաքեանի և Տթթ. Սողկեան Պէյի հետ՝ յատկապէս եկած էր Եգիպտոսայութեան սուգն ու յարգանքը յայտնելու իրենց երբեմնի մեծ առաջնորդի գէթ մահուան տարելիցին առթիւ, քանի որ պարագաներու բերումով իրենց զլացուած էր պատեհութիւնը հանգուցեալի յաղարկութեան և թաղման ներկայ գտնուելու: Հայր մերձէն առաջ քարոզեց պատարագի Սրբազանը:

Քարոզէն վերջ կատարուեցաւ հոգեհանգստեան վեհաշուք պաշտօն հանդիսապետութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր:

Ս. Պատարագէն անմիջապէս վերջ, ամբողջ Միաբանութիւնը և աշակերտութիւնը, ի գլուխ ունենալով Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, երկարածիգ թափօրով, որուն կը հետևէր ժողովուրդի հոծ բազմութիւնը, ուղղուեցան Ս. Փրկչի գերեզմանատունը, յոխտազնացութիւն Լուսահոգիի հողակոյտին:

Կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտամունք Լուսահոգիի գերեզմանին վրայ, որ թարմացած էր ծաղկեպսակներով, նուիրուած, ի միջի այլոց, Եգիպտոսայ գաղութի և Գուշակեան ընտանիքի կողմէ, որուն երկու անդամները՝ Պր. Զգօն Գուշակեան և Տիկին Սիրարփի Ուշատուրեան փութացած էին Եգիպտոսէն իրենց մեծ հօրեղբոր շիրմին վրայ ևս վճարելու իրենց յարգանքի և արցունքի տուրքը: Տ. Բարգէն Արեղայ կարգաց Լուսահոգիի յիշատակին ձօնուած իր քերթուածը:

(«Սին», 1940, ժ. Դ. Տարի, Մարտ, Թիւ 3, էջ 78):

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՕԹՆԵԱԿԸ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՁ

Այս տարի ևս, Յունուարի վերջին կիրակիներուն միջև ինկող եօթնեակի ընթացքին (21-28 Յունուար), Բրիտանիայի զանազան եկեղեցիներէ հոգեւորականներ, ամէն երեկոյ տարբեր աղօթաւոյրի մը մէջ քով քովի եկան, միասնաբար աղօթելու և Ընդհանրական եկեղեցւոյ մարմինն վրայ բացուած խոցերը ըստ կարելոյն դարմանելու գերազնիւ նպատակին համար:

Անկլիքաններու Սէյնթ Ճորճ, Հայոց Ս. Յակոբանց, Լուտերականներու Ս. Փրկիչ (Redeemer), Ֆրանչիսկաններու Ս. Փրկիչ (St. Saviour), Սիոն լերան վերջին Ընթրեաց վերնատունը, Հապէշաց (Արևմտեան Երուսաղէմի), Ռուսաց Ս. Աղեքսանդր (Russian Compoundի մէջ) և Յոյն-կաթոլիկներու (Մելքիթ) Աւետման եկեղեցիները յաջորդաբար հաւաքաւոյրը հանդիսացան սոյն աղօթաժողովներուն, յոր և նման նախօրդ տարուան: Ասոնցմէ դուրս, այս գեղեցիկ շարժումին իրենց մասնակցութիւնը բերին նաև Ասորական և Սկոպտական (Presbyterian) եկեղեցիները:

Յիշեալ աղօթաժողովներուն մեր ներկայացուցիչներն էին Գերշ. Տ. Դուլիթ եպս. Սահակեան, Հագշ. Տ. Գուսան վրդ. Ալճանեան և Տ. Ռազմիկ վրդ. Պօղոսեան:

Բացառիկ խորհրդաւորութիւն մը ունէին մեր և Սիոնի վերնատան աղօթաժողովները: Մեր մօտ Անգլիքէնով խօսք առաւ Ս. Մննդեան տօնին առթիւ մեր մէջ գտնուող Հոգշ. Տ. Հայկազուն վրդ. Մելքոնեանը, իր գոհունակութիւնը յայտնելով վերջին տասնամեակներուն Բրիտանիական եկեղեցւոյ զանազան հատուածներուն միջև տիրող յարգանքի և համագործակցութեան ոգիին համար, ինչ որ հետեւեալն է այսօրինակ հանդիպումներու: Սիոնի վերնատան պատմական բարձունքին, Երբայախօս (նորադարձ) տեղական փոքր համայնքն ալ բերաւ իր մասնակցութիւնը յայտաբերին: Յետոյ բոլորն ալ բարձրացան Ս. Հոգւոյ իջման աւանդական վայրը:

Ասոնցմէ զատ, եօթնեակի բացման օրը, կէսօրէ ետք, Թանթուրի Էքումենիկ կեդրոնին մէջ, Հայր Պօուէն Ֆրանսերէնով խօսեցաւ անցնող տարուան ընթացքին միջկեղեցական մարզին մէջ իրագործուած յաջողութեանց մասին: Իսկ վերջին օրը, կէսօրէ առաջ ժամը 11ին, Ֆրանչիսկաններու Մայր Տաճարին մէջ, տեղացի Լատին համայնքի Հովիւ Հայր Մարուն Եունան հանդիսիւ պատարագեց և կուռ քարոզով մը մասնանշեց սէրն ու աղօթքը իբրև հատու զէնքեր, որոնցմով պիտի կարենանք յաղթահարել այս մարզին մէջ մեր առջև ցցուող դժուարութիւնները:

Նկատելով որ Անկլիքաններու և Ասորաց եպիսկոպոսները բացակայ էին Ս. Քաղաքէս (մեկնած էին կիպրոս, մասնակցելու համար Միջազգային եկեղեցական Խորհուրդի յոյժ կարևոր նստաշրջանին), Յոյն-կաթոլիկներու եկեղեցւոյ մէջ կայացած եզրափակիչ հաւաքոյթի աւարտին, Հայերէնով կարճ ու պատշաճ մաղթանք մը ընելէ ետք Գերշ. Տ. Դուլիթ Սրբազանն էր միայն որ, համայնքապետ Լուիս Լահիամ եպս. կողքին իր օրհնութիւնը տուաւ ժողովուրդին՝ եկեղեցւոյ դասէն:

Ուրախութիւն է մեզ համար հաստատել հոս թէ հակառակ այս տարուան բացառաբար խիստ ձմրան եղանակին, մեծ էր թիւը աղօթատունները լեցնող հաւատաւորներու, մեծ թէ փոքր, այր թէ կին, հոգեւորական թէ աշխարհական:

Խզումը, անջատումը, հերձուածը, բաժանումը միշտ ալ դիւրին են նման քանդումին, մինչդեռ վերամիացումը ունի գոհաւորութիւնը կերտումին: Ասով է որ յստակ կը դառնայ մեզի (բոլոր քրիստոնեաներու) սպասող դժուարութեանց հետ նաև ու մանաւանդ անզուգական վսեմութիւնը հետապնդուած նպատակին:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր

Ս. Վարդանանց տօնին առիթով (22 Փետր.), որ անուան տօնն է ազգիս Վեհափառ Հայրապետին, հետևեալ հեռագիրը յղուած է Մայր Աթոռ. —

Երուսաղեմ, 21 Փետրուար 1990

Ն. Ս. Օձուրին Տ. Տ. Վազկե Ս.

Կարողիկոս Ամենայն Հայոց

Ս. Էջմիածին

Ձերդ Սրբութեան անուանակոչութեան ձօնին ուրախ առիթով, կ'աղօթեմք որ Տէր օնորհէ Ձերդ Սրբութեան երկու կեանք, ի իրագործումներով եւ ի խաղաղութեան, Աստուծոյ փառքին եւ մեր հայրենիքին ու Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի բարգաւաճման համար:

ԹՈՐՆՈՄ ԱՐՔԵՊՍ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Պատրիարքական Տեղապահ

Ե Կ Ե Ղ Ե Ց Ա Կ Ա Ն Ի Բ - Բ Ե Մ Ա Կ Ա Ն Բ

● Ուր. 5 Յուն. — Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը բացաւր կատարեց Աւագ Տօներուն, նախագահելով Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած հանդիսաւոր նախատեսակին եւ ապա Թափօրական զնացքով ելաւ Պատրիարքարան:

● Եր. 6 Յուն. — Ս. Դաւիթ մարգարէին եւ Յակոբայ Տեառնեղբայր առաքելոյն (Տօն Առաքելական Ս. Արողոյս Երուսաղէմի): Ըստ սովորութեան, Վառք ի բարձունսի աստն, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը զգեստաւորեալ բարձրացաւ Տեառնեղբոր Աթոռի պատուանդանին: Վերստի Աստուած մեր աղօթքի ընթացքին, Լուսարարապետ Սրբազանը մասնաւոր բարեմաղթութիւններ բուռ Ն. Ամեն. կենաց արեւշատութեան համար: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց, ընկալեալ սովորութեան համաձայն, Պատր. Փոխանորդը՝ Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս.: Յաւարտ Ս. Պատարագի կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն՝ Ս. Աթոռոյս հանգուցեալ զահակաւներու հոգիներուն համար: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս.:

● Կիր. 7 Յուն. — Ս. Պատարագը մա-

տուցուեցաւ ի Ս. Գարուբիւն, մեր վերնամաստրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան: Ս. Թ. Վարժարանի աշակերտութիւնը ստացաւ Ս. Հաղորդութիւն:

— Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը: Տօնին բուրվառակիր Հայրերն էին Հոգշ. Տ. Տ. Անուշաւան եւ Վանիկ Վարդապետներ:

● Բշ. 8 Յուն. — Ս. Սեփանցի ցախավայրին: Ս. Աթոռոյս 3 Սարկաւազներն ու 3 Ուրարակիրները, առաջնորդութեամբ երկու բուրվառակիր վարդապետներուն, ուրիշ տարիներունման պանծացուցին յիշատակը իրենց մատուցարին, առաւօտեան ժամերգութեան ատեն կատարուած Սարկաւագաց Հանդէսի ընթացքին: Հանդիսապետն էր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը: Իսկ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ աւանդատան աւագ սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

— Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Սեան Եպս.:

— Երեկոյեան, Սարկաւագաց տօնին առիթով, ժառնգ. Վարժարանի սեղանատան մէջ տեղի ունեցաւ Միարանական ընթերթ, որու ընթացքին յորդորական խօսքերով հանդէս եկան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը եւ Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան:

● Դշ. 9 Յուն. — Ս. Առաքելոյն Պետրոսի եւ Պօղոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Պետրոսի վերնամաստրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ.:

● Դշ. 10 Յուն. — Կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը շրջապատուով իջաւ Մայր Տաճար, ու նախատեսակէն ետք Թափօրական զնացքով բարձրացաւ Պատրիարքարան:

● Եշ. 11 Յուն. — Տօն Ս. Որդւոյն Որոհման եւ Բարեկեցեան Ս. Ծննդեան պահոց: Մայր Տաճարի Ս. Գլխադրի մատրան մէջ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս.: Ապա կատարուեցաւ եռագոյն մեծ հանդէս Թափօր Մայր Տաճարին մէջ, նախագահութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր որ ամպնալանի տակ, կենաց փայտի մատունքով կ'օրհնէր ժողովուրդը: Յետոյ շարականի երգեցողութեամբ, բոլորն ալ բարձրացան Պատրիարքարան, ուր Պատարագի Սրբազանը նշխար բաժնեց բոլորին:

● Եր. 13 Յուն. — Ս. Բաղդի հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադրի: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Մեթրդ Վրդ.:

● Կիր. 14 Յուն. — Նոր Տարի, Կազանդոս Հին Տոմարի: Կէս գիշերին, Յունաց եւ Հայոց զանգերը զօնարեմ զօղանջներով կը դիմաւորեն 1990ը: Ժառնգ. սաներ եւ Սարկաւազներ, Մայր Տաճարի քիւին տակ քաղցրաւոր կ'եղանակեն Վառք ի բարձունսը: Լուսարարապետ Սրբազանը բուռ քանի մը խօսք — Առաւօտուն, Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին

վրայ պատարագեց, ըստ սովորութեան, ժամ-
օրհնող Հոգւ։ Տ. Ռուբէն վրդ. Յովակիմեան,
որ գրութիւն մըն ալ կարգաց իբրեւ քարոզչ
Ապա Միաբանութիւն և ժողովուրդ Օրհնեցէք
զՏէր, շարականը երգելով բարձրացան Պատ-
րիարքարան, ուր Ս. Թարգմանչաց Մանկա-
պարտէզի փոքրիկներէն մին, ծաղկեփունջի
ձեռին, խնամուած ուղեքնով մը աշակերտու-
թեան շնորհաւորութիւնները մատոյց Ամեն.
Ս. Պատրիարք Հօր, որ քանի մը խօսք ընելէ
ետք նարինջ բաժնեց բոլորին։

● Եւ. 18 Յուն. — Ճրագալոյց Ս. Ծննդեան:
Առաւօտեան ժամը 11/ին, Ամեն. Ս. Պատրիարք
Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը համ-
բայ ելաւ դէպի Բեթղեմէմ։ Պայծառ էր եր-
կինքը ու հովը մեղմ ծամբու ընթացքին զի-
մաւորութիւնները կատարուեցան նախընթաց
տարիներու նման։ Կային նաև հեծեալ ոստի-
կաններ։ — Ս. Ծննդեան հրապարակին վրայ,
զպիւրներ թափօր կաղժած՝ առաջնորդեցին
Ն. Ամեն. և Միաբանութիւնը Ս. Ծննդեան Տա-
նար ու բարձրացան մեր Տեսչարանը, ուր
զիմաւորութեան եկողներ հիւրասիրուեցան։

— Կէսօրէ ետք ժամը 2/ին, Գերբ. Տ. Դաւիթ
Եպս. Սահակեանի գլխաւորութեամբ, Միաբա-
նութիւնը Վերաշափառուով մուտք գործեց Ս.
Ծննդեան Տանար և ուստի իշաւ Ս. Այրը, ուր
մեր բաժնին մէջ պաշտօնած ձրադալոյցի ա-
րարողութեան ետք Գերբ. Հանդիսապետ Սըր-
բազանը մատոյց Ս. Պատարագը և ապա նա-
խագահեց Ս. Ծննդեան նախատօնակին։ Ապա
թափօրով բարձրացան վանուց հաշարանը։

— Ժամը 10:30/ին կր սկսի ժամերգութիւնը
Տանարի մեր բաժնին մէջ։

● Ուր. 19 Յուն. — Ծննդեան և ԱՍՏՈՒԱՆԻԱ-
ՅԱՅՏՈՒԹԻՒՆ։ Կէս գիշերին, խորհրդաւոր զան-
գարութեան մը ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք
Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը իշաւ
Ս. Ծննդեան այրը, ուր կատարուած արարող-
ութիւնը, 45 վայրկեան, ձայնափռուեցաւ
Խորաշէնեան ռատիոկայանէն։ Արարողութեան
ներկայ եղան Երուսաղէմի և Բեթղեմէմի Քա-
ղաքապետները և Բեթղեմէմի Չինուորական
կառավարիչը։ Ասկէ անդին մատուցուեցան
զոյգ Պատարագներ, առաջինը Տանարի մեր
բաժնին մէջ մատոյց Արթ. Տ. Գուրգէն Բնյ.
Պուրատեան, իսկ երկրորդը՝ Սուրբ Այրին մէջ
Գերբ. Տ. Մեարոպ Եպս. Մուկիմեան։ Պատր.
փոխանորդ Գերբ. Տ. Կիւրեղ Եպս. նախագա-
հեց Ջրօրհնէքի արտագրաւ կարգին։

— Նախահաշէն ետք, արեւածագին, Միա-
բանութիւնը քունք վերադարձի համբան։

● Եր. Երուսղէմի մէջ, ձրադալոյցի կարգէն
ետք, Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմա-
նին վրայ մատոյց Հոգւ. Տ. Վանիկ վրդ.։
Նախատօնակին նախագահեց Տանարին Տեսու-
չը՝ Գերբ. Տ. Վաղարշ Եպս. Խաչատուրեան։

— Իսկ Ուրբաթ առաւօտ, ի Ս. Յակոբ հան-
դիսաւոր Ս. Պատարագ մատոյց և Ջրօրհնէքի

կարգին նախագահեց, ըստ սովորութեան, Ս.
Հրեշտակապետաց վանուց Տեսուչը՝ Գերբ. Տ.
Սեան Եպս. Դարիպեան։

— Երկու օրերուն ալ, տեղացի զպիւրներ
վարեցին երգեցողութիւնները։

— Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց
Գերբ. Տ. Դաւիթ Եպս.։

● Եր. 20 Յուն. — Յիւստակ մեղեցոյց։ Ս. Պա-
տարագը մատուցուեցաւ դարձեալ Մայր Տա-
նարի Աւագ Սեղանին վրայ։ Պատարագեց,
ըստ սովորութեան, Աւագ Թարգմանը՝ Հոգւ. Տ.
Ռազմիկ վրդ. Պողոսեան։ Հոգեհանգստեան
կարգին նախագահեց Լուսարարապետ Գերբ.
Տ. Գարեգին Արքեպս.։

● Կիր. 21 Յուն. — Ս. Պատարագը մատուց-
ուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարն
մէջ։ Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Ռուբէն վրդ.
Յովակիմեան։

● Եւ. 25 Յուն. — Նախատօնակին ի Ս. Յա-
կոբ նախագահեց Գերբ. Տ. Տիրայր Արքեպս.։

● Ուր. 26 Յուն. — Անուանակոչութիւն Տեանը։
Առաւօտեան ժամը 8:40/ին, գլխաւորութեամբ
Գերբ. Տ. Տիրայր Արքեպս. Մարտիրոսեանի,
Միաբանութիւնը Վերաշափառուով մուտք գոր-
ծեց Ս. Յարութեան Տանար, ուր Գերբ. Հանդի-
սապետ Սրբազանը մատոյց օրուան հանդիսա-
ւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին
վրայ և ազգայնաշունչ քարոզ մը խօսեցան
վանք դարձին, Հայոց Թաղի մուտքէն, Միա-
բանութիւնը Վոյս ի լուսոյ շարականը երգե-
լով յառաջացաւ և բարձրացաւ Պատրիարքա-
րան։ Իրեն հետեւեցաւ ժողովուրդը։ Հոն, Լու-
սարարապետ Սրբազանը նախագահեց Տեսօր.
նէքի արարողութեան։ Ներկայ էր Ամեն.
Ս. Պատրիարք Հայրը։ Երգուեցան Ծննդեան
և Մկրտութեան շարականներ։ Յետոյ ժամօրհ-
նող Հայրը գլուխը անցաւ թափօրի մը, որ
ուղղուեցաւ վանուց սեղանատունը, օրհնելու
համար, ի միջի այլոց, օրուան հերթէի հաշը։

— Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց
Գերբ. Տ. Սեան Եպս.։

● Եր. 27 Յուն. — Ծնունդ Յովնանու Կառ-
պեմին։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս.
Յակոբ, Ս. Կարապետի խորանին վրայ։ Ժա-
մարարն էր Հոգւ. Տ. Կոմիտաս վրդ. Շէր-
պէթեան։

● Կիր. 28 Յուն. — Ս. Պատարագը մատուց-
ուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Աճաճնայ խորանին
վրայ։ Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Ռազմիկ վրդ.
Պողոսեան։

● Եր. 3 Փետր. — Հայրապետաց Արամատի և
Կիւրղի։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս.
Զիլադիւրի ժամարարն էր Արթ. Տ. Գուրգէն
Աւագ Բնյ. Մուրատեան։

● Կիր. 4 Փետր. — Բաբելոնցի Առաքաւոր
պահոց։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յա-
րութիւն, մեր վերնատան մատարն մէջ։ Ժա-
մարարն էր Հոգւ. Տ. Գուսան վրդ. Ալեանեան։

● Եր. 10 Փետր. — Ս. Սարգսի զօրավարին: Այս տօնը Ս. Պատրիարք Լօր մահուան սուգին պատճառաւ յետաձգուած ըլլալով յաջորդ շաբթուան, յետօրուան Ս. Պատրարգը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան:

● Կիր. 11 Փետր. — Յուդարկաւորութիւն և վերջին Օծում Տ. Եղիշէ Պատրիարքի:

● Ուր. 16 Փետր. — Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերշ. Տեղապահ Ս. Հայրը:

● Եր. 17 Փետր. — Իսանակալ Պարբէի հայրապետին: Ս. Սարգսի տօնը յաջորդուան յետաձգուած ըլլալով, Ս. Պատրարգը մատուցուեցաւ Ս. Սարգսի մատարան մէջ: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան: Գերշ. Տեղապահ Սրբազանը Նախագահեց Սարգիս Կիւլպէնկեանի հոգւոյն համար կատարուած տարեկան հոգեհանգստեան պաշտամունքին:

● Կիր. 18 Փետր. — Ս. Պատրարգը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարան մէջ: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Մեսրոպ Վրդ. Ասողկեան:

● Դշ. 21 Փետր. — Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերշ. Տեղապահ Ս. Հայրը:

● Եշ. 22 Փետր. — Ս. Վարդանանց զօրավարաց մերոց 1036 վկայիցն (Յիւսակ մեծնոց եւ Տօնազգայից): Ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ Ս. Պատրարգը մատուց ժառ. Վարժարանի և Ընծայարանի Տեսուչը՝ Լոգշ. Տ. Մեսրոպ Վրդ. Ասողկեան, որ խօսեցաւ իր անդրանիկ քարոզը և Ս. Հաղորդութիւն տուաւ ժառ. սաներուն: Ապա կատարուեցաւ շաբաթական Մաղթանք: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վաղդէն Ա. ի անուն տօնին առիթով, իսկ Ս. Պատրարգէն ետք՝ հոգեհանգստեան պաշտօն՝ երկուքն ալ Նախագահութեամբ Գերշ. Տեղապահ Ս. Լօր:

● Ուր. 23 Փետր. — Ըստ իրաւական սովորութեան, Ս. Պատրարգը մատուցուեցաւ Ասորւոց Ս. Մարկոս Աւետարանի եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Եէրպէթեան: Երթուգարծի Թափօրները Գլխաւորեց և քարոզեց Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. Սահակեան: Ապա Միաբանութիւնը պատուասիրուեցաւ Ասորւոց Եպիսկոպոսին կողմէ:

● Եր. 24 Փետր. — Կ. Պոստ Ս. Ժողովոյն (381): Ս. Պատրարգը Ս. Գլխադիր մատարան մէջ մատուց Լոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

— Երեկոյեան ժամերգութեան ընթացքին, Մայր Տաճարի խորաններն ու գլխաւոր սրբանկարները վարագործուեցան:

● Կիր. 25 Փետր. — Բուժ բարեկեցանք: Փակեալ-խորանի Ս. Պատրարգը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալանեան: Ապա, համաձայն վիճաբան Հայրապետի հրահանգին, հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուեցաւ Զօրավար Անդրանիկի ծննդեան 125ամեակին առիթ, Նախագահութեամբ Գերշ. Տեղապահ Ս. Լօր: Հուսարարա-

պետ Սրբազանը զրուտեց պայծառ յիշատակը ազգային հերոսին:

● Բշ. 26 Փետր. — Տեսուչնոց առաջին մեծահանգէս Նախատօնակին և անոր յաջորդող առաջին Անդատանին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերշ. Տեղապահ Ս. Հայրը:

— Գիշերասկիզբին, հոն պաշտուած յեկեցէի և Հսկման կարգերուն Նախագահեց Գերշ. Տ. Սեան Եպս.:

— Քաղաքական գրութիւնը այս տարի ևս արգելք եղաւ Տէրնոտեաի կրակի վառումին:

● Դշ. 27 Փետր. — Տեսուչնոց առաջին հանդիսաւոր Ս. Պատրարգը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուց Գերշ. Տ. Սեան Եպս. Ղարիպեան:

● Դշ. 28 Փետր. — Սկիզբ կարգաց Մեծի պահոց: Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Արեւադարձի՝ իսկ կէսօրէ ետք՝ Քաղաքականի առաջին ժամերգութիւնը:

● Եշ. 1 Մարտ. — Երեկոյեան, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Մեծ Գահոց առաջին Հսկումը, որուն Նախագահեց և քարոզեց Գերշ. Տեղապահ Ս. Հայրը:

● Ուր. 2 Մարտ. — Նախատօնակը պաշտուեցաւ Մայրավանքի Ս. Թորոս եկեղեցւոյ մէջ (Ձեռագրատուն): Հանդիսապետն էր Զեռագրատան Տեսուչը՝ Գերշ. Տ. Նորայր Արքեպս. Պողարեան:

● Եր. 3 Մարտ. — Ս. Թեոդորոսի զօրավարին: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ և Ս. Պատրարգը մատուցուեցաւ ի Ս. Թորոս: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ.:

— Կէսօրէ ետք, Գերշ. Տեղապահ Ս. Լօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շարաւիառով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր մեր վերնամատարան մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն և Նախատօնակ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր Թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Լոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալանեան:

● Կիր. 4 Մարտ. — Արաւմսման: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան և Ս. Պատրարգը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարան մէջ: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան: Ապա կատարուեցաւ եռադարձ մեծահանգէս Թափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին և Պատանատեղւոյն շուրջ, գլխաւորութեամբ Գերշ. Տեղապահ Ս. Լօր: Թափօրականք կ'երգէին Այլակերպութեան շարականներ:

● Դշ. 6 Մարտ. — Իրիկուան Հսկումին Նախագահեց Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս.:

● Եշ. 8 Մարտ. — Իրիկուան Հսկումին քարոզեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս., մեկնարանելով Անուշաւի առակը:

● Եր. 10 Մարտ. — Կիրոյի երեսօղիմացոյն: Ս. Պատրարգը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի

աւանդատան Ս. Կիւրղի սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ.:

● Կիր. 11 Մարտ. — Անառակին: Քառասունը Հոգեւոյն Պատրիարքին (տես էջ 44):

● Դշ. 13 Մարտ. — Հսկումին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Սեան Եպս.:

● Եշ. 15 Մարտ. — Հսկումին ի Ս. Յակոբ քարոզեց Գերշ. Տ. Կիւրղի Եպս.:

● Եր. 17 Մարտ. — Յովնանու երեսօղիմացոյն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիլիսաղի: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Մեսրոպ Վրդ. Ասողեան:

— Կէսօրէ ետք, Գերշ. Տ. Վանան Եպս. Թօփայեանի գլխաւորութեամբ, Միարան Հայեր ինքնաշարժերով բարձրացան Զինեանց լեռ, ուր Համբարձման սրբավայրին վրայ կատարուեցան ժամերգութիւնները զանց առնուեցան, քաղաքական կացութեան պատճառաւ:

● Կիր. 18 Մարտ. — Տնէտին: Առաւօտուն, դարձեալ Գերշ. Տ. Վանան Եպս. ի գլխաւորութեամբ, Միարանութիւնը ինքնաշարժերով բարձրացան Զինեանց լեռ, ուր Համբարձման սրբավայրին վրայ, յետ շարժումից կարգին, եպիսկոպոսական խոյր ի գլխի պատարագեց Հոգշ. Տ. Գեղամ Ծ. Վրդ. Զաքարեան:

● Դշ. 20 Մարտ. — Հսկումին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Տաթև Եպս. Դարեղեան:

● Եշ. 22 Մարտ. — Հսկումին ի Ս. Յակոբ քարոզեց Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս., մեկնարանելով Տնտեսի աւետարանական առակի:

● Եր. 24 Մարտ. — Ս. Քառասուն մանկանցն Սեբասիոյ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիլիսաղի: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գիսկ Վրդ. Մուրատեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ 40 մանկանց նկարին դիմաց յարգարուած շարժական սեղանին վրայէն, որուն դիմաց կ'երկեր 40 կանթեղ պարունակող կաթան:

— Կէսօրէ ետք, Ամեն Ս. Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ, Միարանութիւնը շարժումով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գերեզմանի և Խաչգիւտի այրի ուխտերէն ետք, վերջնոյ կից Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն և նախատեսակ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

● Կիր. 25 Մարտ. — Դասաւորին: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Լուսաւորիչ: Իսկ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանի վրայ: Պատարագեց և քարոզեց Ամեն Ս. Պատրիարք Հայր և ապա նախագահեց Ս. Գերեզմանին և Պատանատեղւոյն շուրջ կատարուած եռադարձ թափօրին որ վերջացաւ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցոյ մէջ:

● Դշ. 27 Մարտ. — Հսկումին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Աղան Եպս. Պալիօզեան:

● Եշ. 29 Մարտ. — Հսկումին ի Ս. Յակոբ քարոզեց Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան:

● Ուր. 30 Մարտ. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս.:

● Եր. 31 Մարտ. — Ս. Գր. Լուսոյնի (Մուսի Վիրապ): Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին, Ս. Լուսաւորիչ մատուցաւ թափօրով սոխադրուեցաւ Աւագ Սեդան, մեծամբ Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. ի Իսկ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Նոր Երուսաղէմի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցոյ մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան: Քարոզեց Գերշ. Տ. Հմայեակ Եպս. Ինդոյեան:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Դշ. 2 Յուն. — Ս. Ուխտիս Միարան Գերշ. Տ. Հմայեակ Եպս. Ինդոյեան ժամանեց Ս. Աթոռ Մայամիէն (Ֆլորանս), տունական օրերը մեր մէջ անցրելու համար:

● Դշ. 9 Յուն. — Նոյն նպատակաւ Ամերիկայէն ժամանեցին Հոգշ. Տ. Գեղամ Ծ. Վրդ. Զաքարեան և Հոգշ. Տ. Բարդէն Վրդ. Անուշան:

● Դշ. 10 Յուն. — Նոյն նպատակաւ Պուրէշէն ժամանեց Ռուսմանիոյ և Պուլկարիոյ Հայոց Առաջնորդ Գերշ. Տ. Տիրայր Արքեպս. Մարտիկեան:

● Ուր. 12 Յուն. — Նոյն նպատակաւ Իսթանպուլէն ժամանեց Գերշ. Տ. Մեսրոպ Եպս. Մուսաֆեան, ուխտաւորաց խումբի մը հետ:

● Դշ. 16 Յուն. — Նոյն նպատակաւ Ամերիկայէն ժամանեցին Հոգշ. Տ. Պարէտ Ծ. Վրդ. Երէցեան և Հոգշ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Մելքոնեան, իսկ Մայր Հայրենիքէն՝ Խոր Վերապի վանահայր Արթ. Տ. Գուրգէն Բճ. Մուրատեան:

● Դշ. 23 Յուն. — Ժառ. սաներ իրենց ուսուցիչներուն հետ պոռոյտի հանելի օր մը աւանցուցին էլ Համա (Յորդանանի գետի հովիտ):

— Սպանական Հիւպատոսը հրամեշտի այցելութիւն մը տուաւ Ամեն Ս. Պատրիարք Հօր:

● Եշ. 1 Փետր. — Կէսօրէ առաջ, Ամերիկայէն ժամանած ձերիշեան Գարմատեան Յանն, նախօրեայ անդամներ այցելեցին Պատրիարքարան, բայց չուան. անհանգիստ ըլլալով չկրցաւ ընդունիլ զիրենք:

● Բշ. 12 Մարտ. — Ժառ. սաներ և ուսուցիչներ — հոգեւորական թէ աշխարհական — պոռոյտի հանելի օր մը անցուցին Եաֆա:

● Եշ. 22 Մարտ. — Ընտրութիւն Գերշ. Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպ. Մանուկեանի Պատրիարք Ս. Աթոռոյ (պիտի անդադառնաւ յաջորդի):

● Բշ. 26 Մարտ. — Երեկոյեան, Երէկուան Յունաստանի Անկախութեան 19րդ տարեգարձին առթով, Հէլլէն Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէն էլ շարունակաբար պատեցին մէջ տրուած բնդունելութեան ներկայ եղան Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս., Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. և Տիրայր Գերշ. Զինդիկեան:

**Ս. ԱԹՈՒՌՈՅՍ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԱՐ
ՍՏԱՅԱՐ Է ՀԵՏԵԻԵԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

- Մեր Պատարագը — Վազգէն Վրդ. Պալճեան, (Բ. Տպագրութիւն), Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 1989, էջ 119:
- Գալիքի Տեսիլքով — Վազգէն Կաթողիկոս Պալճեան, (Ուսումնասիրութիւններ, Յօդուածներ, Ուղեգրութիւններ) (1935—1954), Ս. Էջմիածին, 1988, էջ 329:
- Եկայք Շինեսցուք — Պրոֆ. Վարազդատ Յարութիւնեան, Ս. Էջմիածին, 1989, էջ 197:
- Զուարթնոց — Վարազդատ Մ. Յարութիւնեան, Հայկական ՍՍՀ Պատմութեան և Կուլտուրայի Յուշարձանների Պահպանութեան Ընկերութիւն, Երևան, «Հայաստան» Հրատ, 1985, էջ 6 և նկարներ:
- Նաւը Լերան Վրայ — Կոստան Զարեան, Երևան, Հայպետհրատ, 1963, էջ 543:
- Քաղաքական Նոր Մտածողութիւն Միջազգային Յարաբերութիւններում — Սպարտակ Բազդասարեան, Երևան, Սփիւռքահայութեան հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէ — Հայկական ՍՍՀ «Գիտելիք» Ընկերութիւն, 1989, էջ 23:
- Ճանապարհ — Զորի Բալայեան, Հրապարակաբանական Էսէյ, Երևան, 1989, էջ 605:
- Ակնարկներ Հայ-Բուլղարական Բարեկամութեան Պատմութեան — Գէորգ Բ. Ղարիբջանեան, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատ., 1989, էջ 250:
- Ճակատագիրն Հայոց — Սուրէն Այվազեան, Հայ Պատմագէտ, Երևան, 1989, էջ 654:
- Հանրագիտակ Օրացոյց — Հայկ Խաչատրեան (Կազմող), Երևան, 1989, էջ 160:
- Երկեր — Գրիգոր Զօհրապ, Երևան, 1989, էջ 649:
- Վշտի եւ Արիւթեան Օրեր — Ս. Բարլուհեան, Մ. Կրուչինսկի և Ա. Պրօքտենկօ, Երևան, «Հայաստան» Հրատ., 1989, էջ 142:
- Պատկերազարդ Պատմութիւն Հայոց — Ռաֆայէլ Իշխանեան, Գիրք Առաջին, Երևան, «Արևիկ» Հրատարակչութիւն, 1989, էջ 156:
- Հայաստանի Լեռներու Սրնգահարը — Համաստեղ, (Պատմութեան, Վէպ և Թատերգութիւն), Երևան, 1989, էջ 702:
- Ռեթէնս Պէրպլերեան — Փիլիսոփայական եւ Հասարակական-Քաղաքական Հայնացքները — Ալեքսանդր Մ. Թևոսեան, Երևան, 1989, էջ 289:
- Ան-Ժամանակը Ժամանակին մէջ — Գարեգին Բ. Կաթողիկոս Սարգիսեան, Անթիլիաս, Տպ. Կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, 1989, էջ 181:
- Պատմութիւն Իմաստասիրութեան — Շահան Ռ. Պէրպլերեան (1891—1956), Անթիլիաս, Տպ. Կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, 1977, էջ 293:
- Հայատրոփ — Ժազ Ս. Յակոբեան, Հայագէտ, Սրտակցութեամբ իր Հնգամեայ Հայ-Կակին, Պէյրութ, Տպարան Շիրակ (Սփիւռք), 1970, էջ 412:
- Անարատ Սիրոյ Վախճանը — Կարօ Մխիթար, Պէյրութ, Տպ. Արազ, 1988, էջ 333:
- Ժողովուրդին Հետ — Արամ Արքեպս. Քէշիշեան, Պէյրութ, Տպարան Էրեբունի, 1989, էջ 291:
- Հայկական Կիլիկիոյ Բերդերն ու Բերդաբաղարները — Հ. Միքայէլ Վրդ. Յովհաննէսեան, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1989, էջ 629:
- Տեսիլք Յաւերժական — Ներսէս Վանական (Միաբան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին), Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1989, էջ 108:
- Նիւթեր Եգիպտոսի Հայոց Պատմութեան Համար — Արտուէս Հ. Գարտաշեան, Գ. — Պատմութիւն Եգիպտոսի Բարեբաւոյններու և Կրթական Հաստատութիւններու, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1987, էջ 606:
- Խմբերգներ (Նուագակցութեամբ Երգահոյճի) — Եղուարդ Յակոբեան, Գահիրէ, Նուպար Տպագրատուն, 1989, էջ 30:
- Մեներգային Ստեղծագործութիւններ, Մշակումներ — Հեղինակ Վայր և տպ.՝ Նոյն, 1988, էջ 93:
- Ժամանակակիցները Կոմիտասի Հմայքին Տակ — Նոյն ըստ նախորդին, 1989, էջ 92:

- Գերշ. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան, նորընտիր Տեղապահ Հայ Երեսօղէմի - Վաչէ Ծ. Վրդ. Իգնատիոսեան: Մարտէս, 1990, էջ 12:
- Մաշտոցեան Մեղեղիներ - Յակոբ Մոմճեան (Հեղինակեց, ձեռագրեց, գունադարձեց): Մոմճորանսի, Ֆրանսա, 1989:
- Ապրումներ - Ս. Բ. Զանգու: Բանաստեղծութիւններ: Փարիզ, 1990, էջ 24: [158:
- Բացիկներ - Արծազանգներ - Մատուր Պէրպէրեան: Փարիզ, Տպ. Բօրեպա, 1990, էջ 10:
- Ռուբէն Սեւակի Անուան Յիշատակի Տուն - Ռուբէն Սեւակի Դաղափարականը - Ռուբէն Սեւակի Անուան Գրական Մրցանակ - Յովհաննէս Զիլինկիրեան: Ռ. Սեակի Անուան Մշակութային Հիմնարկի Հրատ., թիւ 9: Փարիզ, 1989, էջ 45:
- Մէկ Բարով Երկու Դարուն - Զահրատ: (Բերթուածներ): Հրատ. Ալեք Մանուկեան Մշակութային Հիմնադրամի: Իսթանպուլ, Մուրատ Օֆսեթ, 1989, էջ 192:
- Քահանայական Ձեռնադրութեան 50-ամեակ - Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան, Նիւ Եորք, Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարան, 1989:
- Թորգոմ Արք. Մանուկեան (Քահանայական Ձեռնադրութեան 50-ամեակ) - Խաժա՝ Վրդ. Պարսամեան, Նիւ Եորք, 1990: [64:
- Հայրիկ Զան - Շէն-Մահ: Նիւ Եորք, Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարան, 1990, էջ 17:
- Մեր Առաջնորդը - Թորգոմ Արք. Մանուկեան, Նիւ Եորք, Հայ Դպրոցներու Կրթ. Կան Կեդրոն, 1989, էջ 12:
- Մոմակալի Դասընթացը Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ (Հայերէն և Անգլ. լեզու): Հայկազուն Վրդ. Մեղիքեան: Նիւ Եորք, Տպ. Ս. Վարդան, 1983, էջ 56:
- Յուշամատեան Նիւ Եորքի Թէքէեան Մշակութային Միութեան (Հիմնադրութեան 20-ամեակի առթիւ) - Յակոբ Վարդիվառեան, Նիւ Եորք, Պայքար Հաստ., 1989:
- Դէպի Նոր Դիրքեր - Արմէն Պաշտոյեան: Պոստոն - 1989: Լոս Անճելոս, Տպարան Շիրակ, 1989, էջ 234:
- Լիբանանի Քաղաքացիական Պատերազմը եւ Մայրիներու Համանուագը - Վահան Ժանսըզեան, Լոս Անճելոս, «Հայ Կեանք» Մատենաշար, թիւ 2, 1989, էջ 200:
- Աւագ Շաբաթը Հայ Եկեղեցւոյ մէջ - Փօլա Ճուրիկեան: Թարգմ. Գրիգոր Ոսկանեան: Նիւ Եորք, Հրատ. Կրօն. Դաստիարակութ. Բաժանմունքի, 1990, էջ 17:
- Նիւ Եորք - Լուսիկ Մելիքեան: Քալիֆօրնիա, «Տրիմ Բրինթինկ», 1988, էջ 233:
- Քարոզներ - Բարդէն Թօփճեան: Բ. Հատոր: Մոնթրէալ, Տպ. Տիգրան Մանուկեան, 1989, էջ 103: [էջ 408:
- Յերեկուան Լոյսով - Պերճ Թ. Մոմճեան, Մոնրէալ, «Բիւպլիքատիօն Տաթե», 1989:
- Երկու Շահեկան Դասախօսութիւններ - Սարգիս Յ. Կիւլիւճեան: (Հայերէն և Սլոնեաներէն): Թարգմ. Վարդան Մաթիոսեան: Պ. Այրէս, 1989, էջ 108:
- Ապրելու Արուեստը - Հեղինակ՝ Նոյն: Պ. Այրէս, Սիւ Տպագրութ., 1983, էջ 224:
- Փանթուրքիզմը եւ Ազդեցւածների Հարցը - Սղուանք կամ Կովկասեան Ալպանիա - Պատմական Ակնարկ (Ըստ Բազմազգի Պատմաբաններու): Աթէնք, Հրատ. Հայկական Ժողովրդային Շարժման Մամուլ Բաժանմունքի, 1990, էջ 90:
- Օրհնութեան Անձրեւներ - Վեր. Գրիգոր Տէմիրճեան: Աթէնք, «Նոր Աշխարհ» Շաբաթաթերթի Խմբագրութիւն, 1989, էջ 320:
- Պաշտօնը մը Սէր - Թադէոս Եսայեան: (Բերթուածներ): Աթէնք, Հրատ. «Նոր Աշխարհ» Շաբաթաթերթի, 1987, էջ 95:
- Օրագիր ... Սիւրբաբայ Ուսուցիչի Հայաստան - Զաւէն Գ. Գրիգորեան: Աթէնք, Հրատ. Ըստ Վերնոյն, 1985, էջ 181:
- Պատասխաններ Հրատապ Հարցերու - Աթէնք և Պէյրութ: Հրատ. Հայ Ժողովրդային Շարժումի, Հոկտ. 1989, էջ 18:
- Վերականգնում Հայ Ժողովուրդի Պատմութեան մի քանի Հարցերի - Վալդեա Բարխուդարեան և Լենգրուշ Խուրշուդեան: Աթէնք և Պէյրութ, Հրատ. Ըստ Վերնոյն, Նոյ. 1989, էջ 35:

- Il Dialogo delle Leggi dei Paesi* — Bardesane. Introduzione, traduzione e note a cura di Giorgio Levi Della Vida. Roma, 1921, pp. 51.
- The Eastern Christian Churches* — Ronald G. Roberson. A Brief Survey. Roma, Pont. Institutum Studiorum Orientalium, 1988, pp. 43.
- La Mère de Dieu (Théotokos)* — Vatché Iknadiossian (Archimandrite). Venise (Italie), Saint-Lazare, 1990, pp. 61.
- Sorhul* — Documents of Armenian Architecture - Documenti di Architettura Armena, Vol. 20. Milano, Oemme Edizioni, 1989, pp. 111.
- Muhrak* (Collana) — Giovanni Battista Boetti. Che Sotto Il Nome di Profeta Mansur, Conquistò l'Armenia, Il Kurdistan, La Georgia e la Circassia, e Vi Regno Sei Anni Quale Sovrano Assoluto. Milano, Oemme Edizioni, 1989, pp. 191.
- The Question of Karabagh* (In Greek) — Yousef G. Kassesian. Athens, Armenian Popular Movement, 1990, pp. 295.
- Flowers* (In Russian & English) — M. Sarian. Moscow, 1987, pp. 270.
- Akdamar (Aghtamar Kilisesi)* — Prof. Dr. Gonul Oney. Kultur Bakanligi Yayinlari: 1075. Ankara, Sevinç Matbaasi, 1987, pp. 73.
- 75 Jahre Deutsch-Armenische Gesellschaft - Festschrift* — Mit Beitragen: Haçik Gazerian, Hermann Goltz, Margrit Haghazarian, Peter Hauptmann & Peter-Frank Roseler. Germany, 1989, pp. 135.
- Los Armenios en la Argentina* — Eva Tabakian. B. Aires, 1988, pp. 210.
- Le Lectionnaire de Jérusalem en Arménie: Le Casoc. I. Introduction et liste des Manuscrits* — Charles Renoux. Tome 44 - Fasc. 4 - No. 200 du «Patrologia Orientalis» par F. Graffin. Turnhout/Belgique, Diffusion Mondiale, Brepols, 1989, pp. 415-551.
- The Gospel According to Saint Luke in the Revised Version* — The Clarendon Bible. With Introduction and Commentary by the Rev. Henry Balmforth. Oxford, the Clarendon Press, 1949, pp. 176.
- Justice, and Only Justice* — Naim Stifan Ateek. A Palestinian Theology of Liberation. Maryknoll, New York, Orbis Books, 1989, pp. 229.
- The Story of Orchestral Music and Its Times* — Paul Grabbe. Drawings by John C. Wonsetler. New York, Grosset & Dunlap, 1942, pp. 216.
- A Song for Uncle Harry* — David Kherdian. Illustrated by Nonny Hogrogian. New York, Philomel Books, 1989, pp. 76.
- Armenag's Story* — Arthur & Phebe Gregorian. Newton, Mass., Lower Falls Publishing Company, 1989, pp. 191.
- The New Testament With Old Testament References* — Authorized Version. Philadelphia, Published by Million Test. Campaigns, 1977, pp. 647.
- A Course in Modern Western Armenian* (Exercises and Commentary) — Thomas J. Samuelian. New York, The Armenian National Education Committee, 1989, pp. 851.
- The Same* — Dictionary and Linguistic Notes. New York, 1989, pp. 269.

ՍՍՀՄԿ ԳՍԼՍՑՑՍԿԵ

(Հարսնակի)

Գարուդար Մանեհարանի

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հանգիստ Ամեն. Տ. Եղիեկ Պատրիարք Տերտրեանի

ՓՈԽԱՆԱԽԱՆԳՐԱԿԱՆՆԵՐ

— Սիրիկե խաւարք

Կենսագրական գիծեր Հոգեւոյն Տ. Եղիեկ Պատրիարք Տերտրեանի

Դուռն հայր մեք, հոգիի ... (հերբուած)

Պերնախոս Բարոգիւր

Ողբերթի ընթերթ

Ս. Տեղեայ իրաւանց նախանձախնդիր պահապանը

Հանգուցեալ Եղիեկ Պատրիարքը

Մարդ դու ... (հերբուած)

«Որդին Որոսման»

Մշաւոճականը

Եղիվարդը (հերբուած)

Ինչպէս նանչցայ Եղիեկ Պատրիարքը

Մտի տէր մարդը՝ Եղիվարդ

Տխուր անբաւական

Գրագէտը

Եղիեկ Պատրիարքի մեծամեծ բնան մեք

Վախճան եւ բաղում Երանաւորն Տ. Եղիեկ Պատրիարքի

Հոգեհանգիստին եւ բաղումին ներկայ եղողներ

Մարկեպոսակ դրկողներ

Ցաւակցական հեռագիրներ

Քառասունցի հանգիստըրիներ

Ուրախութեան եւ զոյնմի յիշատակներ

Հայկական Երուսաղէմի Խաչքար

Ընթերցան Պատրիարքական Տեղապանի

Երանաւորն Պատրիարքի բաղումն մասնակցող հոգեւորականներ

Ամեն. Տ. Շնորհ Պատրիարքի մահուան առիթով

Շնորհալի Պատրիարքը

Կենսագրական գիծեր Հոգեւոյն Տ. Շնորհ Պատրիարք Գալուստեանի

Կենսագրական գիծեր Հոգեւոյն Տ. Տիրան Արքեպ. Ներսիսեանի

Տիրան Արքեպ. Ներսիսեանի մահուան առիթով

ՅԵՐՈՒՆԻ

— Տ. Յարութիւն Մ. Վրդ. Մուշեան

— Տ. Վազգէն Արքեպ. Քեօթեան

Ամանորի Հանգիստ Ժառ. Վարժարանի եւ Ընծալարանի

Դաւթանական (խօստուած Տ. Սահակ Արքեպ. Ավագեանի)

Շնորհաւորական հեռագիրներ՝ յղուած Ս. Արքեպ. Սահակ Արքեպ. Ավագեանին

ՅԵՐՈՒՆԻ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

— Լուրեր Մայրաքոյն Արեւելիկէն

— Տարեկից մահուանի Երանաւորն Տ. Քորգում Ս. Պատրիարքի

Եկեղեցիներու Միութեան եօթնեակը Երուսաղէմի մեք

Ս. ՅԱՆՈՐԻ ՆԵՐՍԷՆ

— Հեռագիր

— Եկեղեցական - Բեմական

— Պատշտական

Ցանկ՝ կիւլլեկեկեան Մասնագործանի կողմէ ասացուած գրեւոր

ՔՈՐԳՈՄ ՊՏՐԲ. ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

ԵՂԻՎԱՐԴ

ԳԱՐԵԳՐԻՆ ԱՐԲԵՊՍ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

ՀՄԱՅԵԱԿ ԵՊՍ. ԻՆԴՈՅԵԱՆ

ԿԻՐԻՆՂ ԵՊՍ. ԳԱՐԵԳՐԻՆ

ԳԱՐԵԳՐԻՆ ԵՊՍ. ՍԱՀԱԿ ԱՆ

ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԵԵԱՆ

Ե.

ԳՈՒՇԱՆ ՎՐԴ. ԱՂՃԱՆԵԱՆ

ՎԱՐԳԱՆ ՍՐԿ. ՊՈՒՐԺԵՔԵԱՆ

ՄԱՏԹԵՆՍ ՍՐԿ. ԻՓՐԱՃԵԱՆ

ՔՈՐԳՈՄ ՓՈԽԱՆՃԵԱՆ

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

ԳԵՐԳՐԻ ԼԻՆԻԿԵԱՆ

Ե.

ՔՈՐԳՈՄ ԱՐԲԵՊՍ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԳԱՐԵԳՐԻՆ Բ. ԿԱՐՈՂԻԿՈՍ

Ե.

ԿԻՐԻՆՂ ԵՊՍ. ԳԱՐԵԳՐԻՆ

Ե.

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Ե.

ՔՈՐԳՈՄ ԱՐԲԵՊՍ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԳԱՐԵԳՐԻՆ Բ. ԿԱՐՈՂԻԿՈՍ

Ե.

ԿԻՐԻՆՂ ԵՊՍ. ԳԱՐԵԳՐԻՆ

Ե.

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Ե.

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Ե.

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Ե.

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Ե.

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Ե.

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Ե.

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Ե.

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Ե.

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Ե.

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Ե.

Գ. ՃԱՐՏԱՐ